

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Lakatos-Fleisz Katalin
Januári napfény

**Tódor Erika Mária,
Magyari Sára**
Anyanyelv – apanyelv.
Vagy mi a manó?

Ketten egy páston
Papp Sándor Zsigmond,
Boka László

2022
Február

Irodalom

- 4 **Markó Béla**
Együgyű történetek; Régi pohár (*vers*)
- 6 **Pintea László**
Önmagamra lelve (*próza*)
- 11 **Bartha László Zsolt**
A diófát is kivágták, holott az kataszteri szempontból határ; Apa, anya hullámszik, mint a Balaton, túl mindenem; (Apámat) áttemelték áttetsző madarak (*vers*)
- 14 **Szűcs Anna Emília**
peronvész; nem menekülsz (*vers*)
- 15 **Imre Eszter**
Karnevál (*próza*)
- 17 **Aufmuth Livia**
Próbababák; Kezdetek; Folyó (*vers*)
- 19 **Saitos Lajos**
Nem vérzik el; Partravetett (*vers*)

Galéria

- 20 Egy élet nem elég egy keramikusnak – **Szűcs László** interjúja Jakobovits Mártával

Dialog/Párbeszéd

- 22 **Mihók Tamás**
Punchiu (*részlet*)

Esszé

- 21 **Lakatos-Fleisz Katalin**
Januári napfény

Tandem

- 24 **Tódor Erika Mária,**
Magyari Sára,
Anyanyelv – apanyelv. Vagy mi a manó?
H. Varga Gyula emlékére

Kultúra

- 26 **Biró Árpád Levente**
A magam színházára az elengedés színházaként tekintek – interjú Lovassy Cseh Tamás drámaíróval

Társadalom

- 22 **Forgács Áron**
Az író országa
- 25 **Cseke Péter**
„Romániában nincs társadalmi párbeszéd, ezért nincs társadalmi béke sem” – interjú Bogdan Hossuval

Ketten egy páston

- 26 **Papp Sándor Zsigmond**
Listák hava
Boka László
Listakényszerek, listamámorok, kánoni listák?

Kritika

- 23 **Simon Judit**
A színház csodája Hamlet kuckójában (*színház*)
- 26 **Tisza Eleonóra**
Líra-bédekker nem csak laikusoknak – Fenyő D. György Útikalauz a vershez (*könyv*)
- 28 **Szamos Mariann**
„Ha valami nem tetszik, elmondom...” – Halász Rita Mély levegő című regényéről (*könyv*)
- 30 **Beretvás Gábor**
Karácsonyi szédület
Tiszeker Dániel:
Nagykarácsony (2021) (*film*)

Előhívás

- 32 **Kőrössi P. József**
Fux Pál, útjelzőablak és háztetővárosok

Csak semmi béke, emberek vagyunk

Aradon jártunk nemrég a Jelen Házban, könyvbemutatón, kellemes helyen, remek közönség előtt, amilyenre kiadó csak vágyik. A szerzővel, Magyarai Sárával a *Sügérségtől incelegig* bemutatójának egyik pillanatában azon poénkodunk, milyen szerencsések vagyunk azzal, hogy éppen most választott a könyve elejére cirill betűs ajánlást, mert ha tényleg bejönnek az oroszok, akkor mutathatjuk nekik: né, mi készültünk, tovaris.

Aztán már hazafelé, meg másnap a mind komorabb hírek hallatán-olvastán tűnik egyre kevésbé mulatságosnak a dolog, s kerít hatalmába valamiféle rossz érzés. Hiszen azt látjuk, hogy a világ, különösen a világnak ez az érintettebb, kitettebb része (a járvány ugye megmutatta, hogy e világfaluban minden mindenre hatással van, minden mindennek kitett, úgyhogy kár is szűkíteni bármiféle kört) oly természetességgel szemléli a kard- és rakétacsörte-tést, a lehetőségét annak, hogy a fejünk fölött minimum regionális fegyveres konfliktus kerekedik, mintha ebből bárki is jól tudna kijönni. Mintha a háborút a 21. században egy a világtól jól elzárt, még zajt sem csapó távoli gyakorlótéren vívniák meg, ami mellett az élet zavartalanul zajlik, tévézünk, plázázunk, alkotgatunk amíg, meg aközben. Aztán kihirdetik az eredményt, lehet térkép fölé hajolni, ide-oda csatolni a megnyert, elvesztett területeket, Odessza és Tiraszpol, orosz vodkát dugaszol, meg is filmesítik a Netflixen.

Azon már nem tudok csodálkozni, hogy a politikusok egészen reális, elfogadható lehetőségként, ideális megoldásként tekintenek egy igazi háborúra, úgymond számolnak vele. Ami sokkal inkább meglep, hogy sem Nyugat-, sem Közép-, sem Kelet-Európában nem szólaltak meg értelmiségiek, művészek, nem dübörögnek a civil békemozgalmak, semmi gitárpengetés, semmi give peace a chance. Vajon miért ez a beletörődés, mi lehet itt és mostanában ennél fontosabb ügy? Egy aprócska oltástól tényleg jobban félünk, mint egy megelőző csapásként kilőtt interkontinentális lövedéktől?

A SZERK.

Újvárad 2022/2

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

II. évfolyam, 2. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Biró Árpád Levente (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef (dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Boka László, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdu Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Laza Erika: 0745-282-178); postai pénzes utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

A CÍMLAPON: részlet Jakobovits Márta *Türkiz zarándoklat* című művéből (Fotó Barabás Zsolt, EMŰK, 2021)

A HÁTÓSÓ BORÍTÓN: Jakobovits Márta: *Türkiz szertár*

Markó Béla

Együgyű történetek

MARKÓ BÉLA író, költő, műfordító. 1951-ben született Kézdivásárhelyen, jelenleg Marosvásárhelyen él. Baumgartner-émlékdíjas (2022). Legutóbbi kötete: *A haza milyen* (versek, Kalligram, 2021)

 Irodalom

Úgy menekítettük a karácsonyfának való fenyőket, mint Heródes katonái elől a csecsemőket, hiszen nem a kenyérben, nem a borban van Krisztus teste és vére, hanem az erős illatú túlevelekben és az itt-ott kibuggyanó aranyszínű gyantában. A rendőrök, akiket akkor milicistának neveztek, ott várták a Nagyállomáson az újszülötteket. Ők is tudták persze, hogy nem fognak soha megérkezni, mert már megérkeztek azelőtt, lassított a kanyarban a vonat, leugrált a sok férfiruhába öltözött Mária, mi pedig odarohantunk, és villámgyorsan kiválasztottunk egy-egy testet. Otthon felöltöztettük a csecsemőt, majd imádtuk néhány napon át. Felfoghatjuk ezeket a szikrázó, csilingelő, reménykedő napokat, mint annak a harminchárom esztendőnek színes tasakokba csomagolt sűrítményét, amiről olyan sok szó esik kétezer éve. Próbálkozunk azóta is, hátha sikerül, de amikor kezdenek leperegni a fenyőtűk, csalódottan kidobjuk. Ha muszáj, fel is daraboljuk, hogy beleférjen a szemetes zsákba, amelyen azt írja: háziszemét. Ugyanis az idéntől nálunk is külön gyűjtik a szemetet. Nem tehetjük sem a papírhoz, sem a műanyaghoz, sem a fémhez. Csak a könnyen elbomló szerves hulladékhoz. Bár kissé együgyű, azt hiszem, pontos mégis ez a metafora: a marosvásárhelyi Kisállomás és Nagyállomás között született egykor Jézus, újra meg újra. Elérzékenyülve nézzük a halkán sistergő csillagszórókat, szépen világít az ezüstoffenyő. Csak a színe idézi az ezüstöt, egyébként semmi köze hozzá. Legbelül mégis egészen tisztán halljuk a csengést. Mintha előleg.

Régi pohár

Fordítva kellene mégis.
Maradjon régi az év,
ne hasadjanak ki a felhők,
vigyék tovább a havat.
Ne a nappalok, ne az éjszakák
újuljanak meg, hanem mi.
Lehessünk újak egy régi tájban.
Lehessek én a boldog új. Nem baj,
ha romlik tovább az esztendő.
A fény. Az árnyék. Az egyre
használtabb idő. Olajozatlan forgás.
Nehéz súrlódás. Nyikorgás.
Megújulni egy kopott világban.
Ez lehetne a cél. Erre kellene
koccintani. Legyünk még sokáig
érintetlen bor egy repedező pohárban.
Te meg én. Maszatos üveg mögött
halhatatlan csillogás. Régi kéz,
régipohár, új kívánság.

Marosvásárhely, 2022. január 1.

Pintea László

Önmagamra lelve

Tanulmányaim miatt küldtek távoli városba; megunva az iskolai szigort, atyám barátjának házából szöktem meg, hasonló suhancokkal kóboroltam be a vidék falvait. Veszélyes időket, kalandos pillanatok sokaságát éltük át. Távollétem alatt tört ki a járvány, sorra néptelenedtek el szülőföldem települései; amikor visszatértem, kifosztva, félig leégve találtam a családi házat, szüleim is a járvány áldozataivá váltak. A környéken apám birtoka volt a legnagyobb, talán éppen a gazdagság, a felhalmozott készletek miatt fészkeltek be magukat hozzánk a menekülő családok.

Zöld árnyalatú a szoba, elvadult gyümölcsfák lombozata szűri a ferde fénypásmákat, áttetsző fűszálak nőnek a márványlapok rései között. A falakat borító faburkolat rég elkorhadt, csak a kovácsoltvas és a faragott kő vészelte át az idő viszontagságait. A napsütötte helyeken recsegye

Irodalom

PINTEA LÁSZLÓ 1956-ban született Szatmárnémetiben, ugyanitt érettségizett, számos folyóirat közölte írásait.

szárad a padló, elmosolyodom a gondolatra, hogy váratlan látogató véletlenül sem lephet meg, azonnal elárulná a deszkák nyikorgása. Az igazságához tartozik, hogy senki nem jár a vidéken, kihalt a táj, a pestis kiirtotta a népességet, a kevés túlélő idegen tájakra költözött. Tömeges vándorlás idején, menekültek rabolták ki a környék háza- it, a fertőzött betegek a falak között lehelték ki lelküket, vastag törzsű fák levegőben kígyózó gyökerei alá temették hulláikat. Később nincstelen csavargók telepedtek meg az üresen maradt épületben, módszeresen fosztogatták az éléskamrát, a nagyterem közepén állították fel kondérjaikat, értékes bútorokat, fából faragott szobrokat törtek össze, tüzeltek el. A magasba csapó lángoktól elszenesedett a plafon, begyulladt a tető gerendázata, beomlott a mennyezet. Nyirkos félhomály, tágas üresség fogad; málló kő, korhadó fa szagával keveredik. Pusztuló romnak tűnik a ház, az eme-

letre vezető lépcső valahol félúton ér véget, kitört korlátja a levegőben lóg, bármikor lezuhanhat. Ideje lenne, hogy lefeszítsem onnan; kitartóan halogatom a cselekvés pillanatát, viszonylag keveset törődöm körülményeim alakításával.

A birtokon belül átmenetinek tűnik minden mozzanat, állandóságra utaló jelet alig érzékelek magam körül; csak a pusztulás tűnik maradandónak. Tudatában vagyok a hiánynak, téves döntések következményei foglalkoztatnak, lehetőségek között válogatok. Viszonylag ritkán lázadozom, tudomásul veszem a tényeket; senkit nem vádolólok, ítélezés nélkül fogadom el a sivárságot. A magány zavar leginkább. Tükörbe ritkán nézek, egyedül az árnyékom követ, céltalan pillanataimban vele társalgok. Egykori önmagamot keresem az emeleti szobákban, titkos jelet a falakon, a repedezett felületű bútorokon. Meddő szándéknak bizonyul minden kísérlet. Hóka fénynyalábok kúsznak a málló vakolatú falakon, hegyi virágok illatát hozza felém a szél. Észrevétlenül múlik az idő, fordul alkonyba a délután, tompa színek árnyalataiban gyönyörködöm, terebélyes fák susogását hallgatom; később a padlásról szivárgó titokzatos neszek kötik le figyelmemet. Mintha apám szelleme kísértene az alkonyi fényben, fakult eszménykép, amihez felelőtlenül váltam hűtlenné. Egyre gyakrabban teszem fel magamnak a kérdést, miként lehetne átsiklani a másvilág keretei közé, hogy bocsánatáért esedezzem.

Éjszaka látom a csillagos eget, a beomlott tető hasadékain bámulom a fejem fölött lebegő holdat. Tüzet csiholok, mécses kanóca fölé tartom a szösz parazsát, sápadt fény világítja meg sovány arcomat, keserű füst kavarog körülöttem, árnyék fodrozódik a penészfoltos falakon. Fokozatosan tágul a fénykör átmérője, megnyugtat, a zavartalan pihenéshez szükségem van a biztonság érzésére. A lélegzetem is lelassul, amikor szél hajlítottatja a mécses lángját. Viszonylag higgadtan viselem a sorsomat, egyedül a jövő szeszélyeitől viszolygok. Gyermekkori emlékek kötnek az elvadult tájhoz, szemlélődés közben változásban reménykedem, hogy benépesül a környék, tartalmasabbá válik az élet. Fogalmam sincs, milyen lehetőséggel lep meg az elkövetkező időszak, szeretném kihasználni; véletlenül se akarok kudarcot vallani.

Terveket szövögetek, tétova vágyaim a képzeletemben teljesednek ki. Békés körülményekre van szükségem, melyek újszerű gondolat fogalmazására ihletnek. Elalvás előtt, a hunyorgó csillagokat bámulom, szemlélődés közben, másnapi teendőimet gondolom végig. Ötleteket fontolgatok, siker indítékán, kudarc következményén töprengek. Feltételekhez alkalmazkodva akarom felismerni a kínálkozó lehetőséget. Fáradtságot enyhítő álmra vágyom, hogy másnap higgadt nyugalommal fogadhassam a kihívásokat. Képzetekkel keveredik a gondolat, fokozatosan tompul a valóság. Az elmúlt időszak ajándékai torlódnak, amikor magabiztos voltam, ravasz módon csaptam be ostoba férfiakat, csábítottam el gyönyörű nőket. Csipkés fodor érintésére, érett asszonyok illatára, bőrük simaságára, nyögdecselve követelőző hangjukra áhítozom.

A teraszról csodálom a tájat, száraz húst ropogtatva feledkezem a vonuló felhők látványába, fölöttem köröző sas mozdulatlan szárnyaiban gyönyörködöm. Lapos dombok karéja övezi a birtokot, a zöld szín árnyalatai remegnek a fák fölött, ferde fénykévék szüremlenek a völgyhajlatban. Madarak énekelnek a gyümölcsösben, fokozatosan erősödő foszlányokból ismerem fel a jellegzetes dallamokat. Sajátos környezet óvja épségemet, meghitt szellemiség hat rám, a lét áttetsző személyiségei szólítanak; egyéni világ hív, kizárólag hozzám tartozik, a sajátom.

Bár könnyen idéződnék jellegzetes mozdulataik, arcuk vonásai, ritkán gondolok a szüleimre. Nehezen veszem tudomásul a halálukat, azt, hogy nincsenek jelen. Anyám halvány bőre, hosszú szőke haja rémlik. Szokatlan jelenség volt a mi vidékünkön, a férfiak többsége szerelmes volt belé. Apám nem bízott a látogatókban, ösztönösen kerülte társaságukat, gyűlölte az álnok szerepet játszó szomszédokat. Egy fiatalember közelsége, az örületig fokozta féltékenységét. Vita közben magasra rándult a szemöldöke, lassan fordult, szándékosan nyújtva a pillanatot. Kérdésre adott válasza túl bonyolultnak, körmönfontnak tűnt, kerülte az egyértelmű igazságot. Eres kezére emlékezem, amint szerződést ír, az egyezsége gondolok, amelyet a vidék gazdáival köt; irigyelt ítélőképessége, áhított céltudatossága idéződik. Határozottsága tétova vonzerőt biztosított számára. Soha nem akart irányítani, távolról szemlélte a velem történő eseményeket, hagyta, hogy szabadon, a saját elképzeléseim szerint éljek, a magam módján fedezzem fel a világot. Az igazak álmát alusza, a földi hűség, a becsület mintaképe volt, különb sorsot érdemelt.

Nyugati szél fúj a hegyek felől, egész délután készül a vihar, alakját változtatja a táj, villám cikázik át a patakmeder fölött, mennydörgés távoli moraja, dübörgő hangok töltik meg a fénysávok közötti szürkeséget. Túl gyorsan száll le az éjszaka, homály fedi el a völgy hajlatait, felhőkbe burkolóznak a távoli bércek. Csontjaimban érzem az idő változását, kelletlenül indulok meg a lépcsők felé, csupasz karomon hideg esőcseppek folynak végig. Falnak csapódnak a ferdén csüngő zsalugátterek, halk remegés fut végig a házon, szellőkések borzolják a fákat. Nyitott ajtók mögé rejtőzöm, nedves bokrok leveleiről verődnek vissza az éjszaka fényei, fakó árnyak siklanak végig a falakon. Szél neszezését hallgatom, vonuló felhőket nézegetve alszom el, morajló hangokra riadok. Dörgés gördül végig a beszakadt tetőn, villám világítja meg az egymásra dobált bútorokat. Eső dobol a ferdén lógó cserepeken, bárhova húzódok, becsorgó víz áztat. Patakokban folyik a sáros lé, minden nedves, átjárja a szivárgó nyirkosság. Molyrágta plédek talállok az egyik szekrényben, dajkám által szótt takarókba burkolózom. Inkább a súlyukat érzem, mint simogató melegüket.

Délutánonként a teraszon heverészek, vadon termő virág szépségét csodálom, parányi örömmel ajándékozom meg magamat. A repedezett kőlapokon fekvé ismét szabad vagyok, csukott szemmel feledkezem meg gondjaimról, tudatomon kívül rekednek a birtok pusztulását idéző részletek. A szökőkút zavaros vizében csodálkozom rá nyurga alakomra, kócos hajamra, pizsoktól sötét arcomra. A folyamatos nélkülözés miatt lesoványodtam, arcom megnyúlt, szemeim beestek. Állandóan éhes vagyok, kenyérre, húsrá, hideg borra áhítozom. Szerencsére, a közeli erdőben rengeteg az elvadult jószág, nem félnek az embertől, könnyen elejthetőek. Atyám messze földön híres gyűjteményéből válogatom ki a szükséges fegyvereket. A tisztára súrolt üstöt a terasz közelében állítom fel. Szerencse, a kútban tiszta és iható a víz, kóborló állat nem zuhan a kövekkel kirakott aknába. Keleti szokás szerint, kézzel étkezem, sehol egy villa, egy kés, még a kopott óntányért is nélkülözöm. Eszközök hiányában határozom el, hogy felkeresem a szomszédos házakat. Az igazsághoz tartozik, hogy idegen épületeket fosztok ki, a környékbeli gazdaságokból szerzem be a túléléshez nélkülözhetetlen tárgyakat. A völgyben rejtőző parasztházakat nem rabolták ki, érintetlenek a szobák. Felfedezőútjaim során jut eszembe, hogy a használható bútorokat is össze kellene gyűjtenem. Asztalt szerzek, széket cipelek, fokozatosan cserélem ki a család összeégett, darabokra tört búto-

Hízott macska telepszik a kavicsba dőlt szobor törött karjára, engem bámul, kényeskedve nyávog, ha csontot dobok feléje. Hajnalra döglött egerekkel lep meg, ajándékai kopott küszöböm előtt sorakoznak.

rait. Nincs lelkiismeret-furdalásom, az eredeti tulajdonosoknak már soha nem lesz szükségük rájuk. Olajat és lisztet találok az egyik romos házban, foltozott zsákban hordom haza a száraz babot és a különböző magokat. Minden kellék adott, csak a főzéssel kapcsolatos ismereteimet kell frissítenem. Inkább kíváncsiságot, mint elégtételt érzek az asztalon sorakozó ételek láttán. Megnyugtat a felismerés, hogy módos gazda vagyok, nem éhezem többé. Egy omladozó csűrben, kétkerekű taligát találok, jelentősen megkönnyíti a lomok szállítását. Árulkodó nyomokat hagyok magam mögött a letaposott fűben, az okozott kár szerencsére senkit nem zavar. Az egyik eldugott szoba szekrényében, viszonylag használható ruhákra lelek, ingek válogatása közben döntöm el, hogy a szomszédos épületek anyagából javítom ki a sérült tetőt. Idegen házak padlásán vizsgálódom, ereszeket bontok meg, a nyirkorgó kerekű taligán hordom haza a faanyagot és a barnára égetett cserepeket. Fűrészelt és szeker-cét szerzek, deszkát vágok méretre, lyukat fúrok, csapot faragok, sokkal egyszerűbb munka, mint feltételeztem. Gyalupad fölé görnyedve törlöm ki elméméből a feleslegesség gondolatát. Egyenként cserélem ki a sérült gerendákat, elszenesedett léceket. Két hét alatt újrafedem a házat, jöhetnek a nyirkos őszi napok, többé nem ázik be a szobám.

Váratlanul lep meg a pillanat, amikor vigaszra lelek az ősi birtokon. A táj befogad, tudomásul veszi a létezésem, elismeri jogos igényeimet. Elvadult kecskét, juhot fogok be az erdőben, karámba zárva szelídítem őket. Kaszát szerzek, fűvet vágok, düledező szénaboglya árnyékában pihenem ki fáradalmaimat. Hibáimból tanulva készülök a szűkösebb napokra. Hízott macska telepszik a kavicsba dőlt szobor törött karjára, engem bámul, kényeskedve nyávog, ha csontot dobok feléje. Hajnalra döglött egerekkel lep meg, ajándékai kopott küszöböm előtt sorakoznak.

Gomolyogva száll a köd a völgyből, vízcseppek hullnak a fák ágairól. Álomtól szédülten lépek ki a teraszra, enyhe szellő, lombsusogás fogad, a pirkadat halvány színeit csodálom. A hajnali harmattól sokáig nedves a felső kert, vizes gazban járok, selymes fű hűsíti felsebzett lábamat, hosszúra nyúlt árnyékom hűségesen követ, hol előttem, hol mögöttem sötétlik. Fokozatosan nyel el az erdő homálya, ágak rezdülnek, bizonytalan árnyak suhannak el mellettem. Korlátként feszül körülöttem a csend, hűvös levegő borít rám palástot, néha mozdulatlanra merevedek, egyértelmű hiány mögé rejtőzöm. Idegen emberekről képzelgek, akiket barátian üdvözlök, egészségük felől érdeklődöm, borral kínáljuk egymást, majd közösen fogyasztjuk el szegényes ebédünket. Pontosan tudom, hogy a lakatlan völgyben senkivel sem találkozom, árva lélek se közeledik az elvadult ösvényeken... Megnyugtat a képzelgés. A fák között rejtőző házak felé tartok, nyári illatfelhő kavarg körülottem, tisztességtelen szándékom miatt suttogva kérek bocsánatot, a megértés jeleit ismétlik a fényben csillanó levelek. Terebélyes tölgerek által szegélyezett ösvény kanyarog a völgy felé, sugallat hatására ereszkedem le a falu templomához. Elhanyagolt kertben kószálok, ahol levendula nőtt egykor, a nyirkos sarkokban még érezni az illatát. Törött üvegekről verődnek vissza a sugarak, feledett méltóság tompa ragyogása. Szitáló fényben lebegő tárgyakat csodállok, szertartásos csendben figyelem a napóra lassan kúszó árnyékát. Nyitva felejtett oldalajtón lépek a hűvös terembe, száraz virágokkal ékesített oszlopok között járok, homályban rejtőző domborművek márványba vésett alakzatai vesznek körül, merev tekintettel követik félénk mozdulataimat. Tüzet csiholok, bizonytalanul libben a gyertyacsonk lángja, tétován szórja a halvány fény, a falakra festett képekben gyönyörködöm, amelyeket elhomályosít az évszázadok füstje. Misztikus lényekként érzékelem a színes szobrokat, festett arcukat nézve átjár a békesség. Mintha időtlenségről, maradandóságról üzennének, ösztönösen érzem sugallatuk jelentését. Alacsony boltívek alatt ismerkedem a halál kesernyés szagával, megrendít az elmúlás gondolata, mélységet és magasságot egyszerre idéz bennem a döbbenet. Bár nincs jelentősége, távozáskor gondosan bereteszelem az ajtót, hogy illetéktelen látogató ne háborgassa a bent levők nyugalma.

Felfedezőútamon nincs szükségem ösztönzésre, kíváncsiságtól hajtva lépek a falak közé, tárom fel idegen otthonok titkait. Lakatlan épületeket, ólakat, istállókat kutatok át, viszem magammal a szükségesnek vélt tárgyakat.

Egykori gazdáik rég eltűntek, távoli vidékek temetőiben alusszák örök álmukat. A hívatlan látogatók ezeket a kisebb házakat is kifosztották, szerencsére találok szobákat, melyeknek szegényes bútorzata szinte érintetlen. Véletlenül se szeretnék halmozni, nem vágyom mások tulajdonára, egyszerűen szükségem van a kallódó holmikra. Kihaszíratlanul hevernek a poros polcon, vétek lenne érintetlenül hagyni az értékes eszközöket. A nélkülözés kényszerít lopásra, talán jogom is van eltulajdonításukhoz, a sajátjaimat idegen betolakodók hurcolták el. Szögekkel, kapcsokkal tömöm meg kopott tarisznyámat, az épület javításához nélkülözhetetlen szerszámokkal térek haza.

Gyümölcsös veszi körül a házat, lombkorona tompítja a nyári hőséget. Elvadult lugas árnyékában pihenem ki az út fáradalmait. Iszonyúan fáj a fejem, széles lapulevelet simítok a homlokomra, a hűvös érintés enyhíti szenvedésemet. A faragott kövek oltalmában pattogva ég a tűz, áttetsző füst lebeg a bokrok fölött, a nyitott ablakon beszívárog a romos falak közé. A kondérban rotyogó étel illatára kóbor kutya merészkedik elő a bokrok mögül, lábai közé húzott farokkal oson végig a földre dőlő szobrok előtt. Suhanó árnyék jelzi közeledését. Egyáltalán nem rejtőzködik, odvas fatörzs mellé ül, oldalra billentett fejjel, kíváncsian figyelő mozdulataimat. Hívó hangomra nyüszítve felel, a páradús levegőt szimatolva kutatja szándékomat. Gazdájára utaló hasonlóságot, ismerős jelleget keres bennem. Lerágott csontot dobok felé, összehúzott szemekkel figyelő a guruló falatot, gyanakvóan szaglássza, kiszolgáltatottsága bizalmatlaná teszi.

Polcok borítják a nagyszoba falait, a könyvek senkit se érdekeltek, a penészes kötetek súlya alatt ívelten hajlanak meg a faragásokkal díszített deszkalapok. Egymásra dobált bútorok, félig összeégett kacatok torlaszolják a terem túlsó végét. Az ablakon beáradó fény ellenére homály borítja a lomhalmazt. Sorra tárom ki az ajtókat, szellőztetem a dohos szobákat, abban reménykedem, hogy a meleg levegő kiszárítja a salétromos falakat. Lépteim súlya alatt halkán nyikordul a szüette padló, az ablakfülkében árválkodó, égett lábú székre telepszem. Anyám kedvenc helye volt, borús napokon a fal mélyedésébe húzódva hímzett. Eszembe jutnak a színes cernák, a kerek gomolyagok és a domború tूपárnák. Viszonylag fiatalon kerültem el otthonról, fakult emlékeim maradtak az anyámmal töltött időszakról, zavaros képek követik egymást. Libbenve hagyom el a szeretett nő alakját, rég halott apám szavai csenge-

nek a fülemben. „Semmi nem tart örökké fiam, észrevétlenül múlik el minden, ami fontos.”

Éjszakák váltogatják egymást, csak a holdfény marad ugyanaz, zaklatott pillanataimban megnyugtat a magasból áradó ezüstzuhatag. Ferde fénypázmákat csodálva jut az eszembe, hogy hozzá kellene kezdenem az udvar takarításához. Cselekvésre ösztönöz a tisztaság ígérete, merész tervekről, feladatokról képzelgek, értelmét látom a folytatásnak. Azért tértem haza, hogy tehetségem szerint tegyem rendbe és a szüleimtől tanult méltósággal lakjam be a családi házat. Birtokba akarom venni a telket, ősi jussom van hozzá. Jelenlétem ad értelmet a romos épületnek, pusztulástól óvom a falakat, munka közben étellel töltöm meg az üresen kongó termeket. A körülményekhez alkalmazkodva, atyai áldás birtokában szeretnék felkészülni a felnőttkor kihívásaira.

A könyvek lapjaira jegyzetelem gondolataimat, szükségem van rájuk, hogy irányt mutassanak. Avatott kézzel rajzolt térképeket találok egy falba mélyedő polcon, kiváló munkák, vagyonokat érnek, a járvány idején mégse kellett senkinek, türelmetlen kezek, értéktelen lomként separték félre őket. Korai ösömet ábrázoló festmény függ az emeleti szoba egyik falán, vörös köpenyben álló gazdag férfiről, a pénzforgatás mesteréről mintázták. Lángész volt a maga nemében, aki zseniális módon fektette be vagyont, busás hasznot termelve valósította meg ötleteit. Elképzelései szerint alakította környezetét, élhetőbb jövő reményében cselekedett. Megbonthatatlan szövetség fűzte üzlettársaihoz, görög filozófusok mellszobrai alatt vitatták meg terveiket, sokszorozták meg vagyonukat. Köztiszteletnek örvendő férfivá szeretnék válni, akiben bölcsességgé érik a tudás, akit becsülnék a társai. A kép mögötti rejtékhelyen találok meg apám gondosan óvott pénzét. Egész vagyona lelek az elmésen álcázott üregben. Súlyos érméket forгатok az ujjaim között, sárgán villanó fém hatására fogom fel a gazdagság lényegét, a hatalom mögött rejlő lehetőséget, a végtelen szabadság fogalmát és a szó jelentését.

Gomolyogva száll a gyertya füstje, az olvadó viasz észrevétlenül csöpög a lapos fatálcába. Hatalmas aranykeresztet emelek ki a szűk nyílásból, színes drágakövek ékesítik domború talapzatát. Tisztán emlékszem, miként került a házhoz. Távoli vidékről érkező zsoldosok zörgettek egy viharos éjszakán, vezérük kínálta eladásra a fosztogatás során szerzett értéket. Alkudozó szavak követték egymást, aranyérmék villantak a füstölgő fákllya fényében. Majd apám remegő kézzel szo-

rongatta a becses tárgyat... Pecséttel lezárt, csíkos vászonzacskókban ezüstpénzek csörrennek, a tenyeremben mérlegelem súlyukat, egyenként dobom a magasba őket, hagyom, hadd guruljanak végig a padlón. Semmit nem vásárolhatok rajtuk, vissza is teszem eredeti helyükre. Az elnéptelenedett völgyben, színes kavicsnál is kevesebbet ér a pénz. Esetleg egy távoli jövőben...

Kalandokra emlékezem, egy elmúlt kor mara-
dandó élményeire. Dühös vagyok magamra, ami-
ért felelőtlen módon keveredtem bűnbe, szándé-
kosan tagadtam meg egy fontosnak vélt elvet.
Vétkek feszélyeznek, tévedések következményei
torlódnak, képzeletbeli világ eseményei kísérte-
nek. Körülményes módon alkalmazkodom hozzá-
juk. Ajtó csapódik valahol, remegő hang módosít
az események sorrendjén, alakok tűnnek fel, kör-
vonalak sejlenek elő a homályból. Elfojtott indulat
ösztönöz a mozzanat kiteljesítésére. Ferdén hasí-
tó fénypázmák között keringenek a gondolataim,
megfontoltság ítélkezik az ifjúság vétkei felett,
elherdált pillanatoktól irtózik az elme.

Mesékkel kereskedtünk, hihető történetekkel
ámítottuk hallgatóinkat, álnok szavakkal bizony-
gattuk fogalmak jelentését. Egyszer savanyú bort,
máskor száraz kenyeret kaptunk cserébe, alig
törődtünk a fizetéssel, a szöveg igazságtartalma,
az előadásmód hitelessége foglalkoztatott ben-
nünket. Észszerűnek vélt hazugságokkal egészít-
tettük ki tehetségünket. Önmagunkat kerestük a
történetekben, bizonyosság minősége határozta
meg szerepjátékunk lényegét. Összetartoztunk a
bajban, jól ismertük egymás titkait, képességeit,
hibáit.

Örökké szerelmesek voltunk, út menti foga-
dók padlásszobáiban ismerkedtünk a hódítás
művészetével. Kiváltságos helyzetünkben, nagy-
vonalúan herdáltuk értékeinket, megengedhettük
magunknak a könnyelműséget, feddő szavak
sokasága se térített el bűnös hajlamainktól.
Észrevétlenül álltunk odább, ha szorult a hurok.

Hangos szavakkal hívott a messzeség, kurjantva
válaszoltunk. Kedveltük a veszélyes helyzeteket,
járt nekünk a hódítás dicsősége, elemi jogunk volt
hozzá. Hatalmas területeket kószáltunk be, kíván-
csiságtól hajtván akartuk megtudni, miként áll
össze a teljesnek vélt egység.

Módos gazda látott vendégül bennünket,
körülményekhez igazodva adtuk elő meséinket.
Éjszakára a padlás szénájában húztuk meg
magunkat. Kései órákban tört ki a vihar, recsegve
hajlongtak a fák, magányos villámok világították
meg a kopár domboldalt. Idő hiányában, búcsú
nélkül keltünk útra. Az esőfelhők előtt haladtunk,
gomolyogva üldözték csapatunkat. Éles csatta-
nások fogadtak a gázló közelében, vízbe hajló
fűzfák alatt ért bennünket utol a forgatag. Át kel-
lett kelnünk a folyón, mielőtt megemelkedik a
vízszint, különben napokig vesztglünk az ára-
dástól sáros parton. Felhők torlódtak a völgy
fölött, gördülve hömpölygött el a vihar. Váratlan
szerencsénk bátorított fel bennünket. Barnán taj-
tékzó hullámok között keltünk át, én úsztam elől,
társaim elmerültek a meder közepében, kavargó
örvény húzta őket a mélybe. Fatörzsbe kapasz-
kodva ereszkedtem le a folyón, hogy egy lapos
öböl védelmében érjek partot. Neveket kiáltozva
futottam vissza, gondolkodás nélkül vettem
magam a hordaléktól zavaros hullámokba, kere-
sés közben számtalanszor buktam a víz alá, két-
ségbeesve szólítottam őket, de hívó szavaimra
senki nem válaszolt. Észrevétlenül pirkadt, a kelő
nap sugarai megvilágították a kavargó vízfelszínt.
Remegő levelű nyárfák alatt tévelyegtem, aztán
ülve mormoltam a rózsafüzér titkait. Fohászok
közben döböntem a tényre, hogy társaim tragé-
diájával véget ért életem egy jelentős szakasza. A
folytatás módozatain elmélkedtem, a hideg szél-
ben dideregve határoztam el, hogy visszatérek a
szülői házba. Villám hasított a nedves homályba,
rövid időre feltárult a viharvert táj, tisztán lát-
szott a medréből kilépő iszapos áradat. A felázott
parton ácsorogva örökre megutáltam a sebes vízű
folyókat.

Bartha László Zsolt

A diófát is kivágták, holott az kataszteri szempontból határ

Nem tudok írni. Mostanában nagyon nem megy.
Meg aztán mit is kellene. Van például olyan,
hogy egy dolog mindent megváltoztat.
Kifordul a sarkából, onnan aztán a mindenkori túlélés a cél.
Egy darabig. Aztán már assem.

Mi lehet erősebb?

Most nem tudom felvenni, a virágok,
a virágok amiket hoztál, hoztatok,
mert ugye nem egyedül jöttél, megfagytak,
a fehér már nem fehér többet, színét vesztette.
Talán nem elvesztette, hanem
egyszerűen más lett, egészen más.

Szóval, miután, mindent elrendeztél, magad után tudsz mindent,
persze maradnak apró dolgok, szóval, azután a fehér már sosem lesz fehér.
Megsárgul. Olyan, mint a régi könyvek egy antikvárium polcain.
A diófát is kivágták, holott az kataszteri szempontból határ.
De kell a hely, persze, az ég felé építkezünk,
a felé halad minden, fel, minél fennebb.

Apa, anya hullámzik, mint a Balaton, túl mindenben

De végül úgy
tesz mintha.
Vagyis hogyan is kell,
mondanám: úgy marad,
nem érintem meg.

Életben marad.

Nem érek hozzá.

Nem lenne szabad.
A dolgok a maguk rendje
szerint kell működjenek,
és ez nem alku,
nem alkudozás,
nem tárgya.
Nem költöm fel,
ne ébredjen tudatára.

BARTHA LÁSZLÓ ZSOLT
(1986, Szatmár) színmű-
vész. „A közönség, amely
eddig többé-kevésbé nyu-
godt maradt, idegeskedni
kezdett, és kiáltásokkal,
éljenzéssel fejezte ki csodá-
latát Partre iránt, vala-
hányszor egy szót szolt,
meglehetősen megnehezi-
tette a szöveg megértését.”
Boris Vian

 Irodalom

Most van egy kevés időm,
hát beszéljünk őszintén,
mint akik már rég ismerik
egymást, és valóban.
Akkor elmondom:

a Julinak gyereke lesz.
Hónapok óta késik
a menzesze.
Liliomtiprás.
Két kezével mutatja,
úgy tartja a hasát.
Van ez, amit csak
az áldott állapot
egy szakaszában
képesek csinálni,
mutatva a világnak,
íme, anya leszek. Anya.
Úgy szedik a virágot,
úgy változtatják a helyüket,
kedvük is, persze, változik.

Változik minden. Hullámzik.

Ezen a nyáron nem voltunk a Balatonon.
Ezen a nyáron sehol sem voltunk,
nem úgy alakult. Másképp lett.

Apa sem érezte a legjobban magát,
az utóbbi időben nagyon legyengült,
elfogy belőle az erő, nem mondja,
de semmit sem kell mondania,
észrevevesszük, innen már nem lehet elrejtteni,
nem lehet eltitkolni. Hullámzik.

A teste hullámzik, mint a víz felszíne,
mintha beledobtak volna egy követ.

Kő.

Megzavarja a vizet,
vele együtt a testet,
akkor maradjunk egy kicsit,
zárjuk magunkat vissza a fejünkbe.

Valamit ne megoldani,
inkább csak
túl lenni.
Rajta.

(Apámat) átemelték áttetsző madarak

Átemelték. Át a víz felett. Többé nem támaszkodhatsz a korláthoz.
Mert segítettek. Vagy valami ilyen.
Igazából nem tudom, hogy a dolgok
Hogy lettek elrendezve, ha egyáltalán
El lettek, hogy
Jól lettek elrendezve,
Nem tudom.

Aztán.
Azt hiszem, egy jó ideig így marad.
A maga szótlanágába ragadva.
Maglehet
Ért is. De nem felel.

Visszafojtva.
Kis vagonokba pakolva. Olyan.
Innen. Elutazva.
Tavak.
Áttetsző vizek felett.
Áttetsző madarak.

Szűcs Anna Emília

peronvész

„aki a helyén van, annak nincs szüksége erőfitogtatásra”

nem nézhet rám senki,
letépni az arcokat, ha mégis,
kiválasztani egy helyet, ahol kiengedni a vándorlást –
sebet ejteni a bal bordák alatt,
– puha bőrt sírni,
puha bőr vért nyeldeklése –
kitisztítani a belső táncot, kezekben fürdőzni,
az igazi menés maradás, meg kell tanulni belülről menni
a szerelem féknyomokat hagy a has alján,
mint a halak félelmükben, úgy csavarodok össze,
elhagyni arcom tátogva úszni a felszínre,
ablakban nem szabad állni, ránk ömlik az ég,
nem szabad állni, mozogni, menni kell,
ránk ömlik a holt súly, befelé szakadás,
esőt hajt magából, nem szabad állni,
mint halak, ha félnek, csavarodok össze,
az igazi menés maradás.

SZŰCS ANNA EMÍLIA
1999-ben született Bu-
dapestben. Főleg kispri-
zákát, verseket, kritiká-
kat, illetve reflexiókat
ír. A nemrég indult *Nincs
online* folyóirat egyik
főszerkesztője.

14 Irodalom

nem menekülsz

ha ennek vége, majd azt mondom neked, hogy szeretlek,
és hogy sohasem volt más, aki így baszott volna, hogy
ha behunyod a szemem, végigálmodom veled az éjszakákat
ha kinyitod, nem menekülsz
tudtad, hogy dübörgés vagyok,
hideg tenyéren lázas homlok,
éjszakai rohanás a síneken,

ha vége lesz, majd azt mondom örökké szeretni foglak és hogy
szorítsd össze a szemem, ha meg akarsz tartani,
hogy belém költözik a vándorlás,
elrohaszt mindent, ami gyökeret ereszt,
hogy verj meg jól, keményen,
tudjam végre ki vagyok,
és végig nézz közben,
felismerjem magam arcodban.

Imre Eszter

Karnevál

Miután lemosott, az első felállásnál rám szól a nővér, hogy csupa vér a hálóingem, jó volna lecserélni. Egy pillanatra azon gondolkozom, hogy vajon hol távozik a testből a szégyen, mert egészen eddig a pillanatig elképzelhetetlennek tartottam, hogy bármilyen körülmények között is képes legyek véres ruhában mások vagy akár csak magam előtt mutatkozni, most azonban nem elég, hogy a vértől rám ragad a hálóingem, még az sem érint meg, hogy szóvá teszik. Arra összpontosítok, hogy meg tudjam tartani az egyensúlyom, és jussak el az ágyamtól másfél méterre lévő mosdókagylóig. Meg szeretném mosni a fogam, mielőtt behozzák a fiamat. Minden sírásnál azt gondolom, hogy ez biztosan ő, zokog, nem érti, hol van, miért lett hirtelen olyan nagy a tér, és hová tűnt a víz, amiben annyi ideig lubickolt, lebegett, amíg már akkora nem lett, hogy nem fért el benne. És akkor széthasadt a világ, apró, láthatatlan szilánkokká, és elfolyt az a rengeteg víz, hullámokat vetett, habzott és tajtékzott, elillant a világ, el, el, sehol többé egy szilánk, sehol egy vízcsepp, és ő csak sír, zokog, kiabál, apró kezeit rázza az égnek, hol az anyja?

Meg szeretném mosni a fogam, mielőtt behozzák a fiamat. Három kiló és tizenöt deka, ennyivel, meg persze a vízzel kevesebb a hasam, de még mindig akkora, mintha odabent volna minden. Nem szabad sietni. „Doamnă dragă, sunteți plină de sânge”, hallgatok, egyik lépést teszem a másik után, kapaszkodom, amibe érek. „Dar așa este aici, la maternitate”, teszi hozzá. Hallom a hangján, hogy megsajnál. Néhány órával korábban könyörögtem neki, hogy csepegtessen egy kis vizet a nyelvemre, mert már nem bírom. Mindketten tudtuk, hogy nem adhat innom, de ő mégis fölém hajolt és kétszer cseppentett a számba. Ritkán éreztem olyan hálát, mint azért a két csepp vízért. Elképzelem, ahogy folyt az a rengeteg víz, véres tajtékkal a kórházi kövön. Nem tudom, mire vágyom jobban: egy kis vízre, vagy a fiamra. Meg szeretném mosni a fogam, mielőtt behozzák. Sír. Zokog. Parányi öklét rázza. Csak ő ne szenvedjen, gondoltam vajúdás közben. Csak ő ne érezze ezt a kint. Megmosom a fogam, és azt érzem, hogy nem fogok tudni visszamenni az ágyig, többé soha nem fogok már rendesen járni. Aztán behozzák a fiamat. Egész éjszaka aludt, mondják. Tehetetlenséggel elegy boldog szomorúság, segítsen

valaki, elvesztem, az ösztönök túlnőttek rajtam, és én soha nem voltam még ennyire magányos. Valahol víz csordogál, ráérősen, szenvtelenül. Csorog, csorog, és velem szemben ül a szobatársam átázott hálóingben, még a bokája is tejes. Én semmit nem érzek. Azt mondják a nővérek, hogy tegyem mellre a babát. Semmi nem jön. Iszonyatosan sír, az éhség lilába vájt ráncokat von az arcára, és a melleim üresek. A gyermek éhes, dühöng, szomorú, és tehetetlenségében miféle Isten felé rázza parányi kis öklét, miféle Isten az, amelyik távol marad az anyja üres és néma mellettől? Orvosok és nővérek veszik a kezükbe, és én külső szemlélő vagyok csupán, a testem nem az enyém, nem, és valahol víz csordogál lassan, szenvtelenül. Egy csepp tej nem sok, annyi sincs.

A gyerek belealszik az éhségbe és a sírásba, és én felállok. Újra lábon, és az év legmelegebb éjsza-

Irodalom 15

IMRE ESZTER (1990) író, fordító. Marosvásárhelyen született, tíz évet élt Budapesten, jelenleg újra szülővárosában él. Első kötete: *Luca-napi mesék* (2019). Regényt, esszét és mesét ír.

káján kimegyek az erkélyre. Csend van a szülészetben, pihennek a nők, anyák, csecsemők, és valahol víz csordogál. Elfolyt a magzatvíz a kórház kövén. Eszembe jut egy nagyon régi éjszaka. A Maros mellett sátoroztunk, amikor egyszeriben eleredt az eső. Jelentéktelen kis kemping volt, ahol nappal olvastunk, éjszaka pedig néztek a kezek – egy férfi kézzel is lát, ha sötét van, mondják. Zuhogott az eső, mintha csak dézsa lett volna fölöttünk a nagy ég, és ázott, áradt a sáortábor. A mellettünk lévő sátorban egy férfi addig verte a nőjét, amíg annak már sírni, könyörögni sem volt ereje. Mindenki némán várt a saját sátrában. Hogy elálljon az eső, és hogy a férfi belefáradjon a verésbe. Ez is eszembe jut a szülészet erkélyén. Arra a rengeteg vízre gondolok, ami akkor alázuđult a júliusi égboltból, és dagasztotta a Marost, hogy az csak úgy habzott

tova, miközben egy nőt némára vertek. Nők némaságára és sikolyaira gondolok. Boszorkányokra, örült nőkre, bolond asszonyokra. Egyik néma, másik ordít, mégis mindkettőre azt mondják: megőrült. Örült, ha tűr és örült akkor is, ha nem. A szüléshez is fegyelem kell, mondja nagyanyám. Vajon mit gondolna, ha most látna, a szülészeti erkélyén éjszaka, még mindig véres hálóingben, túlrett barackkal a kezemben, szalvétá nélkül. Még egy napig semmit nem lenne szabad ennem, csak a száraz kenyeret, amit adnak. De nem érdekel. Vajúdás alatt egy nő megtanul a végsőig tűrni és tűrni, de úgy, hogy közben senki nem az ura, senki nem a parancsolója. Némán és ordítva, az örültség teljes pompájában.

16 Állok az erkélyen a tiltott barackkal a kezemben, és elképzelem, hogy javasasszonyok, boszorkányok, gyógyítók jönnek, körülállják az ágyamat, könnyű álmat szórnak a gyermek szemére, belőlem pedig egyszersmind kigyógyítják a gonoszt. Azt, amelyik csendben tűr, tűri a verést, a magamét és a másét, és kigyógyítják azt a gonoszt is, amelyik nem tűr, hanem felcsap, magasra lobban és ordít, ember és Isten arcába, ordít otthon és ordít a szülőasztalon, és elképzelem, amint ezek a javasasszonyok gyökerestől szakítják ki belőlem a gonoszt, ami megissza a tejet a fiam elől, majd virágot ültetnek a helyére, hogy csak úgy virágozzanak a tejmirigyek, liliommal és fehér rózsával, és virágozzon a tűrés és a nemtűrés helye is, bimbózzon, fakasszon rügyet a fájdalom és a keserv helye, ontson virágot a test összes kínja, legyen virág ott, ahol a görcs és a verés lakozik, az enyém és azé a másik nőé is, akinek nemtűrését, aztán tűrését tova mosta a háborgó Maros és a júliusi égbolt vizei, virágozzon az örület s fakadjon a tej, folyjon a kórház kövén, hogy bokáig járjanak benne a nővérek, majd térdig a szülész-nőgyógyászok, járjanak tejben-vajban a férfiak, akik vernek, vagy életet segítenek elő a másik nőből, abból a mindig-másikból, aki tűr és nemtűr, és akire olyan könnyen és nem kevés izgalommal, talán merev faszszal mondjátok, hogy örült nő!

Elképzelem, hogy jönnek a javasasszonyok, sebeket gyógyítanak és tejet fakasztanak, lágy női kezekkel érnek a melleimhez és gyengéd törődéssel érintik a gyermek szájához, hogy csak úgy csorogjon bele a friss, testmeleg tej, táplálón és édesen, sosem-fogyón, és a gyermek egye vággyal, mohó éhséggel.

Csendesen, szenvtelenül folyhat a Maros ma este, a nappal melege beereszkedett a fodrai közé, és bágyadtan folynak, a víz és a meleg. A hálóingem rám tapad az izzadságtól, a barackot nem ehetném, de mindjárt vége és még csak most kezd igazán fellángolni bennem az édessége iránti sóvárgás. Már csak két harapás, és hallom, hogy nyöszörög a gyerek. Hirtelen teljes valójában látom a kórtermet, nincsenek itt sehol gyógyító-, sem javasasszonyok, csak a szobatársam alszik hatalmas tejfoltban, mellette a gyermeke jóllakottan piheg, szinte alig hallható, egyenletes légzéssel. Dús tejszag ereszkedik a szobára, és a fiam egyre nyugtalanabban nyöszörög, tudom, hogy csupán pillanatok kérdése, és felsír. Mélyre fúrom a fogam a barack elomló húsába, és hagyom, hogy a könnyökömig folyjon a ragacsos lé. A magot papírba csomagolom, és koszos-ragacsos kézzel kiemelem a mellem a hálóingből. Bár lennék boszorkány, bár csak egyetlen érintéssel tejet fakaszthatnék ezekből a csontszáraz mellekből, kívánom, és teljes erővel rászoritok. Szinte hallom az üres szisszenést, a testem jajveszékelését, hogy olyat követelek tőle, ami nincs, amikor váratlanul kiserken négy csepp sűrű, hófehér tej. Mintha rózsza nyílna, szemérmesen és mégis gátlástalanul. A következő pillanatban újra üres, újra néma, újra terméketlen. De ahogy az ujjam baracktól és kosztól ragacsosan hozzátapadt, láttam, a saját szememmel láttam, hogy virágzásnak indult, négy szirom friss tej. A gyermek újra keservesen zokog, tombol benne a tehetetlen éhség. Egnaposan még pár csepp is elég neki, mondja a nővér, próbálkozzunk, ne adjam fel, a gyerek biztos nem fogja! Összerezzenek, kezdjük hát elölről. Egy csepp nem sok, azért imádkozom. Nincs itt javasasszony, nincsenek boszorkányok. Meztőláb lépek a kőre, és abban a pillanatban a folyosó végéből, a szülőszobáról éktelen ordítás tör utat magának. Az ismeretlen nőre gondolok, hangjának minden rezdülésére, tűrésére és nemtűrésére, örületére, nyugalmára. Az a hang szeretnék lenni a torkában, utat törni és végigszántani a folyosókon, és hang maradni az esőben elvert nő torkában, és az esővel együtt háborogni, követelni, nemtűrni. De az ordítás ezúttal is elnémul. Újra csend van a szülészeten, csak a gyermekem sír keserű, feszítő éhségében. Némán lépek oda hozzá és ragacsos kézzel újra előveszem a mellem, és némán imádkozom, hogy induljon bennem virágzásnak a féktelen örület, a test karneváli tobzódása, és folyjon, háborogjon, mindent mosson el a testmeleg, édes-dús hófehér tej.

Aufmuth Lívia

Próbababák

A méteráru boltban sírta el magát.
Szájából nem szavak,
párducok sétáltak ki.
Tőlük tanulta, hogy a sebeket
saját nyállal kell bekenni
a gyógyulás érdekében.
Azóta mindent, ami fontos
nyelvvel érint.
A lepedőt ketten vérezték össze.
A folyosón kihelyezett székekbe
úgy kapaszkodott, mint fuldokló
a mentőcsónakba.
Aláírta a kórházi papírokat,
amikben tudomásul vette,
hogy sosem szül, és sosem ölt.
Próbababák alhasát simogatja.
Ez minden évszak vége.

Kezdetek

A megvetés a régi festők önarcképein
hogy van akit nem lehet szeretni
Sosem voltunk még ilyen kegyesek
kíméletesen földhöz vágni saját magunk
Azt mondják olyan szomorú
mint egy citrommag a buborékos vízben
mint egy lenyúzott állat szőrébe túrni
a maradékot celofánba
csomagolni felcímkézni, hogy kihűlt.
Hetek óta nem néztél tükörbe
de az ételt még kénytelen vagy lenyelni
miközben újra és újra eszedbe jut valami
amit nem vagy képes megemészteni
A kórházi ágyon feküdni pont olyan
mint egy üres medence alján
Mindegyikben fulladtak már meg

Tüdőben igazgyöngy
a közönyre törekvés
a sós csöndek
bálnák lebegése

Kezdetek vele valamit

AUFMUTH LÍVIA (1990).
Díszlet-jelmeztervező
asszisztensként végzett,
jelenleg stylistként dol-
gozik. Két éve ír.

Irodalom 17

Folyó

Az önségítő csoportban megtanították
hogyan kell összezárt combokkal ülni
szorosan, mint a zongora billentyűi,
hogy így könnyebb elfelejteni
ahogy kimenekült belőled.
Lábad mozgásában
lekottázott neve köré
egy egész szoba nőtt.
Negyvenöt léghőméternyi fulladás.
Bordáid közt az elszórt gyerekjátékok,
mint halott madarak gyomrában
a műanyag kupakok.
Az emészthetetlen szavakat is
harminckétszer kell megrágni,
mielőtt megvetéssel hánynád ki magadból.
Minden fehér dédelget,
mint az újra és újra felhúzott
kórházi lepedők.
Ez is hasznodra válik majd.
Már tudod milyen érzés,
ha egy egész szív zuhan ki belőled.

Saitos Lajos

Nem vérzik el

Immáron hétmilliárdnyian
pattogunk mint egy zsák bolha
kiszabadulóban a szövétneken
és szívjuk egymás vérét
akár egy prédatesten
aki bírja szívja – falja –
marja mindhalálig: mondom
istenuccse Nietzsche –
mert az emberfia igen
de Isten sosem vérzik el.

Partravetett

(vers és aforizma)

A mágus meghámozza
a levegőt hogy észre sem
veszed s ketté szeli a vizet
hidrogénre és oxigénre
s egyszer csak érzed
elfogy a víz a levegő
körülöttes s kopoltyút
növelnél mindhiába
s lennél újra hal –
te partravetett...!

*

A hal nem sok vizet zavar –
szárazon.

SAITOS LAJOS (1947, Soponya). Számos könyv szerzője, leutóbbi verseskötete *Érkezési oldal* (Hungarovox Kiadó, 2021).

Irodalom

Egy élet nem elég egy keramikusnak

Fél esztendő leforgása alatt két jelentős tárlat nyílt a nagyváradai keramikus művész, JAKOBOVITS MÁRTA munkáiból, előbb a múlt év tavaszán Sepsiszentgyörgyön, az Erdélyi Művészeti Központban, majd decemberben Bukarestben a Kortárs Művészetek Múzeumában, ez utóbbi április közepéig látogatható. A művészt a két kiállítás nyomán SZŰCS LÁSZLÓ kérdezte.

Mit jelent számodra ez a bukaresti megmutatkozás?

Meglepetés volt a felkérés. Nem is álmodtam, hogy engem meghívnak egyéni kiállításra a Kortárs Művészeti Múzeumba. Csak akkor hittem el, amikor Bukarestből két művészettörténész

A szerző felvétele

Jakobovits Márta nagyváradai otthonában

Kinek az elképzelése dominál a tárlat előkészítésekor?

Én mindig hagyom a kurátor szándékát érvényesülni, hiszen az ő feladata is alkotói munka. Az, hogy ő mit tud felmutatni abban a térben, amiben dolgozik, abban milyen dialógus jön létre. Vagy, hogy a munkáim együtteseiben abban a térben milyen tartalmú árnyalatokkal gazdagodnak. Különben minden kiállításon rendkívül fontos a térrel való dialógus.

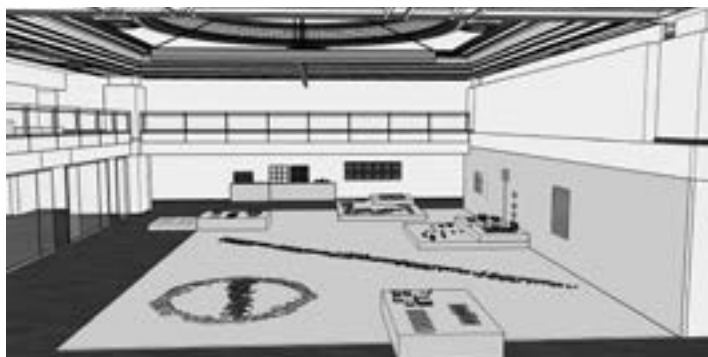
Nem is kéri a bebeszólásodat?

Esete válogatja. Olyan kiállításom is volt már, például Mogoşoaia-n, amikor a kurátor hagyta, egyenesen igényelte, hogy én játsszak abban az

Galéria

SZŰCS LÁSZLÓ szerkesztő, költő (Nagyvárad, 1965), az Újvárad főszerkesztője, a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete elnöke.

lejött Váradra, mindent megnéztek, végigfotóztak a múzeum igazgatójának megbízásából, még a vázlataimat is. Éppen elő volt készítve az anyagom a sepsiszentgyörgyi kiállításra. Mondtam is nekik, most jöjjenek, még nincs becsomagolva. Utána beindult rendesen a dolog.

Kim Attila térkonceptiója a bukaresti kiállításához

A kiállítás panorámája.
Nemzeti Kortárs Művészeti Múzeum, Bukarest

elvarázsolt térben. Az nekem is élmény, hogy mit alakítok ki. Hasonló módon történt a római kiállításomon is, a kurátor ott is ráhagyta munkáim elhelyezését. Vigyázni kell, hogy ne legyen zsúfolt, arra, hogy ne akarjak feltétlenül mindent megmutatni. Csak azt, ami akkor, abban a térben lényeges. Ezt meg kell tanulni. A kiállításrendezés egy külön szakma. A bukaresti kurátorom, Mălina Ionescu, – anyja-apja jelentős művészettörténész volt, tiszteltem a munkásságukat, hallgattam előadásait – egy negyvenes nő, ami azért fontos, mert engem érdekel, hogy egy következő generáció hogyan reagál a dolgaimra. Már teljesen kövület vagyok-e az ő szemükben vagy van még számukra üzenete annak, amit csinállok? Én ösztönösen dolgozom, magamat fordítom le az anyagon keresztül azokban az érzetekben, amelyek felbukkannak a munka folyamán. A vizuális nyelvezetet sokféle módon lehet használni. Fontos, hogyan lépek kapcsolatba dolgokkal empátikus, ösztönös beleérzéseken keresztül. Olyan dolgokkal, amelyekről azt gondolom, azt érzem, hogy közöm van hozzájuk. Nagyon vonzanak a természeti dolgok, kövek, ágak szólítanak meg. Egyediségükre, sajátos lényegükre figyelek és különböző megközelítésekben, mint a forma belső feszültsége, szerkezete, szín és a textúra sajátosságai alapján tovább gon-

dolom. A metamorfózis, mimézis érzetei is inspirálnak.

Mennyiben különbözik a két tárlat azon túl, hogy a fővárosi retrospektív jellegű?

Ahhoz a bukarestiek ragaszkodtak, hogy a kezdetektől nyújtsunk képet a pályámról, a sepsiszentgyörgyi nem ilyen jellegű volt, ott Madaras Péter, kitűnő szobrász volt a kurátor, a választást az ő esetében is teljesen rábíztam. Nagyon jól csinálta, a munkáknak, installációknak saját életük volt a térben. A sepsiszentgyörgyi kiállítást a bukarestiek megnézték, s az egészet átvették, kiegészítve a kezdetekkel, rajzokkal, papírmunkákkal és az újabb munkáimmal. Nagy együttesem mind jelen voltak, a *Nagy kör*, a *Zarándoklat*, a *Folyamat*, ezek mind a tárgyak születésének a logikáját és az én lappangó logikámat adják vissza. Örültem, hogy nem szóltam bele a dolgokba.

Összesen négyszáz négyzetmétert kaptam a Kortárs Művészeti Múzeumban, s a kurátor mellett volt egy szakember, Kim Attila, építész, aki különben a Velencei Biennálén a román pavilon tervezője, ő megtervezte és remekül strukturálta kiállításom számára a teret. A hófehér térben az

Beszélgetés A nagy kör előtt a látogatókkal Bukarestben

Kék dombok, mázazott kerámia, a temesvári Jecza Péter Alapítvány tulajdona, h 37 cm

ugyancsak fehér *Felemelkedés* kompozícióm mint egy oltár kapott helyet a perspektíva végén. A kiállítás címét is adó, *A megtett út része* átlósan szeli át az impozáns teret, a *Nagy kör* is kiemelt szerepet kapott, ez tetszett nekem. Elvitték Bukarestbe a kísérleteimet is, a tesztek a karzaton kaptak helyet, mint egy könyvtárban. Ez az én kerámia-könyvtáram, a kísérletezési mániám könyvtára.

Művészileg hogyan érintett a két esztendeje tartó járvány, a bezártság?

Az elején erősen meg voltam ijedve, de azért nem unatkoztam egy percig sem. Nem mertem kimenni a házból, de mindvégig jól lefoglaltam magamat. Olvasok. Írok. Dolgozom. Új munkákba is kezdtem, de mindig van valami folyamatban is.

Meditáció, 2017

Vannak-e ambíciózus terveid 2022-re?

Túlélni. Márciusra hívtak Londonba, de ezt túl korainak éreztem, viszont a novemberemet odaigérem. 2016-ban volt ott az első kiállításom, az Elizabeth Xi Bauer Art Platform szervezésében. Azóta foglalkoznak velem. További munkákat kértek, csak én nem küldtem. Szeretem magam mellett tudni a kerámiáimat, ennek köszönhető, hogy meg tudtuk most rendezni a kiállítást Szentgyörgyön is, majd Bukarestben. Úgyhogy most már szélnek ereszhetném egy részüket. Érdekes további meghívásokat generált ez a kiállítás. Szeretem az ilyen találkozásokat, amikor valaki ismeretlenül meglátja a dolgaimat, s rám kérdez: lenne-e kedvem vele együtt dolgozni.

Meditációk, 2017

Igen gyakran vagy távol Váradtól, tanítasz, kiállításaid vannak, előadásokat tartasz.

Az útjaimra a kerámiához hasonlóan a kíváncsiság vezetett. Nagyon szeretek utazni, s a kiállításokhoz hasonlóan ezek lényege: nagy találkozások különleges emberekkel, velük egy hullámhosszra kerülni, tanulni, magamat csiszolni.

A művekkel kapcsolatban ma mi foglalkoztat?

A mázkísérleteimben olyan érdekes dolgok jöttek elő, például a *Jakob lajtorjája* vagy *Felhőlétra* néven emlegetett munkámnál. Ez egy egyedi máz-szótár, mert a létra minden csíkjáról tudom, hogy ott mit csináltam, ezeket feljegyeztem, érdekes eredmények jöttek ki. Azokkal szeretek tovább játszani, kideríteni, hogy a titok megközelítéséből mit tudok felmutatni. Az empatikus ráhangolódás, és az érzeteknek a sugallata magával ragad.

Felhő-létrák, kerámia, 2020

Ebben van a titok?

Azt hiszem, igen, s ezt nem lehet abbahagyni. Tudod, egy élet nem elég egy keramikusnak. Csak egyetlen eljárás, mondjuk ez a fehér-fekete, az utólagos raku-technika s az olajredukció eredménye annyira izgalmas és máris kíváncsivá tesz, hogy a következő lépésben, ha egy kicsit változtatok a közrejátszó faktorokban, az vajon merre visz? S mindig az az érzésem, hogy lehetne jobban, lehetne még koncentráltabban. Ez hajtja az embert.

Felhő-létrák, kerámia, 2020 (részlet)

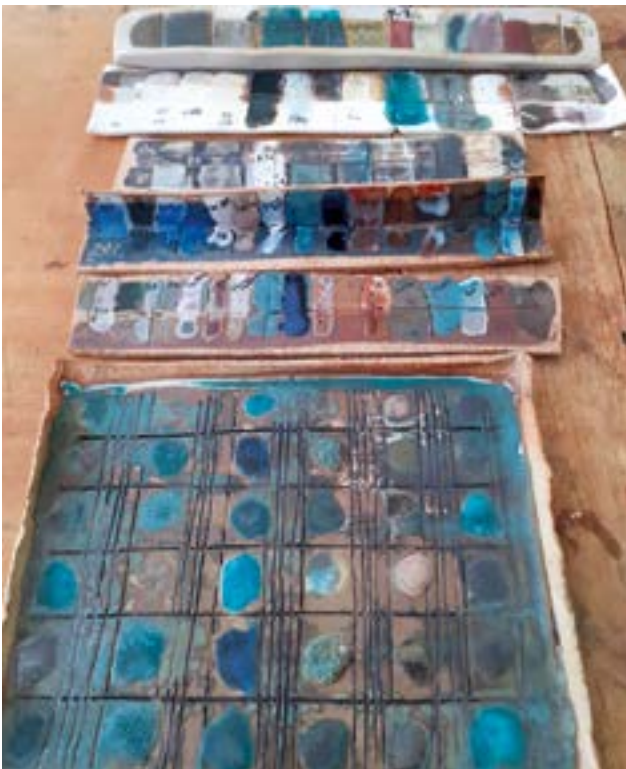

Mennyire divatos művészeti ág ma a kerámia?

Aki már kapcsolatba kerül vele, az nagyon megszereti. Persze, amikor még ott tart valaki, hogy választania kell a műfajok között, sokaknak biztosan nem ez az első, hiszen technikailag nagyon bonyolultnak tűnhet, ugyanakkor olyan szépsége van, s az anyag alakításának annyiféle lehetősége rejlik benne a különböző hőfolyamatok által, nem beszélve a kémiai részéről. Belemászhatok az anyag szerkezetébe, ami rendkívül izgalmas.

Az anyaggal való bánni tudás megtanulható vagy inkább kitalálható?

Én ezt tanultam is, tapasztaltam is. Most is több ilyen nagyformátumú füzet van a kezem ügyében a laptop mellett, tele jegyzetekkel, hiszen folyamatosan sokféle anyaggal dolgozom. Feljegyzem az arányokat, az eljárás módozatait. Ez egy mánia. Ugyanakkor azt is vallom, hogy lehet kerámiaművészetet csinálni a legprimitívebb anyagokat használva. Ha őszinte a dialógus. Az

Kerámiaesztetek, 2020

Fotó: Barabás Zsolt, EMŰK

24

A nagy kör (EMŰK, 2021, részlet)

efemer is része a dolognak. Mind elmúlunk, a mű is elmúlik.

Van-e lehetőség e tudás továbbadására?

Sokáig tanítottam, s nagyon szerettem is tanítani, ami egyféle kompenzálása is volt annak, hogy nem lévén gyermekeim, de nagyon szerettem mindig fiatalokkal foglalkozni. Egyáltalán vonzott a tanítás, mint létezési mód, egyszerre adsz le tudást, energiát és lelkesedést. Nagyon fontos, hogy te abban higgy is. A tanítás nagyszerű dolog, mert rákényszerít arra, hogy összeszedd, tisztázd azt a problémát, ami általában a te problémád, ugyanakkor az ő reagálásaik is provokálnak téged.

Nagyanyám, dédnagyanyám,
üknagyanyám. 1978 (EMŰK, 2021)

Fejlődés, megtett út, emelkedés

Jakobovits Márta művészete európai szinten képviseli az egyik legösszetettebb alkalmazott kutatást, az öntés és az égetés modellezési technikáit, a tradicionális anyaghasználat különböző, újralfedezett és újraértelmezett módozataitól a kémiai kísérletezésig, bizonyos folyamatok és hőkezelések határait feszegetve.

Kísérleteket folytat a kerámiapaszták sajátosságait kutatva – például a tixotropia, a porcelán újrafolyósítása az égetés és a szárítás során, mindez a kőpor és a pigmentek különböző kombinációival, ezek végtelen textúráival, kromatikus finomságaival elegyítve.

Igen gyakran terjeszti ki a kutatást a merített papírkészítési technikákra, továbbá olyan művészi megoldásokat használ előszeretettel, mint az installáció, továbbá különböző interakciók a térrel, illetve a természetes közeggel. Ez a kiterjesztett anyagtanulmányozás a művészi szándékban hasznosul a művészi aktus folyamán. Ez jelenti a művész diskurzusának két kiindulópontját, olyan témák körül összpontosulva, mint a forma megjelenése és fejlődése, szimbolikus töltettel és jelrendszerrel.

A plasztikai jel eredete és létrejötte az anyagon belül dinamikusan helyezkedik el, a maga partikularitásaival, a művész beavatkozásai által a jelenlét egyetemességével.

Egy hagyományos, archaikus és mitologikus anyag visszanyerése által keres összefüggést a természeti és a spirituális között. Művei szakrális dimenziókat tárnak fel, melyek nem csupán nem kerülnek ellentmondásba az anyaggal, de nem is lehetnek működőképesek az anyaghoz fűződő megbonthatatlan kötelékek nélkül. Munkáinak egész sorára jellemző, hogy akár három évtizede formálódnak, jelenleg is az alkotási folyamat részei, egy állandó rekonfigurációban.

Műalkotásainak együttese különböző útvonalakon haladnak, olykor logikus léptekkel haladva, máskor visszatérve a kiindulóponthoz, mint egy másfajta végletesség kivetülései.

Fejlődés, folyamatosság, megtett út, emelkedés, – mindezek központi témái ennek a kerámiában, mint lehetőségben rejlő állandó felfedező kedvnek, az anyagnak, amely tartalmazza két, látszólag ellentmondásos helyzet, az alakíthatóság és a tartósság poétikáját, továbbá annak a dinamikus folyamatát, amit az anyag belső szépsége és az anyagban rejlő képek jelentenek.

(Mălina Ionescu szövege elhangzott 2021. december 9-én a bukaresti Kortárs Művészeti Múzeumban, Jakobovits Márta A megtett út része / Porțiune din drumul parcurs című egyéni kiállítása megnyitóján)

Párkák, 1976
(EMŰK, 2021)

Az átalakulás örökkévalósága

„Jakobovits Márta munkái nem a realiztikus ábrázolásmód jegyében születnek, hiszen elsődlegesen az anyagnak és a formának azt a kifejezőerejét keresi, amely a lényegre ragadja meg. (...) Munkáiban nagy szerepet tölt be az elemek csoportosítása, amely által az alakok és formák egymást kölcsönösen felerősítik, így kapcsolódásuk hihetetlen expresszivitást, dinamikát generál. (...)

Formáinak egyszerűsége azt az érzetet kelti, mintha a természet hozta volna létre őket. (...) A tárgyak közötti energiaegyensúly, a közöttük lévő viszony és harmónia adja az installációegyüttesek formai gazdagságát, sugárzó energiáját, felkavaró hatását. (...)

A különböző technikákban készült kerámia- és tárgyatárgyak szervesen kapcsolódnak a talált

tárgyakhoz, a természetből begyűjtött kövekhez, kagylókhoz, fakérgelékhez, misztériummal teli jelképeket képezve. (...) Minimalista formák ezek, amelyek első látásra akár jelentéktelennek is tűnhetnek, viszont az egymáshoz való viszonyuk által életre kelnek a csoportokban.

Munkáinak színvilága, a földszínek keveredése a rozsdás árnyalataival paradoxális módon nem az elmúlást, hanem a folytonosságot élteti, amely ősidők múltját a beláthatatlan jövő dimenziójával köti össze.”

(Részletek Dr. Kányádi Iréne:

Az átalakulás örökkévalósága című, Jakobovits Márta 2021 májusában az Erdélyi Művészeti Központban, Sepsiszentgyörgyön nyílt kiállításának katalógusában közölt írásából)

Akción. Borsi kavicsbánya, 2000

Akción. A borsi kavicsbánya, 2000. Munkáim visszahelyezése a természetbe

A kő emlékezte. Máazott samott, 32×30×4 cm, 2014

27

A nagy kör, 2000 *(részlet)*

Kék köveim, mázazott kerámia, 2021

Jó az, ha mérnök a főbérlőd.

Eleinte Berceni-ben laktam, szerződés nélkül, havonta fizettem valamicskét egy leégett fazonnak, akit az anyja küld, hogy beszédjé a lóvét, az a fajta ember, aki idő előtt eladósodott és aztán nyúlkáltak utána az állam csápjai. – Én konferenciákra jártam, érted, hotelekbe, amfiteátrumokba... de elintéztek, baszom a szájukat, koldusbotra juttattak, – mesélte egy alkalommal. – A Bolíviai Nagykövetségtől kellett kölcsönkérnem, hosszú sztori.

„Tehát most tőlem kérsz kölcsön”, gondoltam. Felhördült és köpött egy isteneset a flaszerre, kissé megremegtetve a köztünk lévő fertőtlenítőt.

Koromsötét volt a kis utcán, tíz óra rég elmúlt, amikor bohém vidéki barátommal, Vicaruval kellett találkozni, hogy újabb etimo-

Dialog

MIHÓK TAMÁS kétnyelvű költő, műfordító, kiadói szerkesztő, bölcsészdoktor. 1991-ben született Nagyváradon. Bukarestben él. Legutóbbi kötete: *rizómazaj* (2021).

lógiai érvekkel vázolja fel, hogyan jutottunk idáig, ehhez az eltemetett társadalomhoz, tele morálisan kizsigerelt, perspektíva nélküli egyénnel. De írtam neki egy üzenetet, hogy kések vagy két órát, ez teljesen megszokott dolog erdélyi körökben. Szerettem volna még társalogni Nyomoronccal, a barátnőm ezt a becenevet adta az ex-főbérlődnek. Próbáltam a megszokottól teljesen eltérő, tisztességes módszerekkel puhítani, hogy visszaadja a kauciót, vagy legalább egy részét.

A pincér kérés nélkül újratöltötte a poharainkat.

– Te, mondd már, amit mondani akarsz, – sürgetett, – mert olyan érzésem van, mint amikor a csajok találkozóra hívnak, hogy aztán lapátra tegyenek.

– Hát igen, nem akartam telefonon vagy WhatsAppon megbeszélni, fura lett volna.

A helyzet egyre feszült. Valahol a távolban zaj hallatszott, mintha elesett volna valaki, előbb a földnek csapódott egy biciklikormány, aztán sírás, de mintha a világ többi része egy másik univerzumba költözött volna.

– Az a helyzet, tati, hogy elmegyek. Nincs más választásom, megmutatom neked a videókat, ha akarod, azért csináltam... (Nyomoronc alig bírt magával)... Vagy oké,

inkább elmondom neked, hogy ne tűnjön úgy, mintha a bíróságon lennék.

– E-elmész?! Csak így, secc-pecc?

– Ember, dőlj hátra, nyugodj meg. Ma 14-e van, a hónap végéig találok valakit a helyemre, és kész: Mert a barátom vagy és nem akarom, hogy kiesés legyen a kasszádban.

– Aha... – mondta és hevesen kortyolt a sörből, összekelve habbal borzos hipszterbajszát.

– Minden egyes alkalommal, amikor elmentem egy lakásból, új albérletet találtam a tulajnak. Több, mint 3000 ismerősöm van a Facebookon, közülük majdnem 2000 bukaresti, elintézzük.

A szemem sarkából láttam Nyomoronc üveges tekintetét, a helyzet teljesen meghaladta.

– És tényleg semmit sem csi-csinálhatok, hogy mé-mégis ma-maradj?

– Ember, próbálj meg te, kérlek, ott aludni egy éjszakát. A felső szomszéd halálra veri a feleségét. Rühes kurvának hívja és nehéz tárgyakat dobál ide meg oda.

– Á, Punchiuról beszélsz, az az anyja, nem a felesége, az előtted lévő lánynak is meggyúlt a baja velük. Akkor úgy tűnik, azóta csak még büdösebb a helyzet.

– Ja, meg ez is, – válaszoltam mutrázva Nyomoroncnak, – itt a nyár és az egész lépcsőházban meg a balkonon is hihetetlen a hűgyszag.

– Na azért túlzásokba esel.

– Nem, ember, egyik délután kimentem a szemétdobóhoz és amikor jöttem visszafele, mit látok a balkon korlátján: egy agyonmosott XL-es bugyit, képzeld már el, egyszerre volt szürke és sárga... Ezek az emberek oda teregetik ki a rongyikat... igazi szinesztézia...

– Menjél már, ne gyere nekem ezekkel, én jogot végeztem, vagyis na, leadtam az összes vizsgámat, csak a végén kicsaptak, mert párttag vol-

tam... egy olyan pártban, amit ők, az ellenzékiek nem bírtak, hogy úgy mondjam... aztán vállalkozásra adtam a fejem. Érted?

– Kíváncsi vagyok, mi történt utána, de én, hallod, csak annyit mondom neked: ez a te Punchiu barátod a többi albérlőd számára is problémát fog jelenteni. Csinálnod kell valamit, de a saját szakálladra, mert a rendőrség leszarja a problémáidat, majd megkérdezik, miért nem adod el a lakást és veszel egy másikat.

– Jó, és? Mégis, mire gondolsz?

– Húzd csőbe, ilyesmi, erre gondoltam... elküldöd Kukutyinfalvára valami fantomnyereményért, nem tudom, elcsalod te valami ingyen dologgal... Én meg amíg a cuccaimat összeszedem, értesítem a hatóságokat, hogy feltűnően nagy a csend a lakásban, jöjjenek a vénasszonyért és vigyék öregotthonba.

– Te, én nem mászok bele ilyenekbe, nekem nem kell a baj. Hagyd el, találok én még ilyeneket, mint te, csicskákat, akik maradnak pár hónapot. Mi a franc, nem?

– Ahogy akarod, segítettem volna, de akkor mondjuk, hogy csak vicceltem. Mindegy is, említettél valami üzletet... Miről van szó?

– Hát napelemek. 2006 őszén kezdtem, de nem tartott sokáig, jött a recesszió, fenekestül felfordult minden.

– És mit csináltál?

– Túl későn másztam ki belőle, nem tudhatom, hogy a piac hogy reagál... fiatal is voltam, a faszomba. És na, az adósság egy részét kifizettem úgy, ahogy mondtam, anyám nagykövetségén keresztül. Összejöveleteket és fogadásokat rendezett, két különböző ünnepnapon, Szent Konstantin és Elena, aztán Szent Mária napján. Az ördög se jön ünnepnapon ellenőrzésre egy közintézménybe. Meg... a helyzet az, hogy nem volt elég a pénz, elköltöttem belőle, mer' stresszeltem magam, nyomtam a spanglikat Danába, basztam a legyet, azt hittem, hogy...

– Azt hitted, hogy egy reggel nyúzottan kikecmeregsz a gödörből és a gondjaid maguktól megoldódnak. Jellemző az alkoholistákra.

– Á, aztán szórólapokat osztogattam kampánykor, mert ott, mikor felvesznek, nem kérik el a számlaszámot, de mégis semmi. Aztán végül anyám újra férjhez kellett menjen.

– De hát akkor... így sem rendeződtek a dolgok?

– A mostohaapám, a másik frájer... egy luxus hajón dolgozott és mindent, amit keresett, játékgépekbe tömte. A fenébe azzal a mocsokkal.

Utolsó szava eszembe juttatta Punchiu vallomását lent, az adminisztrációnál. Bizonygatta

egyik este, amikor a szociális távolságtartást betartva álltunk a sorban a vízórák felől érdeklődni, hogy amíg az öregasszony meg nem hal, ő nem fog takarítani a lakásban. Nem látja értelmét. Ha akarnak, akkor takarítsanak azok a lépcsőházban, ugyanott vagyunk vele.

*

– Na, gyere, egy felelősségteljes üdvözlés (összeérintjük a könyökünket), bocs, hogy száz évet váratlak. Nyomoronc...

– Az ördögbe is, mekkorát nőtt az én Lorint-Lorintkém – tegnap siránkoztál nekem, hogy nem találok a helyed a fővárosban, vagy hogy is fogalmaztál, úgy érzed magad, mint akit sa-rok-ba szorítottak a hi-é-nák! Haha, most meg zsigerből ilyen gúnyneveket ragasztasz rájuk?

– Nem igaz, Vicaru. Figyelj, én húztam, ameddig lehetett, ha valami tönkrement a lakásban, megjavítottam, lefestettem a hokedliket, meghallgattam a pénzügyi problémáit, tudod, *corasonból*...

– Kezdők hibája. Szakadjon rám az ég, ha nem olyan voltam én is a vénasszonnyal, mint te. De na, jegyezd meg, hogy bármilyen baráti megnyilvánulásod feléjük, számunkra a gyengeség jele. Így

Párbeszéd

KEMENES HENRIETTE (1988, Nagyvárad) költő, műfordító. Három évig a *Várad* folyóirat szerkesztőségi titkára volt, 2021-től az *Újvárad* vezető szerkesztője.

nem fog működni, vágd a falhoz őket és értékelni fogják. Szidnak persze, de legalább megértenének. Nem lennél egy pedáns, ritka madár a szemükben.

Mindent, amit Vicaru próbált belémsúlykolni, már tudtam saját tapasztalatomból. De nem elégedtem meg ennyivel, kompromisszum szaga volt ennek az egésznek.

– Jól mondod te, de az én *törzsem*, tudod, a kirgiz ivócimboráim, voltál nálunk egyszer, ők utolsó vérig küzdöttek volna az igazságért – a sajátjukért és a másokéért is... ez egy hipotetikus nyomoronc na...

– A fenébe veled, Lorint, ez kétezerhús Bukarestje, hagyjad már a fülemüleéneket, meg a verseket, és próbálj meg úszni az árral... A tőke az egyetlen, ami számít, a lóvé, a lájk, hagyj az eufemizmusokat, de minél hamarabb. Tollba mondom

neked? Vagy előbb lehet, egy logopédusra lesz szükséged...

Amikor legutóbb találkoztunk, Vicaru a különböző városok politikai tendenciáiról beszélt, hogy Bukarest és Kolozsvár inkább balos, míg Várad világosan jobbra húz. És csomó példát sorakoztatott fel, a tömegközlekedés árát, a menüket az újonnan megnyílt, puccos teraszokon és így tovább; egy fél tónussal halkabban, nem csak a hangsúlyt tette máshova, hanem a problémát is másképp vetette fel. Vagy lehet, hogy nincs igazam, de nekem előtte más benyomásom volt róla, volt benne törődés. De most mintha fel lenne várva befogadó környezete tudásával, szórakozott volt.

– Kizárólag csodálni tudom az újdonsült képességeidet, ahogy hirtelenjében belevágódtál a balkáni őszinteségbe. Hogy mi van ezzel a szlalommal is...

– Te Lorint, őszinte embernek tartod magad, akarom mondani... ez a zsigeri őszinteség vajon nem épülhetne be egy diplomatikus viselkedésmódba? Hogy jóllakjon a kecske, de megmaradjon a káposzta is, megférjenek egy fedél alatt a nyomoroncok meg a haverok is?

– Engem is foglalkoztat a gondolat.

– Mert nekem úgy tűnik, hogy ezek a te balzsamozási szertartásaid, hogy látszólag ingyen segítesz tudomiséni kinek satöbbi, ezek – és azt hiszem, Freud apánk sem cáfolná meg – hosszabb lefolyású meccsek.

A beszélgetés egyre kényelmetlenebbé vált, de egyszersmind mintha újraépítette volna a komfortzónámat, amiből költözéskor léptem ki. Lehúztam az orromról az orvosi maszkot, a mosdó felé haladva megcsodáltam az *irish pub* falán felsorakoztatott rocklegendákat.

– Az egyenesség egy taktika, oké, meggyőztél, – mondtam miután visszatértem a mosdóból, – de most azt mondd, veled mi újság?

*

– Azon kívül, hogy a matracon azt írja, *Trambulayna*, belesüllyedsz, mint egy piskótába, – mondtam Nyomoroncnak nyeregben a képzeletbeli vonalon a lakótelepi saormás és a vulkanizáló között, „vállalkozások”, amelyek tulajja ugyanaz a kerületi cápa volt.

– Nem az enyém a bicaj, te, a csóró unokatesómé, – mentegetőzik, – de mondd tovább. Mi van az ágygal, miért dobtad ki?

– Megegyeztünk, emlékszel, odaadom valakinek az ágyadat, elhozom az enyémet, és amikor kiköltözöm a lakásból, a kaucióból levonhatsz hétszázat.

– Mittomén, kinn voltam a haverokkal, emlékszel én még ezekre, azt hiszed?

– Én azt mondom, hogy ez nem egy rossz üzlet, megszabadulsz attól a rozoga ágytól, kapsz egy újat, mindezt az én kontómra...

– Nem tudom, hogy talállok-e olyat, ami passzol a lakásba, nem hagyod inkább itt a tiedet? Veszel te magadnak másikat a kaucióból...

– Okos húzás, de esélytelen. Melyik világban lehet egy napon említeni egy trambulínágyat, amit alig tudtam rászózni valakire ingyen – az OLX-es kliensek úgy vakargatták a fejüket, mintha tetvesek volnának – egy szolid fonott gyékényágygal, ágybetéttel olvasáshoz és jó vérkeringéshez, ortopéd matracral, kétszer kett...

– Maradnod kéne, – szakított félbe lefegyverezten.

– És Punchiuval mi lesz? És a kukázókkal? Az elkerített kukánál könnyítettek magukon, láttam őket. Még a védőruhás fiúk is, azok, akik a pandémia kezdetekor jöttek fertőtleníteni. Egyszerre húzták le az egy méteres sliccüket, álltól medencéig, és adjad neki. Semmi szegényen.

Miközben figyelemmel kísértem a srácot, aki rétegenként építette fel a saormámat, nehogy annyi csípőset tegyen bele, mint a múltkor, amikor tüzet okádtam tőle, észre se vettem, hogy Nyomoronc feltette a napszemüvegét. Pedig nem csak felhős volt az ég, de a szél is fújta a piac felől, hogy csak akkor kaptál levegőt, ha oldalra fordítottad a fejed. Most nyugodtan mérhetett végig a kartontekintélyével, azok nélkül a kis szemjátékok nélkül, amik igazán vagánnyá teszik a bukarrestit a sok nyikhajjal szemben.

– Meglátjuk, – válaszolta, – ha van valami probléma, tudod a számom. Pá.

És anélkül, hogy ráült volna a nyeregbe, elhúzott a biciklivel.

KEMENES HENRIETTE fordítása

Lakatos-Fleisz Katalin

Januári napfény

Mindenképpen más. Különösen január vége felé. Nem csupán téli, mert a decemberitől és a februáritól is eltér. Még messze a tavasz, az őszt is elfelejtettük már, de rézsút az ablak sarkában elidőző, otffelejttett fénypászma odavonzza a tekintetet, szinte kényszerít, hogy rövid időre abbahagyva a munkát, kikukucskáljak a laptop mögül. Belefeledkező játékba hív, akárcsak gyerekkorunkban játszottunk a tükörrel.

Az ablakkeretben elmoszkáló téli fényben van valami tiszta, áttetsző megmutatkozó. Az emberi világban – ahol már az ember maga sem azonos önmagával – nincs is ilyen. Talán csak a zene hasonlítható hozzá, de abból is egyféle zene, nincs rá jobb szó: fényzene. A felszabadult könnyűség zenéje, amiből talán néhány csúcspont van az európai zeneirodalomban – habár a meglátás mélyen személyes. A szavakkal bajban vagyunk itt, mert ha azt mondom, öröm, jókedv, érzelmekre gondolunk elsősorban, aminek kicsit infantilis felhangja van. Különben is ki akarna mindig jókedvű lenni? Tudjuk, még a boldogság sem ez, jól megfér vele a zenetükörben felvillantott szomorúság.

Mozart *Varázsfuvolájának* fináléjában Sarastro a fény győzelméről énekel a sötétség felett. Az Éj királynőjének vége, Ízisz temploma felépült. Az eddig sötét vizeken hanykolódó szerelmespár együtt énekel a közösséggel, akik egyetlen karként szintén a fényt ünneplik. A szerelmespár kiállta a próbákat. A történet mesei archetípus, de a történetnél lényegesebb a zene. A zene teszi igazán azzá a történetté, ami. Ennek a zenének nincs szüksége az európai zenében

A szavakkal bajban vagyunk itt, mert ha azt mondom, öröm, jókedv, érzelmekre gondolunk elsősorban, aminek kicsit infantilis felhangja van. Különben is ki akarna mindig jókedvű lenni?

állandóan jelen levő kerülőútra, amikor is sebeinkben vájkáló szomorú zenétől könnyebbülünk meg mégis. Ez a zene felszabadultan vállalja saját magát. Akár úgy is mondhatnánk: *egy-ügyűségét*. Komoly, de mint a gyerekek, akiknek a játéknál nincs fontosabb dolog. Ahogy az óvodások jegyzik meg komolyan ránézve az óvónőre: ez most egy nagyon szép nap. Az óvónő ugyan elmosolyodik magában, de mintha valami gondolatféle átsuhanna az arcán.

A *Varázsfuvola* hangneme Esz-dúr, zenetudósok szerint a dúr hangnem maga is világos, ha úgy tetszik, felszabadult, jókedvű hatást kelt. Tisztaság, világosság, ünnep. Már a nyitány első néhány üteme úgy hangzik, mint egy győzelmi induló. (Annak minden didaktikussága nélkül.) Egységbe fogja az egész operát. Hiába csetlik-botlik annyit az a szegény szerelmespár, egy-

Esszé

LAKATOS-FLEISZ KATALIN tanár Nagykárolyban született 1978-ban. Debrecenben és Finnországban dokto-rált, a BBTE szatmárnémeti tagozatán óraadó tanár. Tanulmányai, esszéi, kritikái jelennek meg hazai és magyarországi folyóiratokban.

fajta marionett bábuként úgyis a zene mozgatja őket. A gyorsuló dallam, a játékosan beröppenő fuvolával, majd a zenekar szenvedélyes felfokozottsága ugyan pátoszt ad, de amiből rögtön vissza is vesz az ismétlődés, a variáció játékossága. A világosan csengő csengettyűk és fúvósok együtt ölelkeznek a sötét színekkel, a mormoló drámaisággal. Amikor is nem a drámaiság sötétvize a tükör (mint a Don Giovanniban), hanem a felszabadult tükörjáték a drámaiság szemébe is belevakít. Ez a zene füttyül a fájdalomra, hiába a kígyó, halál angyala, akasztófa, az éj fenyegetése, a hallgatás keserű próbája, aminek nyomán Pamina még meg is akar halni. Halj csak meg, Pamina, messze még a tavaszod, halj meg, neked a halál sem árt.

A Varázsfuvolának, ha azt mondom, mese, végtelenül szegényes definícióját adom. Mert a mese csak mese, és nem lehet zene.

Az opera hallgatója persze tudja, hogy Pamina nem fog meghalni. Mert ez a zene nem a gondolataink poros fiókjában heverő tehetetlen reményt nyitogatja. A zene csak mellékesen remény, de épp ezért sokkal erősebb. Mert a fájdalom elsötétített ablakán átüt a lírai szopránban megcsillanó januári napfény.

*

Gyerekkor. Emlékszem, a felnőttek világában – mert mindig a felnőttek körül, az ő vigyázó szemük körül lebzeltünk – nem volt megszokott a jókedv, az önfeledt felszabadultság. Még a derű sem. Csakis a gyerekeknek nézték el, elvégre a gyerekek még csak gyerekek, majd megtanulja... Habár az indokolatlan öröm megnyilvánulását látva nekik megjegyezték: minek örülsz annyira, talán az angyalodat látod? A felnőttek, ha a szigorúan rájuk szabott munkájukkal végeztek, és a megérdemelt pihenés következett volna, mindig találtak valami tennivalót a ház körül. A tétlen üldögélés perceiben, amikor néhány testvér, rokon összegyűlt, egyfajta fátýolszerűen tapadós rosszkedvre, kedélytelenségre emlékszem. Valami lenyűgözött tehetetlenségre. Mintha egy rossz szellem nehezkedett volna a vállukon, talán csak arról a székről kellene felállni, és a görcsös arcvonások egy csapásra kisimulnának...

A rosszkedv valamennyire érthető is volt, a nehéz, illúziótlan élet szükségszerű következménye. Titkos elégtétel is, ha már az élet nem a kedvünk szerint történik, legalább a kedélytelenség öröme legyen meg. Egymás közti szövetség, megállapodás. Én elnézem a te rosszkedvedet, cserébe én is hozom az enyémet. A boldogtalansághoz mindig társaság kellett, a magányos, magába roskadt szomorúságot, mint amilyen manapság a klinikai depresszió, nem túrték. Ha mégis előfordult: búskomorságba esett, mondták ilyenkor a szenvedőre, és úgy kezelték, mint a valóban beteget.

De legyünk igazságosak, a rendszerváltozás előtti években az élet valóban nem volt játék. Nem volt választás, a társadalom nem kérdezte,

mihez van hajlamunk, be kellett állni egy gyár munkapadja mögé, ha élni akartunk. A jelent morzsolni, mint a kukoricacsövet. A hétköznapi robotja utáni ünnepnapok hamar elillantak, a felnőttekre, mire a kötelező sütés-főzéssel végeztek, már a délután súlya nehezedett. Ez a karácsony is eltelt, sóhajtották már az ünnep másnapjának reggelén.

Súlyos volt a vallás, a zsolttárok méltóságteljesen kopogó, mindig lefelé hajló dallamával, a pap ostorozó szentbeszéde, amit némán, magunk elé nézve hallgattunk végig. Karácsony éjjelén a súlyos télikabátok, a hideg templomban a lehelet párája. De még előtte a készülődés kedvet, életörömet szegő rutinjai. Súlyos volt a párkapcsolat a várakozás ideget őrlő heteivel, a megérkezés megszokásba fúló órái, elmúlásának megint nem történt semmi érzésével. Majd a tavasz hirtelen kitörő fényözöne elvakította a félhomályhoz szokott szemet. De a poros odúkat, a télen át felhalmozott, sarokba separt szemetet is. A tavasz ragályt hozó levegője tisztogatott: ha a nagyon öregek a telet ki is húzták, a tavasz már biztosan elvitte őket.

*

Mindezt a felnőttek által komolyan nem vett gyerek nagyon is látta. Korán rájött, hogy a felnőttek világában – ami a társadalom kicsinyített tükre – megváltást nem remélhet. Külön világba kell tehát húzódni, amit senki sem lát, kívül a felnőttek árgus tekintetén. Kicselezve a felnőtteket, akik azt hiszik, hogy a gyerek a maga kis kuckójában védett mindentől. De ez tévedés, csak a tudatlan, felejtésnek áldozatul esett felnőttek hiszik, hogy a gyerek boldog. A gyerek riadt, rémült, a gyerek mindig a felnőttek lelkének érzékeny szeizmográfja. A felnőttek démonjaitól retten föl éjjelenként, keres menekülést. A felnőttek saját démonjaikat már nem veszik észre, mert engedelmes szolgálkként engedik, hogy vezesse őket. Ahol a felnőtt egykedvűen csak legyint, hogy ilyen az élet, nincs mit tenni, úgyis mindenkit megtör, a gyerek kikerekedett szemmel rémüldözik, és minden sötétbe fúló délután arculcsapás számára. És egyebet nem tehet, minthogy megtanulja állni az ütések.

A gyerek arra is korán rájött, hogy a *nem ott vagyok, ahol nem akarok* felismerésének ellenében az *ott legyek, ahol nem vagyok, de ahol akarok* című játékot játssza. Két világ határán lebeg. Mert a megtapasztalt valóság nem engedi el egykönnyen. Elvégre megszokta az ütések. Anélkül már nem

lehet meg. Később, ahogy rákap az olvasásra, a regényekben a beteljesületlen szerelmet keresi. A komor, illúziótlan társadalomábrázolást. A zenében, ha Mozart, akkor a Requiem. A súlyos, komoly ürgy a fennkölt szomorkodásra. Ami nem rossz-kedv, kedélytelenség – érvel – hanem arcvonásokat megnevesítő világfájdalom. Habár élvezzi a zenét, rossz zenehallgató, mert képtelen elengedni a zenét. Monoton újra és újra forgatása a fejében hangulatot aláfestő dallammá silányítja. Ugyanazzá a már jól ismertté. A hangtól remél megváltást, de hangot már a maga *eredeti* hangzásában nem hallja. Mint amikor az ezüst a túlzott használatától megfeketedik, tisztításra szorul.

A társadalomban kettős életet él. A minden-
napokban megtanul arcvonásain uralkodni. Elvégre a mindennapi élet ezt kívánja. Megadja a császárnak, ami a császáré. Két világ határán áll. A társadalomban forgolódva úgy tesz, mintha a társadalom számára fontos ügyek (állás, pénzkeresés, révbeérés), rá is tartoznának. De valójában a Képzletvilághoz tartozik. A Képzletvilág nyelvi szabályait (Barthes) tartja magára érvényesnek. Függetlenségét (elvégre felnőtt, szabad, jól kereső, senkire se szoruló nők vagyunk) önként és dalolva dobja oda a Szerelemnek. Retteg egy elmaradt telefonhívás miatt. Szobája hol összemegy, hol kitágul, akár csak Alice-nak Csodaországban. Küszöbe alatt kígyók lapulnak.

*

A *Varázsfuvolában* a két szerelmes folyton kikerekedett szemmel rémüldözik. Nem is csoda, hiszen úton-útfélen démonok leselkednek rájuk. A váratlan, a kiszámíthatatlan bárholnan érkezhet. Ráadásul semmi sem az, aminek látszik. Az Éj királynője egyszerre lányát féltő anya, akinek eszét veszi a bosszú. Sarastro a sors korlátozó ere-

jének mutatkozik, ugyan nem segítheti Taminót, de őszintén reméli a sikerét. A Fény és a Sötét, a Jó és Rossz bozótjában a két szerelmesnek – ugyan segítőkkel – de maguknak kell utat vágniuk.

A szerelmesek félnek a démonoktól, mert testük gyerekest. A félelem az első találkozás, a felismerhető feltétele. (Aki nem fél, azt a démon már szolgájává tette.) Felnövések (nem testileg, hanem valamihez: a szerelmi beteljesüléshez) bukdácsoló – hiszen a félelem ellenére tovább kell menni –, de ez a felnövés nem fél a nevetségességtől, inkább játszik vele. Habár lehet a szerelmi Képzletvilág tükre (várakozás, próbák, késleltetett beteljesülés), a *Varázsfuvola* nem érzelmes zene. Csak egyetlen ária igazán érzelmes, Pamina halált sóvárgó áriája (*Ach, ich fühl's*), amely a zokogás testi folyamatának zenei megfelelője. A *Varázsfuvola* nem az érzelmi éhségünkre felel, nem azt szolgálja ki. Nem hangulatokba ringat. Kiválthat persze hangulatokat is a befogadóban, de maga nem hangulat. A napfény is feldobhatja a hangulatunkat, de maga a napfény nem hangulat. Sokkal közelebb van *saját* eredetéhez, minthogy egy emberi éhségre feleljen. Minél közelebb van valami saját eredetéhez, a minden-
napoknak eszközök, fogyasztási cikkek által uralt világában annál kevésbé van megfelelője. De a fogalmi nyelvben sincs. A *Varázsfuvolának*, ha azt mondom, mese, végtelenül szegényes definícióját adom. Mert a mese *csak* mese, és nem lehet zene.

A *Varázsfuvola* úgy zene, hogy inkább hang, mint dallam. (Minden dallamossága ellenére.) Felidézve magunkban az erőteljes, tiszta, minden megalkuvástól mentes hangzásra, mint *zenei tette* emlékszünk. Nem csak a szó, a zene is lehet tett. Eredet, egység. Ezért tudja megszólítani a hallgatót, akit saját eredetének próbájára hív.

Februárban van az anyanyelvek napja. Ebben a hónapban arról tandemezünk, hogy a román nyelv, amely nekünk, kisebbségi magyaroknak, nem anyanyelvünk, de nem is igazán idegen nyelv, mit is jelent számunkra, hogyan tanulhatjuk meg. Egyáltalán megtanulható-e iskolai környezetben? Vannak-e jól kidolgozott módszerei, tantervei? S ha mégsem tanulunk meg az ország nyelvén, vajon annak mi lehet az oka? És mi a következménye?

(Tódor Erika Mária)

Egy nyelv közelségét vagy idegenségét nem az oktatási dokumentumokban megjelölt tantárgyi kategória (pl. idegen nyelv) határozza meg, hanem az egyén, a nyelvhasználó és annak viszonya a nyelvekhez. Lényegében az *idegenség* és a *közelség* fokozatait az határozza meg, hogy meny-

tinktől, a nyelvi szocializációtól, a környezet által megkövetelt nyelvhasználati viszonyrendszerrel, és természetesen az egyén tanulási motivációjától.

Az iskolai környezet, a formális oktatás épp annyit tud hozzátenni a román nyelv elsajátítása esetén, mint amennyit az angol, német és más nyelvek esetében hozzátesz. Olyan szervezett tanulási keretet biztosít, ami lehetőséget ad a szókinccs fokozatos gazdagítására, a

metanyelvi ismeretek tudatosítására, és apró lépésekben elvezet a nyelvi kompetencia gyakoroltatásához. Természetesen a folyamat hatékonysága többtényezős, nagymértékben függ a tanítás minőségétől, a tanárok felkészültségétől, a tartalmi kínálat sajátosságától, az értékelés módjától, a mindennapi tanórai élményektől és még sok hasonló tényezőtől. A mi oktatási rendszerünkben bizony ezen a téren számos keserűség, frusztráció gyűlt fel az idők során, a változtatások – nevezhetjük őket reformoknak akár, bár nem kimondottan azok – lassan „kapnak életmagra” az amúgy is állandó hezitálás közepette működő oktatási rendszerünkben. A koherencia fenntartása nagy kihívás határozott értékrend hiányában. Az elmúlt tíz évben voltak azonban olyan fokozatos változások a román nyelv oktatása terén, amelyek a diák- és beszédközpontúbb tartalmi kínálat irányába nagy lépést jelentettek. Természetesen a szabályozásoktól a gyakorlati alkalmazásig hosszú út vezet, hiszen az alkalmazás hatékonyságát a tankönyvek, a segédeszközök, valamint a tanárok továbbképzésének hiányosságai, és a digitális térváltás is nagymértékben megnehezítette. Ennek következtében, sajnos van olyan oktatási szint – a jelenlegi 9. osztályos generációra gondolok – akiket én „reformgenerációnak” nevezek, mert az ő iskolai pályájukat a reformfolyamatok bizonytalanságai, a megkésett vagy meg nem jelent tankönyvek hiánya jellemezte, nemcsak a román nyelv és irodalom, hanem más tantárgyak esetében is. Az online oktatásban részesülők pedig az osztálytermi megértés lehetőségét is csak részben kapták meg. Összességében azt láthatjuk, hogy a forma nem elég, életet kell adni annak!

És mégis, mire jó a román nyelv ismerete?! A fiatal generáció esetében egyszerűsítési stratégia

Magyari Sára rovata

Anyanyelv – apanyelv. Vagy mi a manó?

34 Tandem

TÓDOR ERIKA MÁRIA (1973) tanár a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem csíkszerdai karán. Kutatási területe a kétnyelvűség, nyelvi tájkép, nyelvpedagógia; a magyar diákok számára készített román nyelv és irodalom tantervet kidolgozó bizottság tagja.

nyire *érezzük* magunkat otthon az adott nyelvben, milyen nyelvi funkciók előhívása mentén kapcsolódunk a nyelvhez. Konkrétan, ha a baráti viszonyok, a közvetlen nyelvi környezethez való csatlakozás nyelvéről beszélünk, akkor jóval közelebb áll ez a nyelv az én és a másik közös jelentésélményeinek megéléséhez, viszont amikor az adott nyelv, például a vizsgák, a számonkérés vagy az ügyintézés nyelveként van jelen, akkor más beszédscenáriók motiválják nyelvi jelenlétünket, nyelvi megnyilvánulásainkat, így jóval távolabbinak, idegenebbnek élehetjük meg. Kisebbségi létünkben fakadóan a román nyelvhez és kultúrához közünk van, de az, hogy mennyire kerül közel hozzánk, esetleg mennyire engedjük magunkhoz közel, nagymértékben függ nyelvhasználati tapasztala-

észlelhető a nyelvek előhívásában, és ezért megfigyelhető, hogy az angol nyelvet választják a román nyelvű kortársakkal való kommunikációban is, aminek nem kimondottan a *cool*-ság a mozgatója, ők inkább egy olyan semleges nyelvi kódot választanak, amely egyformán idegen mindenkinek (a szakirodalomban *hyperlingualism* kifejezésként jelenik meg Kelly-Holmes szerzőpárosnál 2019-ben). A román nyelv ismeretének hiánya azonban elvesz valamit az otthonosság biztonságérzetéből, a megmutatkozás lehetőségéből, korlátozza azt a megismerési dinamikát, aminek köszönhetően önmagunk lehetünk a másik „árnyékában” is, miközben kisebbségi specifikumainkat nagyban meghatározza a többségi nyelvi környezet. Ezekkel vannak, akik nem szívesen szembesülnek, bár mindezek felismerése közelebb vinne önmagunkhoz.

(Magyari Sára)

Hol vagyunk már attól az anyanyelv fogalomtól, amelyet Apáczai honosított meg a magyarban: „az anyjok tejével szoptott nyelv”?! Környezetemben sok a nyelvileg vegyes házasság. Ha a szülők tudatosan nevelik gyermeküket, akkor az mindkét nyelvet jól ismeri, úgymond balansz kétnyelvűvé válik. Ilyen esetben melyik az anyanyelve, és a másik nyelv mi a manó? Ha az anyjától tanult nyelv az anyanyelv, akkor az apától tanult az apanyelv. Ez így logikus. Van olyan tudományterület, ahol használjuk is ezt a fogalmat. De az anyanyelvűség meghatározása ennél komplexebb: négyes összetevőjű – amúgy ezt a négy szempontot használhatjuk a világ sok dolgának valós meghatározásában, s így elkerülhető a szubjektivitás. Az anyanyelv meghatározásában fontos (1) az azonosulás: az egyén mely nyelvet tartja anyanyelvének. A következő szempont (2) az azonosítás: a körülötte lévők mely nyelvvel azonosítják őt kommunikációs megnyilvánulásai alapján. Ezt követi (3) a kompetencia-működtetés: melyik nyelven fejezi ki a legkönnyebben és legerőteljebben magát az ember, illetve (4) a kompetencia-megszerzés: melyik az a nyelv, amelyiken a legkönnyebben tud tanulni, fejlődni az egyén. Ha ezt a négy szempontot érvényesíteni tudjuk, azonnal eldől, kinek melyik az anyanyelve, hány nyelvet beszél anyanyelvi szinten, és az is, hogy kétnyelvű-e (ez a terminus nem két nyelv alapos ismeretét jelenti, hanem két vagy több nyelvét is) vagy valójában félnyelvű – azaz egyik nyelvet sem ismeri, nem használja magas szinten. A valóságban egyre több félnyelvű ember van körülöttünk. Ennek egyik oka, hogy a vegyes házasságban nem tudatos a szülők részéről a két nyelv átadása; másrészt a kisebbségi

helyzet is felerősíti ezt a jelenséget, főként, ha egynyelvű család csemetéje kerül másnyelvű tanintézménybe, és nem fordítanak kellő figyelmet a két nyelv egymást kiegészítő, támogató elsajátítására; harmadrészt az infokommunikációs technológiák (IKT-eszközök) dominanciája.

Ha a kisebbségi létünkre gondolunk, akkor a vélt vagy valós anyanyelvünk mellett (fölött, alatt) megjelenik a *másik* nyelv is. Amely az ország nyelve. A hivatalos nyelv. Iskolában kötelező a tanulása. A felnőtt létünk boldogulása, sikeressége, az önérvényesítés múlik azon, hogy milyen szinten beszéljük ezt a nyelvet. Ezt nevezem én *hazanyelv*nek. A hazám nyelve. Minden ideológiától mentesen: az otthonom nyelve ez, a kinti környezeté, a szomszédoké, az ügyintézésé. Mert *kint* másképp beszélnek. Ebben a kettős helyzetben ott van az ember, aki társas lény, aki döntéseit főleg érzelmi alapon hozza meg. Ma már tudjuk, hogy a legtöbb döntésünk érzelmi motiváltságú, és nem értelmi alapú. Ráadásul az ember bizonyos *bináris oppozíciók* mentén észleli a világot, de így működik a társadalom, az egyéni és csoportos világlátás is. Ez azt jelenti, hogy az ember mentálisan megteremt egy olyan valósá-

Tandem

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legújabb kötete: *Sügérségtől incelegjig – női szemmel* (HKE, 2021).

got, mely egymást kiegészítő ellentétpárokon alapszik: azaz sarkítva a környezete jó–rossz, szép–csúnya, mienk–idegen stb. A pozitív értékek mindig a *mi* csoportjába tartoznak, így tehát az, ami a *miénk*, az jó, szép, értékes, ami pedig az *ők* csoportjába tartozik, az negatív értékek mentén szerveződik. Ezt a hozzáállást tapasztalom gyakran a magyar és a román nyelv esetében, pontosabban szembeállításában. Vannak olyan közösségek, ahol nem illik megszólalni románul. Ahol csúnyán néznek rám, ha az üzletben az ország nyelvén kérdezek. A másik oldalról meg gyakran halljuk, hogy az anyanyelven – magyar nyelven való megszólalás okoz sérelmet az egyénnek. Ettől függetlenül én úgy tapasztalom, a román nyelvhez másként is lehet viszonyulni. Az ismerete csak előny.

Ma azt is gyakran hallom, hogy nem lehet románul jól megtanulni bizonyos régiókban. Mert az utcán nem hallják a nyelvet, azaz nem működik a nyelv természetes elsajátítása, amely főleg a gyermekkorra jellemző. Azt is gyakran mondják, az iskola nem tanít meg románul. Érdekes. Mikor én iskolás voltam, elsős korunkban idegen nyelvi módszerekkel tanultuk a románt: más volt a követelményrendszer, más a tankönyv. Csak második osztálytól kezdtünk el írni-olvasni románul, majd harmadiktól zárkóztattak fel a román anyanyelvű követelményekhez. Ez valamikor az 1980-as évek elején volt. Nem tudom, akkor hányan tanultak meg románul, de nekem segített. Én főleg iskolás koromban sajátítottam el a nyelvet, mert sem otthon, sem a közvetlen környezetemben nem volt honnan magamba szívnom. Igaz, sosem tiltottak szüleim a romántól. Sokat olvastam ezen a nyelven is, és rettenetesen sokat szótáraztam. Tizedikben talán az egyetlen voltam, aki elolvasta Sadoveanu *Frații Jderi* c. majd ezer oldalas regényét – szótárazva. Valószínűleg ekkor tanultam meg a nyelvet.

Ma már vannak tantervek, tankönyvek, amelyek a román, mint második nyelv tanítását segítik olyan módszerekkel, ahogyan az idegen nyelv-

veket tanítjuk. Mégis gyakran halljuk, hogy végül – azaz 12 év nyelvtanulás után sem sikerül a román érettségi vagy csak nagyon nehezen.

Érdekes kutatásaink vannak a nyelvelsajátítás témakörében: a nyelvtanulás nemcsak a kognitív (megismerési) szféra eredménye, hanem az érzelmi hozzáállásé (affektív) is. Ha baj van a motivációval, ha valamilyen érzelmi blokk áll fenn egy nyelvvel kapcsolatban, akkor azt nem tudjuk megtanulni, vagy csak nagyon keservesen. Valami ilyesmi tapasztalható közösségi szinten a románnal kapcsolatban is. És ez elszomorít. Mert fiataljaink egyre kevésbé törik magukat megtanulni az ország nyelvét. Hamarabb tanulnak meg angolul, németül, olaszul – és mennek is külföldre boldogságot vadászni. Itt egyre kevesebben maradunk. A hazanyelv fogalma teljesen ismeretlen sokak számára itthon. Más ország nyelvét pedig szívesebben beszéljük odaát – idegen nyelvként. S nem is veszik észre, hogy gyerekek számára az anyanyelv szépen lassan más lesz, mint az övéké. Nem az anyjok tejével szoptott nyelv, nem is apjuktól tanult, és nem a hazájuké, hanem egy országé, ahol inkább a pénzszerzés nyelvének elsajátítása lesz a lényeg. De vajon az-e a lényeg?

H. Varga Gyula emlékére

(1947–2021)

„Édes lányom, apád Debrecenben van, a Kenézy kórházban (...). Vasárnap este hoztak be, két nehéz nap után kedden-szerdán már intéztem a dolgokat. December 8. még messze van, küldjed a kérdéseket.” – Gyula (2021. november 24.)

Édes lányomnak szólított, pedig nem vagyunk rokonok, én pedig Gyula atyámnak őt. 2014 őszén ismerkedtünk meg Egerben egy szemiotikai konferencián. Ő volt a házigazda, aki a diópálinkájával kényeztetett minket, én meg az „erdélyi nyelvészlány”, aki a Bega-menti gátak jeleivel varázsoltam. Azonnal barátság lett belőle: valami olyan, mint a mentor és a tanítvány között, mint apa és lánya között, mint a többségi és a kisebbségi között. Mindig mellettem, mögöttem, előttem volt. Ha kérdeztem, vála-

szolt; ha kértem, teljesítette; ha ő kért, én is igyekeztem.

Utolsó kötetem lektorának kértem fel 2021 tavaszán. Örömmel vállalta, és hihetetlen gyorsasággal olvasta, véleményezte, javította, segítette a könyvet. Az ő ajánlásával visszük ma is a könyvbemutatókra.

Tudományos munkássága szerteágazó: nyelvész, kommunikáció-kutató, pedagógus, szemiotikus, oktatószervező. A nevéhez fűződik a kommunikációs készségfejlesztés, kommunikáció-oktatás; egyetemi tanterveket dolgozott ki a témában, illetve kommunikációtanár mesterszakot hozott létre, mely egyedülként működött az egri Eszterházy Károly Katolikus Egyetemen. Tanított

H. Varga Gyula

a besztercebányai Bél Mátyás Egyetemen is 14 évig, segítve a szlovákiai magyar felsőfokú oktatást jelenlétével, munkájával.

A nagytudású szakemberben mégis embersége fogott meg: tisztasága, egyszerűsége. A professzori allűröktől mentes valódi tudós ember, aki elsősorban ember: férfi – férj, apa, nagypapa. Aki mindig szeretettel emlegette a „volt menyasszonyát”, akit bűbájos hölgyként írt le – és aki valójában a felesége volt, gyermekei édesanyja.

Gyulát mindig ingben, nyakkendőben láttam. Az az igazi, régivágású úriember volt – egyenes

derékkel, udvariasan szólva, segítőkészen állva az emberek között. Jókedvű ember volt, derűs élet-szemlélettel. Nagyon jó érzéke volt ahhoz, hogy akkor bátorítson, mikor a legnagyobb szükség volt rá. Gyakran írt nekem: kitartásra, helytállásra biztatott. Megerősített feladataimban, de figyelmeztetett is – vannak sorsok, amelyeket nem lehet elkerülni, csak kibírni; és vannak helyzetek, amelyekkel nem kell foglalkozni, csak átlépni rajtuk.

Tavaly november végén kértem fel, hogy tandemezzünk egyet januárban. Azonnal igent mondott, bár már kórházban volt. Levelezésünkből kitűnt – *készült*. De nem sietett, csak rendezte a dolgokat. A szöveget leányának diktálta, így került el hozzám – időben. Még úgy is, akkor is minden mondat a helyén van. „Könnyed, de velős, szakszerű és érthető. Pont ilyet szerettem volna.” – írtam neki november 29-én, utolsó levelemben. Karácsony előtt jött a hír: 2021. december 22-én, 74 éves korában elhunyt.

Aznap elővettem a levelezésünket. Újra-olvastam minden sorát. A méltatásaiból újra erőt meríthettem, és megerősített abban a hitemben, hogy vannak még hiteles emberek, akiknek a szavai és tettei összhangban vannak, akik egy kicsit még világítanak, akik mutatják az irányt. Akiknek gondolatai, tanításai, viselkedése itt marad velünk. Velem. Hogy tudjuk, merre is van az irány... 37

„Már 7 fogadott »gyerekem« van, minden este imádkozom értük. Érted is...” – írta régebben egy Facebook üzenetében.

Érted is! Én is. Emléked legyen áldott!

MAGYARI SÁRA

A magam színházára az elengedés színházaként tekintek

Lovassy Cseh Tamás drámaíróval Biró Árpád Levente beszélgetett

Elvégezted a kolozsvári teatrológiát, írtál színházkritikákat, dolgoztál dramaturgként és kipróbáltad magad rendezőként is, független társulatoknál és kőszínházaknál egyaránt. Nem ragadtál le egyetlen területnél sem, és nem is kötötted magad egyetlen helyhez, színházhoz, társulathoz (még akkor sem, ha egyes társulatoknál többször is előfordultál). Sőt, a színház mellett mindig is volt „polgári” foglalkozásod. Mivel régóta ismerjük egymást, azt hiszem, mondhatok olyat, hogy mindig is irigyeltem benned azt a fajta szabadságot, ami a színházhoz való viszonyodat jellemzi. Ez tudatos döntés volt részedről, vagy menet közben alakult így?

Szeretem tudatosságnak hazudni, bár sokáig nem volt ennyire kiszámított a színházhoz való viszonyom. A kolozsvári teatrológia egy véletlen

Kultúra

BIRÓ ÁRPÁD LEVENTE drámaíró, Nagyváradon született 1993-ban. A BBTE-n diplomázott, jelenleg a Szigligeti Színház kommunikációs felelőse. Kötete: *Első felvonás* (drámák), Várad folyóirat, 2020.

eredménye volt. Véletlenül – egy évvel a felvételem előtt – hallottam a marosvásárhelyi színház és a művészeti egyetem közös drámapályázatáról, véletlenül eszembe jutott két nappal a határidő előtt, és ugyancsak véletlenül írtam valamiféle pályaművet, amivel aztán véletlenül megnyertem az első helyet. Innen jött az ötlet, hogy talán színházzal is foglalkozhatnék. De ahogy akkor, úgy most is azt gondolom, nekem elsősorban nem a színházzal van dolgom, hanem saját magammal. Pontosabban: a saját magam közlendőjével. Én nem vagyok érdekes és fontos: az legyen fontos, ha valóban érdemes rá, amit mondok vagy kérdezek. A színházra, mint eszközre tekintek: a közlés egyik, de nem egyetlen eszközére. Az, hogy több területen (kritika, dramaturgia, rendezés) is kipróbáltam magam, elsősorban az útkeresés, másod-

szorban a vakmerő nagyképűségem és becsvágyam eredménye. Lássuk be, egyik sem vagyok. Ahogy az egyetem, mellyel diákként szerződéses viszonyban álltam, egyetlen pillanatig sem volt hajlandó eldönteni, mihez kezd a képzésemmel, s meghagyott színháztudósnak, bármit is jelentsen ez, úgy én magam sem döntöttem el sokáig, hogy hol az én helyem az úgynevezett erdélyi és/vagy magyar színházi közegben. Kritikus azért nem vagyok – és ez már biztos –, mert végtelenül unok kritikát írni. Dramaturg azért nem vagyok, mert sokkal nagyobb a kontrol iránti vágyam, mintsem egy rendezővel harmóniában együtt tudjak dolgozni. Rendező pedig azért nem vagyok, mert – színházi értelemben – nem vagyok csapatjátékos. Imádom a színészeket, lenyűgöznek, de tekintettel arra, hogy én mindeddig csak saját szöveggel dolgoztam – egyedül ez a forma érdekel –, mély szorongással is eltölt a jelenlétük. Más szóval: zavarnak abban, hogy a saját magam által létrehozott struktúráról, szövegről, problémaköréről és történetről gondolkodjak. Rá kellett jönnöm, hogy sokkal inkább akartam rendező lenni, mint rendezni. Sokkal jobban érdekelt a színházi élet, s azon belül az én pozícióm, mint maga a színház. Arcoskodás, kivagyiság, becsvágy jellemezte működésem az erdmagyar színházi térben, mígnem, mint a Mátrixban, arra kellett rájönnöm, hogy nincs

kanál, vagyis: nincs az az erdmagyar színházi tér, amelyben én „az a bizonyos” rendező lehetnék. Túl sok erőt fektettem abba, hogy valakinek látszódnak, s túl keveset abba, hogy valóban elmélyülten dolgozzak (megjegyzem: az egyetemi évek sem tanítottak meg arra, hogyan kell egyáltalán dolgozni), ráadásul úgy és olyan formában, ahogy azt én szeretném. Hosszú idő volt, míg rájöttem: egyetlen dolog érdekel, az pedig az írás. Szóval, ha manapság kérdezik, mi az én és a színház viszonya, akkor azt mondom, szövegeket írok, melyek olykor színházi formát kívánnak. Soha, egy pillanatig sem merült fel, hogy a színházi struktúra részévé váljak, hogy attól tegyem függővé a megélhetésem. Nincs túl jó véleményem a struktúráról, de nem ítélem el azt, aki abban látja az érvényesülési lehetőségét. Engem egyetlen dolog érdekel: érvényes kérdéseket megfogalmazni saját magam és közegem múltjáról, jelenéről, jövőjéről.

Milyen áldozattal jár ez a szabadság? Nem hiányzik a színház akkor, amikor éppen nem foglalkozol vele?

Nem tudok semmiféle áldozatról beszámolni. Kizárólag akkor csinállok színházat, amikor közlendőm vagy kérdésem van. Ez luxus, tudom. És mindeddig, amikor közlendőm vagy kérdésem volt, és úgy éreztem, hogy az már a nyilvánosságra tartozik, akkor színházat is csináltam. Lehet isteni közbenjárásnak nevezni, hogy mindig meg is találtam ehhez a lehetőséget. Egy biztos: amikor éppen nem foglalkoztam színházzal, az azért volt, mert nem akartam színházzal foglalkozni. Ez nagyképűen hangozhat, de meggyőződésem, ha van valódi közlendő, ha van valóságos tartalom, ha van hozzá adott érték, az megtalálja az utat, mely a megvalósulás, a színpadra kerülés irányába vezet. Bízom benne, hogy soha nem szorulok a megélhetési színházcsinálásra, helyette inkább az életem más területein kötök kompromisszumokat a megélhetésért cserébe, de az alkotás területén erre képtelen lennék. Azt csak szabadon és magammal szemben a lehető legkönyörtelenebbül tudom csinálni.

A pandémia alatt keveset hallhattunk rólad, mint színházi alkotóról. Mit jelentett számodra ez a periódus?

Annak a felismerését, hogy nem kell mindig és mindent elkövetni, hogy halljanak rólam, hogy „a térképen legyek”. Az alkotói munkának van egy, a közönség számára láthatatlan része, amit legtöbbször megspórolnak az alkotók. (Akik nem így teszik, azokra tekintek én valódi alkotóként.

Ahogy az egyetem, mellyel diákként szerződéses viszonyban álltam, egyetlen pillanatig sem volt hajlandó eldönteni, mihez kezd a képzéssel, s meghagyott színháztudósnak, bármit is jelentsen ez, úgy én magam sem döntöttem el sokáig, hogy hol az én helyem az úgynevezett erdélyi és/vagy magyar színházi közegben.

Számuk jelentős, felsorolásba nem kezdek.) Itt arra a befektetett és elmélyült munkára – írásra és olvasásra – gondolok, ami nem tartozik a közönségre, s amitől hitelessé válik maga az alkotás. Ez a járványidőszak számomra egyet jelentett a Kertész-i értelemben vett valamiféle „belső emigráció” megkezdésével – színházi értelemben mindenképp. Egész egyszerűen azt gondolom, hogy nincs ma a színháznak itt az ideje. Erdélyben semmi esetre sem, hisz legcsekélyebb tétje sincs ma a színháznak. Bármerre nézek – nagy tisztelettel a ritka, de annál üdítőbb kivételnek – jobb esetben is közepesen jó produktumokat látok. Nincs aktív párbeszéd a színház és közönsége között. Nincsenek meghatározó műhelyek. Nincsenek színházi botrányok. Nincsenek, vagy csak oly ritkán éles, húsba vágó kérdésfelvetések vagy állítások. Persze mindez az erdélyi magyar kultúra állapotáról is beszél. Középszerűség van és érdektelenség. Megúszás és túlélés. A megmaradás-forgatókönyv lapjai pörögnek. Mindezt úgy mondom, hogy látok elszigetelt, figyelemre méltó egyéni megnyilvánulásokat. De nem látok kulturális párbeszédet, pezsgő szellemi életet. Hol vannak az erdélyi magyar értelmiség nagy vitái? Hol a reflexió a jelen kihívásaira? Erdély sok szempontból, de kulturális értelemben legalábbis az érdektelenség és a túlélés földje. Egy mesterségesen életben tartott gyarmat. Kirakatvidék. Egy pillanatnyilag identitását vesztett, de rengeteg lehetőséget tartogató, szerethető hely. Egy ilyen kontextusban úgy érzem, csak akkor kell valamiféle produktummal jelentkeznem, ha az valóban kidolgozott, ha azért valóban felelősséget tudok vállalni. Ennek megfelelően nem érdekel, ha nem hallanak rólam, ha elfelejtik, hogy vagyok: kizárólag az alkotás és

Hol vannak az erdélyi magyar értelmiség nagy vitái? Hol a reflexió a jelen kihívásaira? Erdély sok szempontból, de kulturális értelemben legalábbis az érdektelenség és a túlélés földje. Egy mesterségesen életben tartott gyarmat. Kirakatvidék. Egy pillanatnyilag identitását veszített, de rengeteg lehetőséget tartogató, szerethető hely.

a munka érdekel. Ha az megvan, annak jogán ügyis észrevesznek.

Jómagam is részt vettem a dráMAZat pályázat zsűrizésében. Jelíges pályázatokat kapunk, tehát nem tudjuk, hogy kinek a pályamunkáját olvassuk, de amikor a Bizalom utcát olvastam, akkor biztos voltam benne, hogy ennek a személynek nagyon erős kötődései vannak ahhoz a városhoz, ahhoz a közösséghez – a nagyváradihoz – amelynek az egyik tragédiájáról szól ez a darab. Mint utólag kiderült, te írtad ezt a darabot, amely annak ellenére keltette fel sokunk érdeklődését, hogy befejezetlenül küldted be. Miről szól a Bizalom utca, hogyan talált rád a téma, és miért gondold fontosnak, hogy egy dráma formájában dolgozd fel ezeket az eseményeket?

Befejezetlenül küldtem be, mert úgy éreztem, nem akkor van vége a munkának, amikor a pályázati határidő lejár. Még most sem vagyok kész a szöveggel, de úgy gondoltam, maga az alapötlet már van annyira életképes, hogy érdekeljen másokat is. Szemtelenség volt egy negyedig se kész vázlatot beküldeni, tudom. A *Bizalom utca*, nem meglepő módon, a bizalomról szól. Azt vizsgálja, hogy mi az a feltétlen bizalom, amit az emberek egy közössége, a mindenkori hatalommal szemben megelőlegez. Miért teszi ezt? Miért nem veszi észre, ha a hatalom visszaél hatalmával, mi több, ha erre készül? Mi az istenért várja meg a nagyváradi zsidóság önmaga deportálását, mikor már 1927-ben egy zsidópogrom áldozataivá válnak? Miben bíznak? Hogyan működik ez a bizalmi viszony? A téma teljesen véletlenül talált rám, nevezetesen: az 1927-es nagyváradi diákkongresszus, mint esemény. Semmit nem tudtam

róla, holott életem első 18 évét Nagyváradon éltem le. Zsidópogrom Nagyváradon? Mi a fene! Ráadásul az úgynevezett „román időkben”? Nahát! De hiszen román antiszemitizmusról alig hallani. Román holokausztról még kevésbé. Egyáltalán: miért nem hallottam szinte semmit a nagyváradi zsidóságról? Mi ez a kollektív csend? Mi ez közös hallgatás? Szóval ezek a kérdések indultak el bennem, ezek hatására kezdtem el kutatni a témát, s teszem azt most is. Ami fontos: nem egy holokauszt-dráma megírására vállalkoztam. És utálok a „miről szól” kérdésre válaszolni, látod, valójában nem is teszem. Pontos válaszaim vannak erre, de akkor beszéljünk csak erről egy másik alkalommal, ha már mindenképp muszáj kiadnom magam ennyire. Engem a közös traumák, a közös történelem és mint mondtam, ez a hatalommal szembeni bizalmi viszony is érdekel, utóbbinak pedig jelenünkben is igen komoly hatásai vannak. Hiszen most is megelőlegezünk egyféle bizalmat a fennálló rendnek, mely bármelyik pillanatban ránk omolhat. Mi mégis annak játékszabályai szerint játszunk. Miért? És hova vezet mindez?

Eddigi drámairói munkásságodat látva, látok egy erős kötődést a múltfeldolgozáshoz. Miért érzed magadhoz közelinek ezt a témát?

Erről még soha nem beszéltem nyilvánosan, aminek konkrét, gyakorlati oka van. Meggyőződésem, hogy a színház gyökeresen különbözik minden más művészeti formától, mégpedig annak közösségi jellege miatt. A színházhoz az emberek összegyűlnek, közösen csinálnak valamit, majd hazamennek. Ha az a színház jó, funkcióját betöltő esemény, az abban résztvevők nem tudnak ugyanúgy távozni az eseményről, mint ahogy oda megérkeztek. A színház ilyen értelemben egy szertartás. És itt most nem valamiféle ezoterikus, tömjénszagú dologra gondolok, hanem nagyon is konkrét eseményre. Márpedig számomra ez a szertartás még konkrétabb: egy temetés. Én a magam színházára az elengedés színházaként tekintek. Egy olyan közösségi eseményre, melyhez összegyűlnek alkotók és nézők, felravataloznak egy problémát, egy közös traumát vagy kérdésfelvetést, tort ülnek fölötte, majd elengedik azt, vagy legalább elindulnak – a gyászmunka, a megértés és feldolgozás során – az elengedés útján. Egy rémisztően változó, zűrzavaros, széthulló világ vesz körül minket, ahogyan az mindig is történt az emberrel. A színháznak feladata lehet ebben a folyamatos átalakulásban és változásban segíteni az elengedést. Segítenie kell eltemetni korábbi kulturális identitásokat, segítenie kell feldolgozni

történelmi traumákat, közösségi szégyeneket és bűnöket, örömeket és bánatokat. A színház könnyíteni tud a közösség lelkén, ha okosan, célirányosan használják. Ezért mániám a múltfeldolgozás, és ezért tekintek eszközként a színházra.

Meglehetősen kevés erdélyi magyar drámairót tartunk számon, és nagyon kevés kivétellel, kevés erdélyi magyar színházi darabot látunk az erdélyi magyar színházak műsorán. Mi az oka?

Reggelig lehetne sorolni az okokat, de talán csak címszavakban! Hogy kell drámát írni? Ezt akkor tanulod meg, ha van lehetőséged kipróbálni, ha színészek a szájukra, testükre veszik a szöveget. Eddig eljutni pedig egy hosszú folyamat, kívülről nézve szinte lehetetlen. Ugyanakkor műhelyek sincsenek. Nincsenek pezsgő szellemi, színházalkotói közösségek. A színháznak sincs itt az ideje, de erről már beszéltünk. És ami a legfőbb: sok fiatal színházcsinálóval találkozom, s valahogy mindig eljutunk addig a kérdésig, hogy miért is csinál ő valójában színházat, mit akar ettől a műfajtól, mi a cél, mi több, mi az a kérdés vagy állítás, ami őt annyira érdekli, hogy azt csak is a színház formanyelvén keresztül tudja feltenni vagy megfogalmazni? A válasz általában fájdó csend. Kevés, aggasztóan kevés olyan alkotót

Az erdélyi magyar színházak nem kapkodnak a kortárs szövegek után, ami részben érthető, hiszen kevés a jó szöveg, részben érthetetlen, hogy miért nem válnak az erdélyi magyar dráma inkubátorházaivá.

látok, ismételten csak tisztelet a kivételnek, aki veszi a fáradságot és beleássa magát egy kérdésbe vagy állításba. Ezek nélkül pedig nehéz színházat csinálni, mert előbb vagy utóbb kiderül, hogy meztelen a király, csak locsogás-fecsegés esete forog fenn. Az erdélyi magyar színházak nem kapkodnak a kortárs szövegek után, ami részben érthető, hiszen kevés a jó szöveg, részben érthetetlen, hogy miért nem válnak az erdélyi magyar dráma inkubátorházaivá. Meggyőződésem hiszem, hogy létezik erdélyi magyar színházi nyelv, amit előbb-utóbb újra kell alkotnunk. Ha van még olyan, aki mindezeket így gondolja, írjon rám, hívjon fel, kérem!

47

SZILÁGYI ALADÁR ESSZÉPÁLYÁZAT

Az Újvárad folyóirat esszépályázatot hirdet a műfaj szerelmese és művelője, Szilágyi Aladár publicista, szerkesztő emlékére. A Spectator-díjas névadó, aki 2020 márciusában hunyt el, sokoldalú és széles körű érdeklődésű munkatársa volt többek között a *Bihari Napló* napilapnak, a *Kelet-Nyugat* és *Erdélyi Riport* hetilapoknak, a *Várad* folyóiratnak.

Választható témaként három Szilágyi Aladár kötet címét kínálja a kiíró. E művek tematikája kell képezze a pályaművek kiindulópontját, sorrendben: (1) kisebbségi szórványközösségek Romániában, a szórvány, a kisebbség fogalma; (2) európai riportutak, az európaiság fogalmának a megközelítése; (3) továbbá Erdély és a Partium a huszadik században.

A kötetek címei:

Csodaváróktól csodateremtőkig

A belgaság dicsérete

A leszakadt Erdély első száz éve

(A fenti köteteket kérésre a pályázók számára elektronikus formában továbbítjuk.)

A legfeljebb 16.000 leütésszám (szóközökkel) terjedelmű esszét (pályázóként legfeljebb két írást) 2022. április 15-ig lehet beküldeni az ujvarad@gmail.com címre. Elsősorban gyakorló szerzők, illetve egyetemi hallgatók jelentkezését várjuk, ajánlott alsó korhatár 21 év. A zsűri e beérkezett anyagot a nevek ismerete nélkül értékeli. Eredményhirdetés 2022 május végén a Festum Varadinum ünneppsorozat idején. A legjobb írásokat 2022 júniusától közli az Újvárad folyóirat.

Forgács Áron

Az író országa

Aki figyelmesen olvassa *Az olvasó országát*, Esterházy Péter nem irodalmi művekbe tartó prózai írásainak gyűjteményét (Magvető, 2018, szerkesztő Tóth-Czifra Júlia) bevezetést nyerhet egy társadalom- és politikafilozófiai traktátusba, amit hagyomány, nyelv és haza összefüggéseire lehet ráfűzni. A kötet kis darabokból összeálló nagyszabású reflexió arról, hogy mit is gondolt az egyik legjelentősebb kortárs magyar író kb. tizenöt év dolgairól, értve ezalatt a 2003-2016 közötti időszakot, de gyakori hivatkozással a korábbi korszakokra is, főként a kommunista diktatúra idejére és annak kihatásaira. Terjedelmes gyűjtemény ez, több mint hétszáz oldal, sok *Élet és Irodalom* van benne, illetve alkalmi és megnyitó beszédek, előszók, bevezetők, köszöntők, nekrológok.

A kötetben található írások közül sok reflektál aktuális eseményekre, közéleti megnyilvánulá-

összegyűjtve a Magyar mondat című fejezetben. Ennek mintegy ellenpólusaként következik a könyvben a Jó Magyarország című fejezet, melyben a nem harcos Esterházy Péter hívja fel figyelmet arra, ami érték Magyarországon, a magyar kultúrában. A hatból ez a két fejezet képezi a könyv törzsanyagát, az egész kötetből pedig kirajzolódik a jó és egy kevésbé jó Magyarország képe.

Táborok

Esterházy Péter nem tetszeleg a haza bölcse, a vátesz szerepében, figyelmeztetni akar olyan dolgokra, amelyek jó lenne, ha nem úgy történnének, ahogy történnek. A konkrét ügyekben az ádáz kultúrharc szemtanújaként szólal meg, főként az irodalom és a művészet vonatkozásában (Wass Albert, Nyíró József, Magyar Művészeti Akadémia, Dörner György színházigazgatói kinevezése, az Alföldi Róbert-féle Nemzeti felszámolása, stb.). Úgy mondhatnák, hogy a mai magyar közbeszédben szitokszóként alkalmazott balliberális szemzőgből vizsgálja az eseményeket. De komplexebb ez, mint ahogy első olvasatra tűnik.

A konkrét történések mellett ugyanis van az elvi szint is, és Esterházy bármiről is ír (beszél): irodalomról, sajtóról, könyvekről, fociról, politikáról, ünnepekről, jeles vagy nem jeles kortársakról, mindig eljut a nemzethez és a hazához, melyek nem a magasban, hanem a nyelvben és a hagyományban vannak benne. Nyelvről, hazáról, hagyományról elmélkedni pedig nem párthoz és szektáborhoz való tartozás függvénye. És mivel a nyelv és a hagyomány is használat, ismétlés útján válnak élővé, ezért Esterházy is épít ezekre a (meg)ismétlésekre. *Idézni nem lustaság, hanem belépés a tradícióba, nem hagyománytisztelet, hanem hagyományhasználat, ami a tisztelet maga.*

Esterházy közéleti megnyilvánulásai legfontosabbika mindvégig annak felmutatása, hogy mi az, ami megengedhető a közbeszédben, mi hogyan mondható el, milyen az a nyelv, amelyen a közéleti szereplő megszólal, és milyen mértékben járul hozzá vagy nem járul hozzá ez a beszéd a társadalmi béke megteremtéséhez. Éberrel figyel erre, egy nagy kivételt leszámítva. Az Őszöd-problematika,

42 Társadalom

FORGÁCS ÁRON kultúrantropológus, szerkesztő, fényképész, Pécsen született 1989-ben.

sokra. Az ilyen jellegű eszme-futtatások általában érdekesek, de ha egy művész vállalja a jelen megfigyelőjének a szerepét, az még érdekesebb, mert a *művész mindig a szabadság szószólója, ha beszél róla közvetlenül, ha nem.* Esterházy Péter nem ódzkodott a politizálástól, vállalta a közéleti konfrontációkat is. E polémiáknak a dokumentumai vannak

Az árkok maradhatnak, ám a legtöbbje csak annyira legyen széles és mély, hogy át-át lehessen ugrani egy sörre kvaterkázni, már ha valaki szereti a sört, és tud ugrani.

mindaz, ami ezt körbeveszi és amivé vált, Esterházy Péter tollára való téma. És mit mond az író erről? *Semmit. Nincs szava. Nincs beszéde, amely igen, igen, nem, nem lehetne. Úgy tesz, mintha jó ismerője lenne a játékelméletnek, új játékba kezd.* Kérdezi, honnan jöhet a dühödt tüntető mondata: Árva hazánk nem szenvedhet tovább. Pedig lehet, hogy a miniszterelnök, és az ellene tüntető mondatai között van ok-okozati összefüggés. De ő nem bocsátkozik elemzésekbe. Talán tartott attól, magyarázatai magyarázkodásnak tünnének.

Árkok

Máshonnan, elméletibb síkon közelíti meg a magyar társadalmat elválasztó, és Őszöddel csak tovább mélyülő árok-kérdést. Nem zavarja az árkok léte, de nem mindegy, hogy milyenek és mekkorák. *Az árkok maradhatnak, ám a legtöbbje csak annyira legyen széles és mély, hogy át-át lehessen ugrani egy sörre kvaterkázni, már ha valaki szereti a sört, és tud ugrani. Az árkokat nem betemetni kell, ellenkezőleg, ápolni, ne poshadjon benne a víz, de ne is omoljon be a fala, karban kell tartani, vagyis ismerni kell az elválasztó árkainkat.* A mihez tartás végett.

De ha a mindent meghatározó és meghamisító politika miatt nem rendelkezünk pontos ismeretekkel árkainkról, akkor csak árkok vannak, de nincs mihez tartás. *Az átpolitizált nyelv nem tud az egész életünkről beszélni, mert nem tud arról gondolkodni. Az átpolitizált nyelvet csak a győzelem érdekli. Győztesekre és vesztesekre osztja a világot. Az egyre kizárólagosabb, előbb jobboldali, újabban baloldali populizmus nem azt jelenti, hogy a populus, a nép akarat, kívánsága vagy tetszése szerint gondolkozunk, hanem definitíve a gondolkodás felfüggesztését jelenti. Az átpolitizáltság adta totalitás miatt rossz a kettészakadtság – mert egy kis kettészakadtság kell, mit ketté?!, százra, ezerré. De nem lehet megkettőzni az országot, csak egy Magyarországnak van hely a Földön, kettőt akarni vagy akartatni felelőtlenység. Kérdés: Nem a közmegegyezés hiányánál vagyunk, a közös alaponál, amelyet óvni kellene, mert ha elveszítjük, nem marad semmink? Ehhez nem elég az ún. európai értékrendre rámutatni, ebbe munkát kell beletenni.*

Hagyomány

A szavazatok szerint kettéosztható az ország, de nem a tradíciók szerint. De mik is azok a hagyományok, amelyekre támaszkodhatunk? Esterházy Péter válasza egyszerű: *a hagyomány a tisztességes munka által keletkezik.* Ennek a megállapításnak messze menő következménye, hogy *a hagyományom nem egyenlő velem, én az a munka vagyok, amit ezen a hagyományon, ezzel a hagyománnyal elvégzek.* Ez a munka nincs elvégezve, vagy nincs jól, tisztességgel, becsülettel elvégezve, és Esterházy fáradhatatlanul figyelmeztet írásaiban erre a mulasztásra. *Szembenézni a hagyománnyal, az bátorság is.* Tudjuk vagy érezzük, hogy olyasmit is hordozunk a suba alatt, ami nem dicső, és rettegünk annak felmutatásától, ami gyengít, ami rossz fényben tüntet fel minket – lásd például a holokausztban vállalt dicstelen szerepvállalást – *ezért inkább nincs számvetés, ezért nincs valóságos viszony a saját hagyományunkkal.* Egyszerűbb lehazaárulózni Esterházy Pétert, mint elvégezni ezt a kellemetlen, de felette hasznos feladatot. Túllendítene a bajokon, ha *ragaszkodnánk az európai gondolkodás hagyományaihoz, mert ha abból kilépünk, a káoszba lépünk, tartasuk tiszteletben a szavakat, annyiban, hogy megértjük őket, kerül, amibe kerül.*

Európa

Az európai hagyományokra hivatkozni kényes dolog, több szempontból is. Először is mert mintha már Nyugat-Európában is a szavak

jelentésének a tiszteletben tartása képezné az egyik legfőbb problémát. Aztán volt Európa keletén egy kommunista diktatúra, ami nemcsak politikailag, de hagyományaink szintjén is eltávolított, bár el nem szakított egymástól keletit és nyugatit. Sőt, *mintha Európát a diktatúrák tartották volna össze, szellemileg is. A diktatúrákkal való ellenkezés. De mi van '89 után? Hol látni az organikus gondolkodás műhelyeit, amelyek kiadnának egy Európa-képet? Nincsenek ilyenek. Amúgy is tartunk, és okkal, a vízióktól.* Nyugaton addig szerették Kelet-Európát, amíg szenvedte a kommunista elnyomást; amint felszabadult, és politikailag is közeledni akart a Nyugathoz, jöttek az elvárások: minél gyorsabb tempóban járjuk be azt az utat, amit a Nyugat bejárt, míg mi a szovjet elnyomása alatt egyhelyben toporogtunk. Az európai történelem ilyenén alakulása miatt az a percepció alakult ki, hogy Nyugat a régi Európa, mi pedig vagyunk az új. Csakhogy *nincs régi meg új Európa, csak régi van. Régi Európa és új helyzet. Mi itt, keleten, mi is régiek és öregek vagyunk. De diktatúrában élvén, olyanok voltunk, mint a gyerekek. Majd a felnőttek elintézik (a fejünk fölött). Mára azonban kiderült, hogy mi is felnőttek vagyunk, szabadsággal, felelősséggel és korlátokkal.* És mindezzel kezdenünk is kell valamit. Van beleszólásunk abba, hogy milyen legyen a közös Európa-ház: szokatlan felismerés ez a diktatúrából szabadult „kis” országoknak, melyek nagy stílusérzékkel kell bírniuk: *szűk az ösvény a nagyszájú hóbörgés és a meghunyászkodó alkalmazkodás között.* Persze, nemcsak stílusról van itt szó, hanem arról az alapvető kérdésről, hogy egyáltalán tető alá hozható-e egy közös Európa. Az új európai öntudatról szóló eszmefuttatásoknál *mintha egy óriási nemzetállamot akarnánk; érzelmi azonosulás, közös ellenség, nemzeti karakterjegyek helyett európai nemzeti karakterjegyek. De nem látszik célravezetőbbnek egy Európai Egyesült*

Államok struktúra sem – túl sokfélék vagyunk Amerikához képest. Úgyhogy ezen még gondolkozni kell. Közösen, ha lehet.

Levezetés

A jó demokrata tudja, hogy egyedül nem tud jó lenni. Igazán ezt egyik hatalmon lévő csoport se tudta, előbb-utóbb mindegyik szabadulni akart az egyeztetés, megbeszélés, megegyezés maceráitól, és mintegy a felvilágosult abszolutizmus felé farolt, jó emberek vagyunk, jót akarunk, ne pofázzon (szóljon) ebbe bele senki más.

A tolerancia mindig konkrét, ezért fontos megmondani, mire nem vonatkozik, hol vannak a határai. Amihez persze az kelletik, hogy legyenek az emberek közt ilyen-olyan közmegegyezések.

Ha a társadalom reflexeiben nem toleráns, akkor rosszul működik intoleranciában is, arra sincs megnyugtató közmegegyezés.

A hazaszeretnek sem optimális formája a gyűlölködés valamelyik formája.

A hazaszeretet minőség kérdése.

Könyvespolcaink különböznek, de nem estek kétfelé, egyben vannak. Az olvasó országa jó ország. Csak épp nem tudjuk, kinek az országa vagyunk. Szoktunk neveket is mondani, de szerintem se Kádáré nem vagyunk, se Horthyé, hogy újabb neveket ne is említsek. A magunk országa vagyunk, csak azt nem tudjuk, kik vagyunk.

Ismerd meg hazádat!

A szövegben szó szerinti vagy torzított formában Esterházy Péter-idézetek vannak.

„Romániában nincs társadalmi párbeszéd, ezért nincs társadalmi béke sem”

Romániában egyenlőtlenül oszlik meg a gazdasági növekedés a gazdasági szereplők között, a gyarapodást a magántőke fölözi le. Ez az egyik oka annak, hogy a hazai munkaerő egy része inkább külföldön próbál boldogulni – véli BOGDAN HOSSU, az Alfa Kartell Szakszervezeti Szövetség elnöke.

Tíz évvel ezelőtt azt nyilatkozta nekem az Erdélyi Riport hetilapnak adott interjúban, hogy az Alfa Kartell Szakszervezeti Szövetségnek mintegy 500 ezer tagja van. Hány tagja van most?

Körülbelül 550 ezer, de volt ennél több is egy időszakban. Tagságunk létszáma hullámzott a gazdaság bizonyos ágazatainak átszerveződése miatt. Az iparban valamikor még 4,6 millióan dolgoztak, mára már csak 800 ezren. Felduzzadt azonban a közalkalmazottak száma, s ez részben pótolta a veszteségeinket. Tagszervezetünk többek között a legnagyobb rendőrszakszervezet, a helyi közigazgatásban, illetve a felsőoktatásban dolgozók legnagyobb szakszervezete is.

Ezt azért kérdeztem, mert az érdekelne, hogyan változott a szakszervezetek befolyása Romániában e tíz év alatt. Nőtt az erejük?

Bogdan Hossu szakszervezeti vezető

Ha kizárólag számszerűen nézzük, akkor a szakszervezetek ereje csökkent, mert a tagjaik létszáma a törvénymódosítások miatt jelentősen megcsappant. 2011 óta a törvény gyakorlatilag megtiltja a szakszervezetek létrehozását a 15-nél kevesebb alkalmazottat foglalkoztató kisvállalkozásokban, és mintegy tíz éve – az osztályozásuk módosulása miatt – a romániai cégek 42 százaléka kisvállalkozásnak minősül, ugyanakkor az összes romániai alkalmazott 32 százaléka kisvállalkozásnál dolgozik. Évek óta próbálunk módosítani a szakszervezeti törvényen, mert jelentősen korlátozó.

Mekkora most Romániában a szakszervezetesedés szintje, azaz a szakszervezeti tagok és a munkavállalók összlétszámának aránya?

Társadalom 49

CSEKE PÉTER TAMÁS újságíró, szerkesztő. Az *Agerpres* hírügynökség munkatársa, a *Maszol.ro* portál főmunkatársa. Kolozsváron él.

Erről csak becsléseim vannak, mert nincsenek pontos adatok. Nem könnyű felbecsülni ezt az arányt. Ha viccesen akarok fogalmazni, akkor Romániában ma a szakszervezetesedés szintje több mint száz százalékos, ugyanis a szakszervezeti szövetségek tagjainak deklarált száma jóval meghaladja a munkavállalókéét. Tény, hogy a törvény szerint a munkanélküliek a korábbi munkahelyük szakszervezetének tagjai maradhatnak. Ez érvényes a nyugdíjasokra is. Mindezekből kiindulva becslésem szerint jelenleg mintegy 28 százalékos a szakszervezetesedés szintje az országban. A nagyvállalatok szintjén ez az arány magasabb, 38–40 százalékos.

Mi a helyzet a multinacionális vállalatoknál? Mekkora ezeknél a szakszervezetesedés szintje?

A multiknak hidegtelelésük van a szakszervezetektől, mindent megtesznek azért, hogy meg-

akadályozzák a megalakításukat alkalmazottaik körében. Azt mondogatják: miért van szükség a szakszervezetekre, hiszen mi a társadalmi felelősség jegyében mindent megteszünk a munkavállalóinkért, megvédjük mi az érdekeiket. Ellenállásuk megmutatkozott a szakszervezeti törvény tíz évvel ezelőtti módosításakor is. Ragaszkodtak ahhoz, hogy vállalati szinten csak egyetlen szakszervezet működhesen. Ennek hátterében az áll, hogy egyetlen szervezetet sokkal könnyebb ellenőrzés alatt tartani vagy manipulálni, például úgy, hogy nyomást gyakorolsz a vezetőire. A multinacionális vállalatok ellenzik a kollektív munkaszerződéseket is, az állítják, hogy készek egyenként tárgyalni az alkalmazottakkal az igényeikről, a munkakonfliktusokra, sztrájkokra pedig agresszíven reagálnak. Volt már példa arra, hogy beperelték a munkát beszüntető alkalmazottakat. De ez a mentalitás nem csak a multinacionális vállalatoknál, hanem a hazai vállalkozók egy részénél, sőt az államnál, mint munkaadónál is megnyilvánul. A bukaresti metróvállalat szakszervezetének vezetőjét, Ion Rădoit azzal vádolták, hogy nyomást gyakorolt a Metrorex vezetőire a kollektív munkaszerződésről szóló tárgyalásokon. Ez a vád abszurd, hiszen nyilvánvaló, hogy egy szakszervezeti vezető csak a munkaadóra gyakorolt nyomás révén tudja védeni az alkalmazottak érdekeit. Ez a vád ellentmond a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 1998-ban elfogadott alapokmányának, amelyet Románia is ratifikált.

A szakszervezetek erejére visszatérve: a rendszerváltás utáni másfél-két évtizedben az országos szövetségek alkalmazottak tízezreit tudták utcára vinni egy-egy ügyben, mára legfeljebb néhány százat. Mi ennek a magyarázata?

Túl azon, hogy a járványkörülmények sem tesznek lehetővé nagyobb utcai tiltakozásokat, a szakszervezetek tárgyalási potenciálját és mozgósítási képességét a sajtó nagy részének ellenőrzésével korlátozták a munkaadói szövetségek. A médiában csak a vállalatok álláspontja jelenik meg, a szakszervezeteké nem.

Hogyan tudják ellenőrizni a sajtót a munkaadói szövetségek?

Úgy, hogy valamilyen formában résztulajdonosai a médiának. Mára már oda jutottunk, hogy a politikusok számára fontosabbnak tűnik a szponzorai, azaz a munkaadói szövetségek érdekeinek kiszolgálása a szakszervezeti tagok szavazatánál. Korábban a döntéshozóknak számított a szakszervezetek álláspontja, ma inkább megvásárolják a

szavazatokat. Nemrég jelent meg a *Libertatea* napilapban egy tényfeltáró anyag arról, hogy a politikai pártok a közösségi médián keresztül szisztematikusan lejáratják a szakszervezet intézményét, eltorzítják a szakszervezetek üzeneteit. A pártok folyamatosan gyomroznak bennünket, azt állítva, hogy kerékkötői vagyunk a román gazdaság fejlődésének és a reformoknak. Pedig mi csak megpróbáltuk védeni az alkalmazottak érdekeit, ragaszkodtunk például ahhoz, hogy a privatizáció ne járjon a munkahelyek számának jelentős csökkenésével. Sok esetben a privatizáció voltaképpen ingatlanügylet, a beruházót csak a vállalat telke érdekli, nem termelni akar. Ez megengedhetetlen.

Mit ért az alatt, hogy a pártok szponzorai a munkaadók?

Meggyőződésem, hogy az adócsalásból származó óriási jövedelmek egy része a pártokhoz, vagy akár politikusok zsebébe kerül. Az adócsalás jelenlegi aránya becslések szerint a munkaerőpiacon és a kereskedelemben egyaránt körülbelül 16 százalékos. Óriási bevételektől esik el így az állami költségvetés.

A döntéshozókkal folytatott tárgyalásoknak van egy intézményes fóruma, az országos háromoldalú érdekegyeztető tanács, amelyben az öt nagy szakszervezeti szövetség vezetői mellett a kormány és a munkaadói szövetségek képviselői vesznek részt. Mennyire tudják érvényesíteni a szakszervezetek az érdekeiket ebben a fórumban?

Nem igazán. Jobbára formális a párbeszéd a kormányzat képviselőivel, és ezt nem csak a szakszervezetek, hanem sok esetben a munkaadói szövetségek is így látják. Számtalanszor megtörtént, hogy a kormány csupán azért hívta össze egy-egy fontosabb döntés előtt a Társadalmi és Gazdasági Tanácsot, majd a háromoldalú érdekegyeztető tanácsot, mert erre a törvény kötelezi. A jogszabályok szerint bizonyos területeken nem hozhat döntéseket ennek a két testületnek a véleményezése nélkül. Így a kormány délelőtt az egyik, délután a másik testületet hívja össze, formálisan lezavarja a törvény által előírt konzultációkat, és esti ülésén már el is fogadja a döntést. A háromoldalú érdekegyeztető tanács a társadalmi párbeszéd fóruma, éppen az lenne a szerepe, hogy a kormány hallgassa meg és vegye figyelembe a munkaadók és a szakszervezetek javaslatát is. Valós társadalmi párbeszéd nélkül nincs társadalmi béke, és Romániában jelenleg nincs valós társadalmi dialógus. Gyakran előfordul az is, hogy a döntéshozók nem tartják tiszteletben a háromoldalú

érdekegyeztető tanácsban kidolgozott megállapodásokat. Emlékszem, a Tăriceanu-kabinet idején sikerült kiegyezni az országos minimálbérben, de az új választások után alakított kormány ezt a megállapodást szinte azonnal felrúgta.

Ha már a minimálbért említette: úgy tudom, a múlt év végén a kormány figyelembe vette az országos minimálbér számítási képletének kidolgozásakor a szakszervezeti szövetségek álláspontját is.

Ez részben igaz. Ám a helyzet árnyaltabb. Románia jelenleg sem tartja be a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnek a társadalombiztosítás minimális normáit szabályozó egyezményét és az EU munkabiztonsági és munkaegészségügyi direktíváját. Ez előírja, hogy a munkavállalók hozzájárulása egy állam éves szociális kiadásaihoz nem haladhatja meg az ötven százalékot. Azt sem a nemzetközi egyezmény, sem az uniós irányelv nem szabja meg, hogy miből fedezi az állam szociális kiadásainak a másik felét. Még a piacgazdasági szempontból legliberálisabb országban, az Egyesült Államokban is a munkaadókra, pontosabban a magántőkére hárítják a szociális kiadások jelentős részének fedezését, Romániában azonban 2017 óta teljes egészében a munkavállalóknak kell fizetniük a bérüknek megfelelő társadalombiztosítási hozzájárulást. Ennek az az egyik következménye, hogy a gazdasági növekedést Romániában a magántőke fölözi le. A többi uniós

tagállamban ez éppen fordítva történik. Nálunk a gazdasági növekedés egyenlőtlenül oszlik meg a gazdasági szereplők között, holott a GDP-gyarapodásnak épp az lenne a lényege, hogy hozzájáruljon az ország valamennyi polgára jólétének növekedéséhez. Ez az egyik oka annak, hogy a hazai munkaerő egy része inkább külföldön próbál boldogulni.

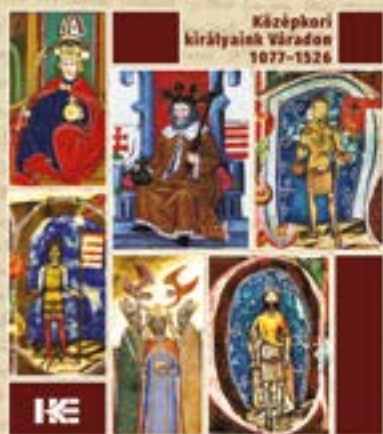
A jelenlegi koalíciónak tagja egy baloldali alakulat is. Mennyire könnyíti meg a párbeszédet a döntéshozókkal a Szociáldemokrata Párt (PSD) jelenléte a kormányban?

Bizonyos mértékben megkönnyíti. De azért ne feledjük, a legfontosabb neoliberais intézkedéseket eddig a szociáldemokrata kormányok hozták. Hogy közelebbi példát említsek: a PSD-kormány hárította át a társadalombiztosítási járulékok kifizetését a munkaadókról teljes egészében a munkavállalókra. Ez nem egy baloldali pártra jellemző döntés. Nem láttam ugyanakkor még olyan szociáldemokrata pártot, amely elfogadja az egységes adókulcsot. A PSD most javasolta ugyan a progresszív adózás bevezetését, de amikor egyedül volt kormányon, akkor nem hozta meg ezt az intézkedést. Tehát a romániai szociáldemokrata párt magatartása rendkívül ellentmondásos.

47

CSEKE PÉTER TAMÁS

Kormányos László KEGYELET ÉS DIPLOMÁCIA

Középkori uralkodóink utazásai Váradra Szent Lászlótól II. Ulászlóig. A Nagyvárad krónikájának új műve hamarosan a könyvesboltokban. A kötet kedvezményes áron megrendelhető online áruházunkban, a holnap.ro oldalon.

Kéthavi rendszerességgel idén is folytatódik a *Ketten egy páston* rovat. **Boka László** a budapesti Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa, a PKE docense, lapunk főmunkatársa „társvívó”-nak, társ gondolkodónak 2022-ben **Papp Sándor Zsigmond** prózaíró, Békés Pál-díjas publicistát kérte föl.

A rovatban irodalmi évfordulók, díjak, kortárs művészeti események kapcsán minden alkalommal két véleményt olvashatnak. A rovat célja, hogy az irodalom- és kultúrtörténeti tudnivalók mögött rálátást biztosítson az egyes életutak izgalmas háttérösszefüggéseire, illetve elfeledett aspektusokra hívja fel a figyelmet.

RANGSOROK, ÉVES ÖSSZEGZÉSEK

Papp Sándor Zsigmond

Listák hava

Az év végi vagy év eleji könyves listák és értékelések nélkül lassan már úgy éreznénk magunkat, mint szenteste karácsonyfa nélkül: kell valami, amire felaggathatjuk az ízlésünket vagy az előítéleteinket. Jőmagam már álltam a barikád mindkét oldalán: kerültem fel listákra és részt vettem az összeállításukban is. Sőt: kívülállóként is

Ketten egy páston

PAPP SÁNDOR ZSIGMOND (1972, Radóc) író, újságíró, Budapesten él. Legutóbbi kötete *Gyűlölet* címen a Jelenkor Kiadó gondozásában jelent meg 2018-ban.

lelkes fogyasztója vagyok a listáknak, mindig átfutom a vonatkozó topokat, hogy bőszen bólogassak vagy még bőszebben vitázzak velük.

A listázás egyébként – jó tudni – az emberi természet része, még egy remete sem tud kibújni alóla, hiszen fejben ő is fontossági sorrendet állít fel, ha másban nem, hát abban, hogy melyik helyen lehet jobban elvonulni a világtól. Mindezt Erdi Péter, az Egyesült Államokban élő agykutató tavaly megjelent remek könyvéből (*Rangsorolás*) derül ki, amely szintén toplista után kiállt. (Nálunk, a *Könyvterazon* épphogy kicsúszott a tudományos ismeretterjesztő kategória tízes listájából.) Ő figyelmeztet arra is, hogy bármennyire próbál objektívnek mutatkozni egy efféle listázás, tele van számos nyilvánvaló és rejtett szubjektív elemmel. Ez még a világ legmagasabb épületeinek összemérése kapcsán is megjelenik, holott azt

gondolhatnánk, hogy ennél egzaktabb rangsorolás nem is lehet a bolygón, hiszen a méter mindenhol méter, aztán mégis: időnként ugyanis beleszámítják az antennatornyot, máskor meg nem.

Az irodalomban ehhez képest talán csak szubjektív lista van, hiszen még a legidőtállóbb kánonok mélyén is ott motoz a szerencse, az idő szeszélye, a tekintélyelvűség és a kényelem. Elfogadtuk, hiszen így tanítják, hogy Homérosz nyert a javarészt elfeledett kortársaival szemben, Shakespeare legyűrte Marlowe-t, ahogy Balassi is kardhosszal előzte meg Heltait. Felnőtt fejjel pedig már olyan erősek ezek a listák, annyira beépültek a tudatunkba, hogy csak a legritkább esetben írják felül a készen kapott értékrendet. A 19. és a 20. század mezőnyében még inkább, mert ott jobban ismerjük a versenytársakat, a „dobogósokat”, még az elfeledetteket is – ha másként nem, hát a paródiák révén –, de ki az, aki átnyalazná a barokk irodalmi termést csak azért, hogy megingassa Zrínyi pozícióját? Jól van ott ő, ahol van. Talán az olvasás igazi felszabadultsága kell ahhoz, hogy a polcunkon maguktól alakuljanak ki a saját preferenciáink,

hogy valódi mozgásba lendüljön a halott betű: napról napra átírjon, finomítson vagy kétségbe vonjon mindent. Aki olvas, egyben rangsorol is. Minél többet, annál bátrabban. És annál inkább lerázza a tankönyvek merev, sokszor akadémikus ítéleteit, hogy a helyébe valami képlékeny bizsergés lépjen, amely naponta szüli meg a maga győzteseit és veszteseit. De a véletlent még így sem lehet semlegesíteni. Néha még egy sikertelen vagy épp sikeres randi is beleszólhat abba, hogy a *Tudod, hogy nincs bocsánat* vagy a *Kopogtatás nélkül* lesz-e a toplistás aznap a „józsefattyús” világomban.

Hát még milyen szubjektívások dolgoznak az éves termést átfogó listákon, amelyeknél még azt az amúgy teljesen emberi szempontot is nehéz kivédeni, hogy a frissebben olvasott könyvek sokkal élénkebben hatnak, így jóval nagyobb sansza van az élbolyra egy őszi, mint egy tavaszi műnek. Ezért szoktam levenni a polcra a szóba került köteteket, hogy ismét tapinthatóvá váljon az élmény, ne tudjam kivonni magam a hatásuk alól. Szemtől szemben beszéljenek hozzám. Igyekszem igazságos lenni, ami teljes képtelenség. Hiába végzett nálunk Franzen családregénye az élén a világirodalom kategóriájában, amiben vélhetően a korábbi regények sikere is belejátszott, ha most épp a tizedik helyen lévő Annie Ernaux regénye izgat igazán, ami azt járja körbe, hogy mi minden

Aki olvas, egyben rangsorol is. Minél többet, annál bátrabban. És annál inkább lerázza a tankönyvek merev, sokszor akadémikus ítéleteit, hogy a helyébe valami képlékeny bizsergés lépjen, amely naponta szüli meg a maga győzteseit és veszteseit.

tűnik el egy ember/nemzedék halálával: gesztusok, mondatok, élmények, világlátás. Hogyan válik belőlünk pusztán név vagy egy szomorú/vidám anekdota az ünnepi asztalnál vacsora alatt, és hogyan vész el az általunk átélt évek, a kor eleven emléke. Vagy a listára fel sem került holland szerző, Rijneveld, aki sűrű, költői nyelvet mozgat, azzal mesél a család megroppanásáról, a szeretet elszivárgásáról. Vagy Whitehead a maga frivol és mozgalmas Harlemjével. És akkor ez még csak egy kategória volt...

A listázás talán emberismeret szempontjából a legjobb. Mit kezdjek egy közepes helyezéssel a futottak még és a legjobbak között? Mire jó ez nekem? Én vagyok az a szám? Vagy a regényem, ez a kihűlt tárgy lett helyettem huszonvalahány? Ismerek olyat, aki már azért hálás, hogy egyáltalán szóba került a neve, mást pedig a csillogos első hely sem elégítene ki, alig várja, hogy telefont ragadva reklamáljon, hogy miért nem az évszázad mezőnyében végzett ott, ahol. De hát miért is nyugodna meg, ha a hiúság vagy a kétség a legfontosabb hajtóereje? Persze ahogy nem konkrét olvasónak, úgy nem konkrét listának ír az ember. A frász törne ki, ha jelenetépítés közben egy kritikust képzelnék magam elé. Olyankor kizárólag a saját listámra akarok felkerülni. Csak az izgat, amit a belső mérce diktál. Azt szeretném, ha valamilyen csoda folytán úgy tudnám olvasni és élvezni/gyűlölni a saját regényemet, mintha semmi közöm nem lenne hozzá. A fülön lévő fénykép sem mondana semmit. Nem lenne kapaszkodó, csak amit az ízlés ad. Ha egyszer beütne az amnézia, végre kiderülne, ami mindig is izgatott: a bennem élő kritikus olvasó szeretné-e vagy sem az idegenné vált könyvet. (Fogas kérdés, hogy amnézia esetén mi lenne a bírálat alapját adó mércével, ami száz és száz elolvasott könyvből épült fel.)

Azt hiszem, az a jó lista, ami az olvasás örömet képes visszatükrözni. Nem helyezkedik, nem diktálni akar és nem kompenzál. Tud a saját törekvéséről. Ismeri a hibáit és a korlátait. Játsszik egy jó beszélgetés reményében. (Ha hiányzik valami, akkor a felhevült kamaszos beszélgetések, amikor pár perc alatt tettünk mérlegre írói pályákat, korszakokat, miközben végig csak az adott műről beszélgettünk. Amikor egyszerre voltunk Grant kapitány és a 101-es szoba túlélője, Poirot és

Raszkolnyikov.) Listázásra biztatok hát mindenkit: top 5 tengerparti könyv; top 5 az első szerelemről és az utolsóról; top 5 regény, amely a legjobban használja a csendet; top 5, amely igazán feldühített, aztán mégis megnyugtató. Top 5, hogy mit adnánk a gyermek kezébe. *A szeleburdi család* vagy *Micimackó*? *A kis herceg* vagy *Harry Potter*? Vagy mit kapnánk ki onnan, mert még bizonyosan nem neki való. De Sade vagy Boris Vian? Most komolyan: nem bizsergető érzés?

Boka László

Listakényszerek, listamámorok, kánoni listák?

Az év vége hagyományosan az összegzéseké, az év eleje a visszatekintésé. Nincs ez másként az irodalomban sem, ahol – egyéni vagy kollektív

intézményi háttérrel, legitimáló erővel mondhatják meg ilyenkor a tutit. Köztük e sorok írója is.

Ketten egy páston

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

szinten – a január-februári időszakban egyre-másra találkozhatunk az előző év sikerlistáival, szubjektív vagy kevésbé szubjektív top 5 vagy top 10-es skáláival, amidőn szerkesztőségek, kiadók kérdezik meg saját szerzőiket, netán vendégszerzőket, nem is csupán kritikusokat, hanem akár „konkurens” szépírókat is, hogy mit és hogyan gondolnak az előző év terméséről. Mik voltak az irányok, milyen tendenciákat észleltek, kik az új felfedezettek, s legfőképpen: ki jelentetett meg valami átütő sikerű művet. Hogy ezek hatására tömegek neki-látnak-e majd bepótolni az elmaradt olvasmányikat, azt igen kockázatos lenne megmondani, de annyi bizonyos, hogy szeretünk zsigerileg „listázgatni”, képletesen és valóságosan is rangsorokat felállítani. Az ún. professzionális olvasók, az átlag szemében a hivatalos kritika megtestesítői, kellő

Önmagunknak szólóan az összegzés érthető, az élet minden más területén így van ez. Még a legszébb gólt is díjazni szokták ilyenkor, visszamenőlegesen, hisz minden naptári év lezárulta alkalmas ciklusokra osztja az életünk. Az irodalmi listáknak azonban van, lehet egy távlatibb szerepe is. Évek múltán is erre emlékszünk majd vissza, mondhatni ezek hagynak nyomot! És ugye milyen ismerős a sport világából, hogy idővel a győztesekre emlékeznek csak, másra viszont már aligha... Ebből kiindulva is fajsúlyos a szerepe egy-egy szakmai közönség tetszésnyilvánításának. Szándékosan írok itt „tetszésnyilvánításról”, ez ugyanis „csak” egy aktuális állapotot tükröz, kortárs értékrendet, ízlést, meggyást, egyszóval akár jó értelemben vett divatjelenségként, korrajzként is leírható lenne. A klasszikus, érett kánoni listákhoz azonban mindezeknek vajmi kevés közülük van! A kánonformálódás minden esetben egy időben nagyon hosszú, kiterjedt és igen összetett *rendszertörténet*, amihez legfeljebb egyetlen piciny ajtócskát nyithat meg a jelen olvasóinak döntése, mai értékpreferenciája. Akkor is, ha támogató, és akkor is, ha elutasító. Mert ha már a bevezetőben átütő erőről beszéltem az újdonsült művek esetén, ne feledjük, hogy a teljes európai irodalomtörténet időben visszafelé tekintve eredetiség és hagyomány, közvetlenség és merev formulák, apák és fiak képletes küzdelmeként is tekinthető. Spontaneitás és konvenció, termékeny újítás és

konzervatív mintakövetés mind ott munkál benne, ahogyan bennünk, olvasókban is. Mindig valamihez viszonyítunk, akkor is, amikor listákat gyúrunk össze a fejünkben.

A kánon nem egyenlő tehát magával a listával, a lista csak a bizonytalan felszín, a lakmuspapír, mely több irányú kémhatásra valamely irányba idővel (számos tényező hatására) elmozdulhat. Hogy tartósnak bizonyul-e egyáltalán egy-egy rajta szereplő név, mű, netán egy egész életmű, azt a jelen olvasója valószínűleg sohasem tudhatja meg. Vannak persze már a saját korukban is klaszszikusnak mondott szerzők, de a történelem (illetve a művészet- meg irodalomtörténet) egészen más képet mutat.

Az irodalmi kánonok mindenkori értékrendjük legitimálásához ugyanakkor nem egyéni véleményekre, hanem intézményekre van szükségük, s ezek közül az említett rendszertörténés folyamataiban időben a legelső épp a könyvkiadás, könyvterjesztés és a kritika intézményes fellépése, de az már egyáltalán nem biztos, hogy az irodalomtörténet-írás és részben ezzel párhuzamosan majdan az egyik legfőbb intézmény, az oktatás is fogékony lesz erre. Három dolgot persze érdemes itt is megemlítenünk. Az egyik a szükséges szelekció kérdése, illetve az irodalmi vagy szakkönyvkiadói piacon is érvényesülő, természetes versenyhelyzet megléte. Előbbire nagyobb szükségünk van, mint gondolnánk, de utóbbi sem ördögtől való, mondhatni természetes. Csakhogy az előbbi jócskán manipulált is lehet, akkor is, ha a válogatás, az értékek felmutatása egészen egyszerűen azért szükséges, mert egy egész emberi élet sem lenne elég ahhoz, hogy csupán egyetlen világnyelv egyetlen évének a könyvtermését valaki végigolvassa, ahogyan mondani szokás A-tól Z-ig. A harmadik dolog a halmazok, az ún. *best of* listák, tehát az egyes (már sikeres, ismert, befutott) életműveken belül is az utólagos válogatás kérdése. S ez

A kánon nem egyenlő magával a listával, a lista csak a bizonytalan felszín, a lakmuspapír, mely több irányú kémhatásra valamely irányba idővel (számos tényező hatására) elmozdulhat.

nagyjából mindegy, hogy zenei, képzőművészeti, filmes vagy irodalmi alkotások csoportjára, netán magányos alkotókra vonatkozik. Az ABBA vagy az Ady *best of* önmagában is válogatás, ami sok esetben maguktól az alkotóktól indul ki. Ady például hajlamos volt első két (debreceni és nagyváradai) kötetét szó szerint elrejtetni az életműből (és a vele kortárs kritikussai szeméi elől), mondván, azok még nem kellően érettek, amit aztán későbbi értekezők egész sora is elfogadott sajnálatosan. Tessék átlapozni egy Ady-összest ma, abban legfeljebb a függelékben találják meg a szóban forgó verseket, de a nyitó oldal azonnal az *Új versek* költőjét mutatja.

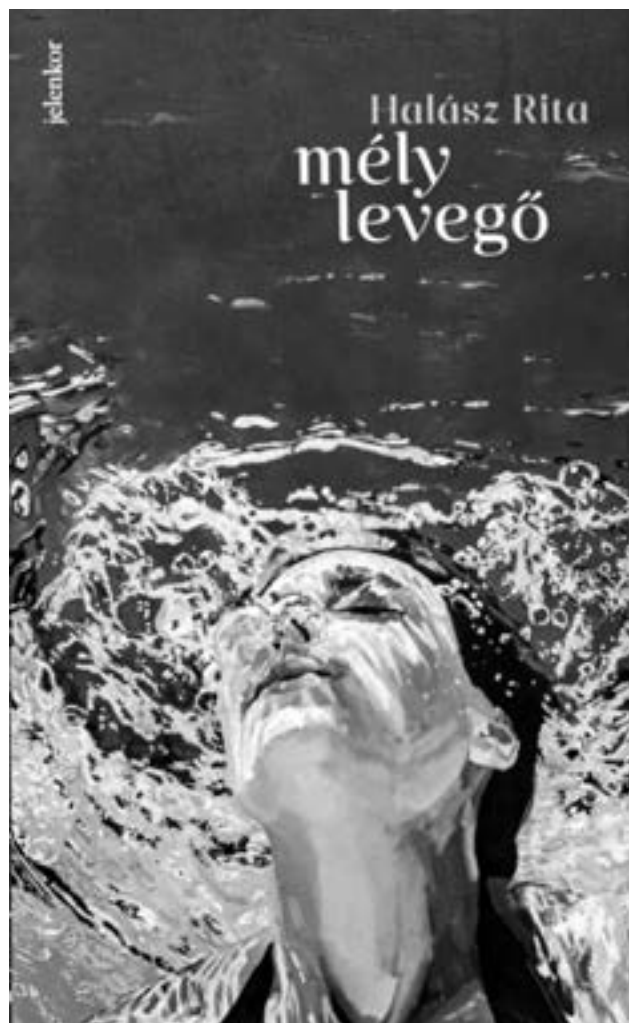
A kánonok alapvető tulajdonsága a temporalitásuk (az időtállóságuk) és a már említett (kényszerű, törvényszerű, szükségszerű, pragmatikus) szelektivitásuk. Utóbbit hatalmilag, illetve a piac törvényei szerint is lehet befolyásolni hosszabb-rövidebb ideig. A kánon intézményei közé tartozik ezért a cenzúra is. Akár szépirodalomról, akár szakkönyvekről beszélünk, sajnos a 20. század hosszú, átkos évtizedei elrettentő példák egész sorával szolgálnak. Valamit „csak” nem engedtek nyomdafestéket kapni, vagy egyenesen bezúzták, elégették, kiátkozták, kivették a tantervi listákról, egyszóval tiltották. Az ún. vészkor-szakban például a zsidó szerzők művei kerültek indexre, bezúzásra, de a kommunizmus alatt is számtalan csonkolt kiadásról, erőteljesen cenzúrázott szövegekről beszélhetünk a teljes tiltások (és szerzőik, szerkesztőik súlyos börtönévei) mellett. Szolzenyicin nem csupán 11 évet töltött munkatáborokban, börtönökben, illetve később száműzetésben, hanem a Szovjet Írószövetségből is kizárták. Erdélyben Páskándi Géának a *Piros madár* című kötete ugyan még megjelenhetett 1957-ben, ám pár nappal később bezúzták az összes elérhető példányt, szerzőjét pedig letartóztatták. Manapság szintén ismét nem szakmai aggályok, mintsem inkább újfajta, nyíltan félelmekre építő politikai propagandák és populista gyűlöletkampányok vesznek célba kiadványokat,

megint a bezúzás vagy könyvégetés rémképével fenyegetve.

Egészen másfajta eset, amikor utólagos (tehát nem szinkron) szelekciónról beszélünk. Egy-egy lezárt életmű manipulált megcsonkításáról, ideológiai kisajátításáról. Ilyenkor nem a képletes listán szereplő alkotói nevek változnak, nem őket húzzák ki onnét, hanem az írói oeuvre képletes egésze, egysége kerül veszélybe, annak ugyanis csupán egy-egy szeletét kívánják valamilyen okból felmutatni. A „forradalmár” Petőfitől a „haladó” Ady-át a „proletár” József Attiláig vezető sor sokaknak még ismerősen csenghet. Ezekben az egykori leszűkítő értelmezésekben nem volt szabad az istenkereső Adyról, netán a szélsőjobbot is megjárt József Attiláról említést sem tenni.

Lennének mintáink tehát mind a bezúzásokra és kisajátításokra, mind a kizárólagos (tehát erőltetett) értelmezésekre, melyek a szakmait felülíró, brutális szelektív gyakorlatoknak a példái. Az úgynevezett „normál körülmények”, a csendes, alkotó békeévek időszakjaiban is érvényes mindazonáltal, hogy egyetlen értelmezői közösség sem létezhet valamiféle minta és értékrend, illetve az ezeket leképező, irányadó művek nélkül, s ezek bizony legkönnyebben listákban összegződnek, konkretizálódnak. A lista/halmaz/táblázat-értelmű kánon viszont mindig a jelenről szól, nem azonos a tágabb értelmű, nagybetűs Kánonnal, sem egyfajta kulturális nyelvtannal, mely látszólag változatlan, melyben benne állunk, mint a Tejútban, miközben feltekintünk rá, vagy a hagyományban, melyet mi magunk tartunk életben. Utóbbin a tradíciónak azt a formáját érthetjük, mely tartalmilag nagyfokú kötelező erővel, formailag pedig a legnagyobb mérvű rögzítettséggel bír. A két eltérő kánonfelfogás persze szorosan összefügg, de érdemes tudatosítani, melyik aspektusról beszélünk éppen. A ma könyves listái ezekhez az öröknek gondolt klasszikusokhoz sokszor csak gyermetegeten remélt ajánlólevelek, bemutatkozások, melyekből 100 év múlva, meglehet, semmi nem marad fenn.

Mindezek ellenére is szükség van az összesítésekre éppúgy, mint a jelenbéli rostálásokra, a játékosan is komoly listázásokra. Zárásként így nem a jövőnek, „csupán” a ma olvasóinak írom ide mindazt, amit más portálok számára is (saját, nem intézményes olvasatomként, képletes válogatás-ként) érdemesnek gondoltam megemlíteni az előző év terméséből, még hozzá világirodalmi és

hazai művekből csemegézve. Például azt, hogy nem mehetünk el Jonathan Franzen sok tekintetben húsbavágó, az 1970-es években játszódó igazi tolsztoji nagyregénye, a magyarul két kötetben kiadott *Keresztutak* mellett, vagy hogy a Helikon kiadó révén magyar fordításban is elérhetővé tett újabb, ezúttal disztopikus Ishiguro-regénynek, a *Klára és a Nap*nak komoly helyet szánnék a teljes életmű tekintetében is. Magyar dobogósok esetén 2021 személyes kedvenceim közül a Libri irodalmi-díjas *Magyar Copperfield*-et emelném ki Bereményi Gézától, verseskötetektől a *Haza milyen?*-t a 70. életévébe lépett Markó Bélától, debüt-kategóriában pedig leginkább Halász Rita *Mély levegő* című elképesztően jó regényét, mely utóbb Margó-díjat is kapott. Ezzel máris megvan a Top 5! A gondom csak az, hogy szakirodalmi munkákból, ergo kollégák nagyobb lélegzetű, értekező műveiről még egy szót sem szoltam. A listák nem csak esetlegesek és ideiglenesek, hanem többnyire szűkösek is...

A színház csodája Hamlet kuckójában

Tompa Gábor újabb Hamlet-rendezése Kolozsváron

Abból is tudni, hogy valamerre fordul a világ, hogy Tompa Gábor Hamletet rendez. Negyedszer állítja színpadra a dán királyfi történetét, Kolozsváron másodszer. Először 1987-ben, másodszer 2021-ben, december 3-án volt a bemutató, másnap a második előadás. Fogalmazhatnák úgy is, hogy amikor kizökkenni tűnik az idő, Hamlet-bemutatót tartanak Kolozsváron, de bizonyára a világ számos más városában is.

A filmszerű, mintegy snittekből építkező előadás nem fest túl vidám képet arról, amiben éppen vagyunk és még kevésbé nem arról, ami vár ránk.

Bevallom, kihasználtam, hogy a színház showcase-t tartott a múlt év utolsó hónapjában, ezért kétszer nézhettem meg Shakespeare talán legismertebb, a legtöbbet és a legkülönbözőbb formákban értelmezett művének legújabb interpretációját.

A végtelenbe nyúló égszínkéék háttérű (szépséges látvány) világban akár boldogok is lehetnénk, ha előtte, az emelvényen nem egy üvegkoporsóba zárt halottat volna át fiatal lány. Ha nem futnánk folyamatosan fölösleges köreinket (a színpadba beépített futószalagra szinte mindenki rááll). Ha a redőnyös könyvesbódét (Hamlet menedéke) nem zárnák le piros-fehér szalaggal, szóval, ha béke honolna a lelkekben. Továbbá, ha nem a félelem, a gyűlölet, a képmutatás zökkentene ki az időből, hogy stílusosan fogalmazzak.

Hamlet és barátai, a wittembergi csoportként jelölt társaság az igazságot keresik – ezt nyilatkozta a rendező és a címszerepet alakító, budapesti,

**Ebben a kizökkent időben
nincsenek színészek,
pojácák vannak, ők
uralkodnak konkrét
és átvitt értelemben.**

nagyon tehetséges Vecsei H. Miklós. Az előadásban a dán királyfi könyvei közé elvonuló halkszavú értelmiségi, nem kimondottan a tettek embere. Az én olvasatomban a fiatal férfi keresi önmagát, helyét a kusza világban (az egyetem, a saját körei buborékából érkezett haza, ahol már semmi sem olyan, amilyen volt), a szerelmet, birkózik apja szellemével, férfiküzdelmet vív anyja férjével, az új királlyal. Claudius (Szűcs Ervin parádés alakítása) igazi macsó, érzéki, harsány, magabiztos, birtokolja az asszonyát és a hatalmat. Mindez jár neki, s nagyon részegen ébred fel benne valamiféle bűntudat. (Claudius ittasan imádkozik, józan állapotában nem jut eszébe az égi hatalom). Gertrud (nagyon jó Kézdi Imola), a volt és jelenlegi királyné, feleség, ebben az előadásban, mintha nem tudná, hogy jelenlegi férje tette özvegyé. Talán a

Színház

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

szerelemtől nem látta, mi történt valójában, de a lángolás multával mintegy meghasonult. A futópad nem visz sehová, Gertrud boldogtalan. Nem tudom, milyen férj lehetett a jó királyként emlegetett első férje, a Hamlet által csodált apa, de Kézdi játékából ítélve, az asszonynak mellette sem volt valami szabad, vidám élete.

Ophelia (Tószegi Zsuzsa szép alakítása) ebben az előadásban nem szende szűz. Szerelmes nő, aki apja és Hamlet között őrlődik, s úgy tűnik, a szerelmet választja. Az előadás végén várandósan jelenik meg, ami érthetővé teszi a jelenetet, amikor megölik. Talán ő mozgatja a szálakat, hozza szerelme tudomására, mi történt a távollétében, Ophelia tolja az üvegkoporsót, az ő hangján szólal meg Hamlet atyjának szelleme, majd cipeli az apja csontvázát. Erős nő, aki mindent elviselne, talpon maradna, ha hagynák.

Polonius (a most is nagyszerű Bíró József), katonai viseletben, szolgálja az éppen aktuális uralkodókat. Elengedi külföldre a fiát, fájó szívvel ugyan, de feláldozná a lányát, Opheliát. Lavírozni próbál, túlélni ezt is, mint mindent, ha lehet a hatalom közelében. Időnként fertőtlenítővel keni be a kezeit, nem tudom eldönteni, hogy a bibliai értelemben mossa a kezeit vagy betegségtől fél. Lehet mindkettő. Emlékezetes pillanat, ahogy hallgatózik, ahogyan Bíró arcán tükröződnek az érzelmek és az indulatok. Ő már mindennel leszámolt, de azért még élne egy kicsit.

54

Rosencrantz és Guildenstern szerepeit nők játsszák. Imre Éva és Pethő Anikó neonszínű parókájukban diszkó-lányok és harcos amazonok. Majd ugyanők rádióriporterek, akik a Sírásók szövegével hozzák a világ tudomására Ophelia halálát. Érdekes, ahogy Arany János fordítása bulváros

stílusban hangzik. Ebben a rendezői elgondolásban érhető, sőt értelmezhetőbb kettőjük szoros kapcsolata a dán királyfival, az árulásuk pedig simán írható a féltékenységre, a nagyravágás rovására.

Ebben a környezetben a könyvek menedéke mögül nem lehet a világ tudomására hozni az igazságot. Erre a színház való, talán az egyetlen művészet, amely mindenkoron a valósággal szembeállít. Hamlet kiszórja könyveit, előadást rendez a kuckójában. Tompa mélyen hisz a színházban és az előadásában, a legerősebb és felkavaróbb az Egérfogó címmel ismert jelenet. A főhős nem komédiásokat hív eljátszani a színházba a jelenetet, hanem (briliáns dramaturgi megoldással) Claudiusra, Gertrudra és önmagára osztja a szerepeket. Szűcs, Kézdi és Vecsei H. bravúrosan váltanak egyik szerepből a másikba. A színház csodáját tárják elénk. Ebben a kizökkent időben nincsenek színészek, pojacák vannak, ők uralkodnak konkrét és átvitt értelemben.

Laertes (Kiss Tamás dinamikus játéka) a dán királyfi ellenéte. Semmi gondolkodás, csak tette-készség. Kinyilvánított bosszúvágy.

Hamlet elfogadja a kihívást, beleáll a ket-recharcba. Felhorgad benne is a férfi – fél mondatl elárulja: edzett ő is. A witterbergi fiúk egyike, Bernardo (Buzási András) vállalja a bírői szerepet, Ostrick (Balla Szabolcs) a buméker, Laertesre fogad. A király és királyné Hamletre, aki akár

Szűcs Ervin,
Vecsei H. Miklós.

Előtérben Kézdi Imola (Gertrud) és Bodolai Balázs (Horatio)

győzhetne is. Ügyes koreográfia, szépek a harcoló fiatal férfiak. A terv viszont másképpen szólt. A hercegnek halnia kell. Ostrick odacsúztatja a sniccet Laertesnek, de egyikük sem győzhet. Így van megírva. Gertrud tudatosan issza ki a mérget, Claudius sem élheti túl. Horatio és a fiúk értetlenül állnak. Feladatuk elmesélni a rémdrámát. Megérkezik A hírnök (Kicsid Gizella erős színpadi jelenlét), pontosabban visszatér. A kezdő jelenetben is bejött, átölelte Hamletet. Olyan, mint egy zombi. Élő halott, félelmetes a kinézete. Jelenléte nem túl biztató jövőt jósol. Fortimbras nem jön be, oda az erkölcsi igazság. Valami reménysugár azért mégiscsak van – állítja előadásával a rendező. A gyermek Hamlet (Lőrincz-Szabó Vencel) hangján szólal meg részlet Nehru indiai miniszterelnök 1948-ban, Mahatma Gandhi meggyilkolása után elhangzott rádióbeszédéből („...a fény kialudt az életünkből és minden sötétségbe borul...”) és II. János Pál 1978-ban elhangzott *Ne féljete*k című székfoglaló homíliájából, közben pedig a gyermek Ophelia (Viola Sára) hegedül. És felnőttként várandósan tér vissza. Talán a Megváltót viseli a szíve alatt.

A Hamlet manierista darab, amit Tompa Gábor manierista stílusban állított színpadra. A zárójelenet az ő képe a világról, amiben élünk. A többi szövegi aktualitást Shakespeare szolgáltatja. No meg az egész előadás.

SIMON JUDIT

KOLOZSVÁRI ÁLLAMI MAGYAR SZÍNHÁZ

W. SHAKESPEARE: HAMLET

Arany János fordítása nyomán

RENDEZŐ: Tompa Gábor

DRAMATURG: Visky András

DÍSZLETTERVEZŐ: Both András

JELMEZTERVEZŐ: Bianca Imelda Jeremia

ZENE: Vasile Şirli

KOREOGRÁFUS: Jakab Melinda

VIDEÓ: Rancz András

A RENDEZŐ MUNKATÁRSA: Veres Emőke

SZEREPLŐK: Szűcs Ervin (Claudius), Kézdi Imola (Gertrud), Vecsei H. Miklós (Hamlet), Bodolai Balázs (Horatio), Gedő Zsolt (Marcellus), Buzási András (Bernardo), Sinkó Ferenc (Francisco), Tótszegi Zsuzsa (Ophelia), Bíró József (Polonius), Kiss Tamás (Laertes), Imre Éva (Rosencrantz), Pethő Anikó (Guildenstern), Balla Szabolcs (Ostrick), Tótszegi Zsuzsa, Lucian Chirila (Hamlet apjának szelleme), Kicsid Gizella (A hírnök), valamint Lőrincz-Szabó Venczel, Viola Sára

Líra-bédekker nem csak laikusoknak

Fenyő D. György *Útikalauz a vershez*

Fenyő D. György *Útikalauz a vershez* című hiánypótló kötete a Pagony kiadó gondozásában jelent meg 2021-ben. Céljául tűzi ki, hogy útikönyvhöz méltóan kalauzolja végig olvasóját 25 magyar, klasszikus és kortárs vers ismertetésén, ily módon nyújtva betekintést a líraolvasás sokszínűségébe és annak módszertanába is. Ahogy a szerző fogalmaz a kötet bevezetésében: „Szerettem játszani az is, hogy a költészet sok arcát meg tudjuk mutatni a kiválasztott szövegekkel. Azt akartam/szerettem volna, hogy legyen köztük szerelmes, politikai, legyen szó halálról, fájdalomról, de gyerekkorról vagy ifjúkorról is, hogy legyenek inkább férfias és inkább nőies szövegek.” Tovább lapozva is azt tapasztaljuk, hogy a diverzitás és a sokféle magyar szerző szerepeltetése erőteljesebb szervezőelv, így kánonhoz tartozó szövegek kevésbé kapnak helyet a kötetben. Akadnak klasszikusok, amelyekkel futólag már középiskolában is

rat kínál az érdeklődő olvasónak, megmutatja, hogyan érdemes dekódolni a lírai szövegeket úgy, hogy közelebb kerüljünk a vers jelentéséhez, belső világához.

A könyvterv, a borító és az illusztrációk Gráf Dóra munkái, aki remekül oldotta meg a feladatot, szinte minden oldalon újabb meglepetés várja az olvasót. A megszokottnál kisebb formátumú kötetet nemcsak gazdag illusztráltságában, de méretét tekintve is az útikönyvekre emlékeztet. A versek és a kommentárok körül hasonlóan színes, izgalmas képeket és szórakoztató illusztrációkat láthatunk, főleg a sárga, fekete, szürke színek kombinációja dominál a lapokon. Az oldalak felső sávjában válogatott kulcsszavakat olvashatunk, ezek mellett, hogy megjelölik a témát, támpontot is adnak a versekhez. Segíthetik az olvasót, hiszen irányíthatják a kötetben belüli mozgást, kulcsszavak alapján dönthetünk, hogy elolvassunk-e egy verset, vagy tovább lapozunk a következőhöz (például Rakovszky Zsuzsa *Öregasszony* című verséhez a következő címkék tartoznak: öregedés, a versbeli beszélő, emlékek, a szavak felidéző ereje). Egy másik lehetséges olvasási módszer az, hogy a kötet elejétől a végéig haladunk, engedve az útikönyves stílus csábításának, de a szövegek arra is alkalmasak, hogy sorrend nélkül haladva, kedvünk szerint válasszunk verset közülük és önmagában értelmezzük azt. Azonban úgy hiszem, a felépítés és a szervezőelvek szempontjából mégis jövedelmezőbb lehet a kötet végigolvasása, hiszen így egymás után láthatjuk, olvashatjuk a válogatott verseket, hasonlóságokat, különbségeket fedezhetünk fel bennük.

A költemények után következő jegyzeteinek Fenyő D. György következetesen a „gondolatok és magyarázatok” címet adja, ezekben kérdéseket tesz fel, társalgási hangnemre törekszik, s bár tagadhatatlanul a magyartanár hangját halljuk ki a sorok közül, ez egy olyan beszélő pozíciója és beszédmódja, akihez mindannyian szívesen csatlakozunk. Gyakorlott oktatóként írásai beszélgetésre ösztönöznek, gondolatébresztőek, nem teljesértékű, megkérdőjelezhetetlen értelmezéseket akar átadni olvasóinak, sokkal inkább saját gondolatait, asszociációit közli, olyannyira, hogy olvasónaplóként is közelíthetünk a kötethez. A

Könyv

TISZA ELEONÓRA (1998, Fehérgyarmat) a Debreceni Egyetem anglisztika szakán diplomázott, jelenleg a kommunikáció- és médiatudományi tanszék mesterszakos hallgatója. A Bán Imre Kultúratudományi Szakkolégium diákelnöke. Kutatási területe a web 2.0 hatása az olvasási szokásokra.

találkozhattunk (Kosztolányi Dezső: *Őszi reggeli*, Ady Endre: *Sem utódja, sem boldog őse...*), de helyet kapnak többek között Rakovszky Zsuzsa (*Öregasszony*), Tóth Krisztina (*Zivatar*) vagy Varró Dániel (*ha szívemen a félelem*) versei is. A válogatás további különlegessége, hogy a kötet „útvonalterve” önmagában a szóval, vagyis egyszavas verssel kezdődik (Weöres Sándor: *Tojáséj*), majd a néhány szavas versektől eljut az egyre hosszabb verssorokig, később a versszakokig és a versekig, így az utazás toposza egyértelműen megjelenik a kötet címében és a versek válogatásában, egymásutáni-ságában is. Fenyő D. György sok éves tanári tapasztalatával tökéletesen szemlélteti, mennyi mindent mondhatunk el egy néhány soros versről is. Kommentárjaiban a szerző leginkább eszköztá-

szolgálhat, hogy megmutassa a diákoknak, milyen sokféle módja van a lírai szövegek értelmezésének. Azonban kevésbé használható arra, hogy konkrétumokat, évszámokat, adatokat, neveket adjon a diákoknak, amelyekkel aztán közelebb kerülhetnek egy sikeres magyar érettségihez.

Nem szükségszerűen csak diákok és oktatók alkotják a célközönséget (bár lehet a kötetből tanári segédkönyv, diákok tanulmányait kiegészítő olvasmány, de a költészetet kedvelők kedvence is), talán inkább azokhoz a laikusokhoz szól, akik idegenkednek a lírától vagy a középiskola végével felhagytak a versolvasással. Hiszen ahhoz kevés a 25 vers, hogy mélyen elmerüljünk a magyar költészet kortárs és klasszikus darabjai között, s teljesen megismerjük őket, ahhoz azonban elég lehet, hogy valaki közelebb érezze magához a versolvasás aktusát. Fenyő D. György nem terheli olvasóit száraz, tanagyagszagú szövegekkel, törekszik a barátságos hangnemre, így a kötet egyértelműen tekinthető népszerűsítő szándékúnak is. Az olvasásnépszerűsítést célzó kezdeményezések között pedig kifejezetten egyedül, hiszen legtöbbször az epika vagy a dráma területén találkozhatunk ilyen kötetekkel.

megválasztott beszédmód az irodalomoktatásban is alkalmazhatóvá teszi a könyvet, szövegei könnyen elősegíthetik az osztálytermi diskurzus kialakítását is az egyéni olvasás, értelmezés mellett. Fenyő D. György 1997-ben megjelent *Poétai iskola* című könyvében már kísérletet tett arra, hogy új megközelítésbe helyezze a verselemzést, a líra fogalomtárát és a költői nyelvet, és mindezt a közoktatás kontextusába helyezve diákoknak szánt feladatokkal, valamint egy rövid, oktatóknak készült útmutatóval egészítette ki. A *Poétai iskola* törekszik a teljességre és az osztálytermi alkalmazhatóságra, míg az *Útikalauz a vershez* is potenciálisan izgalmas lehet irodalomórán, de sokkal inkább gondolatébresztő érdekességként

Fenyő D. György könyve a szerző szakmai szenvedélyéből kifolyólag is megkérdőjelezhetetlenül közvetíti olvasóinak a versolvasás szépségeit, mélységeit. A vállalkozás egyik legnagyobb erénye, hogy új perspektívákat, személyes érzéseket, gondolatokat von be a verselemzés folyamatába, így nemcsak laikusoknak, hanem szakmabelieknek és hozzáértőknek is képes újat mutatni.

97

TISZA ELEONÓRA

Az Innovációs és Technológiai Minisztérium
ÚNKP-21-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság
Programjának a nemzeti kutatási, fejlesztési és innovációs
alapról finanszírozott szakmai támogatásával készült.

„Ha valami nem tetszik, elmondom...”

Halász Rita *Mély levegő* című regényéről

Halász Ritának, aki a Szépművészeti Múzeumban dolgozik, 2017-től jelennek meg írásai irodalmi lapokban. *Mély levegő* című, a Jelenkor Kiadónál 2020-ban napvilágot látott regénye 2021 májusában szerepelt a Libri tízes listáján, októberben pedig elnyerte a Margó-díjat – az év legjobb első prózakötete lett. Népszerűségét mutatja, hogy a jelen kötet már a harmadik kiadás, és hamarosan sorozat is készül belőle.

A mindössze 196 oldalon kibontott történet kiindulópontjaként szolgáló élethelyzetben – párkapcsolati válság – nincs semmi kivételes, azt mondhatnánk, hogy sőt: a harmincas évei elején járó Vera rossz házasságban él, boldogtalan, magányos, férje, Péter, lelkileg és fizikailag is bánalmazza. Szó szerint fuldokol a házasságában,

Könyv

SZAMOS MARIANN (1988, Margitta). Székelyhídon nőtt fel, hét éve Nagyváradon él. Újságíróként és muzeográfusként dolgozott, jelenleg szabadúszó, egyebek mellett könyvesblogot ír.

ezért úgy dönt, ideje egy *mély levegőt* venni, és változtatni. Azzal az elhatározással, hogy megpróbál a *mélyvízből a felszínre úszni*, átgondolni mindent, és végül akár egy válás árán, de rendbe tenni az életét, ideiglenesen elhagyja a férjét, és két óvodáskorú gyerekével hazaköltözik a szülői házba. Egy évet ölel fel a cselekmény, téltől télig követjük Vera jelenét és múltját – a főszereplő elbeszélésében –, gondolatai, családi, baráti és szerelmi kapcsolatai, múltbeli és jelen idejű tettei személyes, kizárólagos filterén keresztül. A megoldásra váró házassági problémák és a „hogyan tovább?” kérdésének felvetése által Vera eddigi és elkövetkező élete vár átértékelésre és továbbgondolásra, az olvasó pedig *a hogyan is valósulhat meg mindez* egy meggyőző, tartalmas és szerethető verzióját kapja.

A *hogyan* kérdésére a kötetben megfogalmazott és lépésről lépésre kibontott lehetséges válaszokban és módokban rejlik Halász Rita regényének sikere: „A traumatikus élményeket mesékkel, a valóságost irreálissal, álomszerűvel, súlyos témáit humorral, a feketét fehérrel keveri” – amint arról a kötet fülszövege is árulkodik. Összességében megnyert a stílusa, nem is emlékszem, hogy olvastam volna hasonlót ebben a témában, különösen nem ilyen remek felépítésben. Az egyetlen, ami csökkentette a jellemzően pozitív élményt, egy hiányosság volt Vera sorsának alakulását illetően: a nagy fordulópont hiánya – a végkifejlethez közelítve, azzal a nagy fordulattal kapcsolatban, amelytől kezdve megváltoznak a dolgok, jó vagy rossz irányt vesznek. Éreztem, hogy a könyv közepén egyre gyorsulnak az események, egyértelmű, hogy valami készül, aztán nem történik semmi jelentős, illetve úgy történik meg a változás, hogy fel se tűnik, Verával együtt csak úgy átesünk a *másik oldalra*.

A *hogyan* kérdéséhez visszatérve, a leginkább azzal ragadott meg a kötet – és ez a legnagyobb erőssége is –, hogy Halász Rita egy olyan életutat teremtett Vera számára, amellyel rögtön azonosulni tudtam: közel éreztem magamhoz a jelene-teteket, ismerősnek tűntek a helyszínek, a tárgyak, a kellékek, az emberek, még a szereplők mondatai is – minden megszokott, hétköznapi ismerős, de ebben a szokványosságban nincs semmi a szürkeségből. Ellenkezőleg, változatosságot, árnyalatnyi, ám fontos különbözőségeket, színes, helyenként szórakoztató álláspontokat találtam, nem esett nehezemre megérteni vagy megkedvelni a karaktereket.

A tizennégy fejezet történetfűzése során Vera lépésről lépésre építi fel az olvasó előtt jelene hátterét, egy-egy célzatos, valami fontos részletre rávilágító mondatban, illetve emlékekben, álmokban kerülnek felszínre a múlt eseményei és szereplői, a közöttük lévő kapcsolatok. Tetszetős a jól kidolgozott szerkezet, a feltűnően rövid és gondos mondatok, a pontos megfogalmazás, az első szám első személyű narráció egyszerűsége, az, hogy oldalról oldalra kaptam egyre több információt,

mígnem lassan össze tudtam rakni a lehető legteljesebb képet mindenről, amit és ahogyan a szerző el akart mondani. A rövideg, az egyszerűség és a pontosság nem vesz el a kötet értékéből (ahogy az néha előfordul rövidebb prózák esetében), épp ellenkezőleg, a cselekmény gördülékenységét, tisztaságát, az olvasó véleményformálását könnyítik meg. A „hogyan tovább” kérdése pedig a legutolsó oldalakig foglalkoztatja az olvasót.

„... ha valami nem tetszik, elmondom, és nem mártírként viselem a sok szart” – fogadta meg magának házassága elején a könyv főszereplője és narrátora, és ez lehetne akár a regény kulcsmondata is, egy egyszerű tanács Verától, amit igen nehéz megfogadni – amint azt az ő esete is jól példázza, és aki szerint a nők amúgy is hajlamosak arra, hogy mártírok legyenek. Nem cáfolhatjuk ezt a meglátását, mert valljuk be: így igaz, csupán pontosíthatjuk, nyugodtan állítva, hogy ez a *mártíromság* könnyen igaz lehet férfiak esetében is. (Bár többnyire a gyengébb nem szokott rosszabbul járni egy rossz kapcsolatban, gondolok itt bármilyen jellegű és fokú bántalmazásra). Ha kicsit átfogóan pillantunk a kötetre, bejárhatjuk azt az utat is, amely mindkét nem *mártíromságáig* vezet (attól függetlenül, hogy kinek jár el a keze), és olyan értékes és telitalálatos kérdéseket és válaszokat találunk útközben, amelyek önvizsgálatra készítenek, esetleg helyrerakják a női/férfi önbecsülést, vagy nem készítenek semmire, mert még a közvetlen közelünkben látható rossz példák sincsenek jó hatással ránk.

A szerző érdeme tehát, hogy nem minden fekete és fehér, senki sem csak ártatlan vagy csak bűnös, megoszlanak a szerepek, a felelősség, ahogyan Vera döntései és tettei sem mindig szolgálják a maga számára kitűzött célt, és amelyekből az is világossá válik, hogy ő sem csupán áldozat, ő sem

bűntelen, ellenkezőleg. Az igazi probléma, amelyből minden más baj ered, egyben a történet kulcsa: Vera is, Péter is boldogtalan, ám elsősorban magukkal elégtelenek, ez vetítődik ki, ezt vetítik ki maguk körül minden másra. Halász Rita pontosan ábrázolja mindezt, néhol humoros, néhol ijesztő jelenetekkel, melyek tökéletesen bemutatják, hogy más-más szerepkörökben, de igenis gyengék vagyunk – nők és férfiak egyaránt –, gyakran leszünk egymás áldozata, és hogy legtöbbször ahhoz kell *összeszedni* magunkat, hogy felismerjük saját boldogtalanságunk természetét, okait, és tudjunk, merjünk cselekedni – magunkért és másokért.

A *Mély levegő*ben határozottan nem a megromlott házasság tényén és a fizikai bántalmazáson van a hangsúly, hanem az emberi kapcsolatok folyamatos változásának, átalakulásának jellemén. Sokkal inkább önmagunk elvesztésén a másoknak való megfelelési kényszer alatt, a (ki)útkereséshez szükséges erő meglétének, megteremtésének kérdésén. Át lehet érezni Vera szeretetéttségét, céltalanságát, épp annyira, mint az összes szereplő hasonló okokból fakadó, már megoldott vagy még létező problémáját. Női-férfi szerepek egy házasságban, jó anyának, jó apának lenni, család, életcélok, monotonitás, egyensúly – a XXI. századi férfi és nő mindennapjainak egyéni vagy közös kelepcéi találhatóak meg ebben a történetben.

Halász Rita könyvét azért érdemes elolvasni, mert azt mutatja be, hogy minden belülről fakad, bennünk alakulnak ki és alakulnak át a dolgok, csakis rajtunk múlik, hogy ez hogyan, milyen irányban történik, mennyire hagyjuk magunkat befolyásolni a környezetünk által.

SZAMOS MARIANN

**Hiába fekszik
mellettem, egyedül
érezem magam. A
remegés másnap sem
szűnik meg. Ha Andi
megkérdezné, milyen
ézés, azt mondanám,
a pánikrohamhoz
hasonló, csak abban
inkább összenyom
az a nagy valami,
ebben meg zuhanok.
Nagyon magasról,
nyílegyenesen az
iszonyatos mélységbe,
mondanám drámaian.
(Részlet a könyvből)**

Karácsonyi szédület

Tiszeker Dániel: *Nagykarácsony* (2021)

A 2021-es év nem csupán az első magyar horrorként beharangozott alkotás reklámjától volt hangos, hanem az első magyar karácsonyi filmétől is. Igaz, a kategória nem lett különösebben pontosítva. De legalább Kertész Mihályék *Fehér karácsonya* óta kapizsgáljuk, mit is értünk karácsonyi filmen, és el is fogadjuk, ha nem vagyunk túl rigorózusak. Nem árt, ha decemberben játszódik a történet, hull a hó, zöld a fenyő, és szerepet kap a cselekményben az ajándékozás gesztusa. Ahogy nem árt az sem, ha a szereplők jellemfejlődnek, legalábbis valami megjavulásfélét hazudnak. A karácsonyi hangulat megágyazásához jól jöhet néhány érzékenyítő zenei hangsor. Ám a túlzott szentimentalizmus elkerülése végett fontos lehet a vígjátéki milió is.

Ha nosztalgiával és némi pátosszal visszatekintünk az elmúlt évek karácsonyinak nevezett

mindezek inkább bátorították volna őket, hogy szélesítsék a palettát, elkészítsék az első magyar karácsonyi filmet.

Film

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Kolozsváron él.

filmjeire, élénk idéződhethet, hogy vannak klasszikusok, amelyeket évente újra- és újranezhetünk bejglikésztés és fadísztés közben. A méltatlanul elfeledett *Jobb, ha hulla vagy*, az unásig nézett *Reszkessetek, betörők!* és a *Karácsonyi vakáció* vagy a *Halálos fegyver* már akkor az ünnep része volt, amikor Macaulay Culkin még golyóvá gyúrta, és nem „tolta a havat”, és sztaniollal próbáltuk befogni az HBO-t.

Az, hogy a karácsonyra egy filmes iparág épült, már csak a mozik egyre bővülő mősorkínálatából is kikövetkeztethető. És most a streaming-szolgáltatókról nem is beszélnek, csak jelzem, egyre bővülnek a keretek, elvégre a Grincs népszerűsége is megnőtt, az animációs filmkészítők is beszálltak a versenybe. Tiszeker Dánielék azonban ettől nem rettentek meg, sőt, mintha

Tiszeker itt is a rendezésért felelt, a forgatókönyvet Angyalosy Eszter, Fehér Boldizsár, Fehér Gáspár és Horváth András Dezső jegyzi. Angyalosy kivételével a teljes team már dolgozott együtt a szintén Tiszeker neve alatt futó *#Sohavégetnemérős*ben. Amelynek a produceri munkáit, akár csak a *Nagykarácsony*ét, Lévai Balázs vállalta el. Igaz, a *Nagykarácsony*ban Osváth Gáborral együttműködve.

A *#Sohavégetnemérős* is a könnyed szórakoztatás célját tűzte maga elé, ezért nem csoda, hogy Tiszekerék újra a romantikus komédia műfaján belül képzeltek el az érvényesülés lehetőségét. Ezért itt a közönségfilm kifejezés dicséret is lehet. Főleg, ha a készítők a romkom jól bevált paneljeit ügyesen tudják használni – és ha a saját ötleteikkel egyedivé tudják varázsolni a filmjüket. Nem intézik el azzal, hogy lemajmolnak egy történetet, és Budapestet teszik meg helyszínnek New York vagy Párizs helyett. Mert ez önmagában nem tesz egyedivé egy filmet, már több magyar romkom is bizonyította ezt.

A *Nagykarácsony* története ettől még Budapesten játszódik. Főhőse (Ötvös András) a kissé bumfordi, nem túl komplikált, ám megbecsült tűzoltó, aki épp tévés riporterként dolgozó

menyasszonya (Rujder Vivien) megkérésén buzgólkodik. Minden rendben megy, a csapatszellem remek, a tűzoltók összetartanak, már „az öregek”, a tejfelesképű újonc (Dékány Barnabás) szívatása a beavatás része, persze. És a nagyfőnökkel (Csuja Imre) is jól ki lehet jönni, aki szigorú, ugyanakkor némileg gyermekded lélek.

A történetet előre vivő konfliktust a népszerű filmsztár, a saját néven szereplő Szabó Kimmel Tamás felbukkanása okozza. A sármőr, aki új, készülő sorozatában éppen tűzoltót alakít, a házasulandók mumusává válik. Főhősünk addigi élete összeomlik, és csak némi csavarral, egy új szerelem hatására normalizálódik. A történet kerete ez. Az egyediségre való törekvés pedig abban kulminál, hogy a halált megvető bátorságáról ismert tűzoltót a fordulópont után a tériszony és a kvázi rossz szellemként felbukkanó filmsztár hozza újfent és újfent kellemetlen helyzetbe. Nézzük meg tüzetesebben, hogy Tiszekeréknek hogyan sikerül kiszínezniük a történetet.

A tűzoltó lét megragadása, a veszély edzette bajtársiasságon alapuló összetartás a történet egyik habarcsa. Mivel vígjátékról van szó, a karakterek némileg karikírozottak. Orosz Ákos, Egger Béla, Dékány Barnabás hármasa egyrészt segít Ötvös András nyúlászívű tűzoltóvá való átalakulásában. Másrészt külön gegjeik is jól működnek. Dékány pipogya zöldfülüje külön színfolt, bár mintha a mindentudó diszpecserhez (Hernádi Judit) való kötődése kissé el lenne kenve.

Azt ügyesen érzékeltette a film, hogy az Ötvös által játszott tűzoltó és a Rujder Vivien által

megformált tévés riporternő nem passzolnak teljesen. Villanásnyi utalást kapunk ugyan csak ebből, de ezáltal válik érthetővé a nő eltévelyedése. Ez mindenképpen a film erénye. Ahogy az is, ahogy az epizód szerepekben már többször emlékeztető figurát alakító Mészáros Máté most is a humor forrását jelenti az Ötvössel közös jelenetekben. Akárcsak Csuja Imre, aki a védjegyévé vált hangjával és beszédstílusával igyekszik feltölteni a rászabott karaktert.

Mivel romantikus komédiáról van szó, a szerelmi bonyodalmak is hangsúlyt kell hogy kapjanak. A párosítások közül a Scherer Péter és a Pokorny Lia által megformált kettős némi idegen-ség-érzetet kelt. Ami azért is lehet, mert Scherer magának való kereskedője nincs kitalálva és a helyére téve a történetben, azon túl, hogy karaktere más karácsonyi mesékből akár ismerős lehet. Igaz, az Ötvös tűzoltójával összeboronálható óvónő (Zsigmond Emőke) sincs különösebben rétegelve. Bár a színész nő bájos, karaktere nem kap színeket. Nem teljesen érteni vonzódását a férfihez, egyáltalán ki is ő. Lakása is megmarad a cukiság habfészkének.

Az sem igazán segíti a megértést, hogy a készítőik miért két kihűlőben lévő forraltbor köré kanyarítják az egyik legérzelmesebbnek szánt, megcsalás-gyanús jelenetet. Ezt még a pátoszért felelős gesztenyeárus Szerednyey Béla jelenetei sem tudták überelni. A karácsonyi misztikum, a meseszerűség mintha nem tudna a figurán átszűrődni. Nem mintha rosszul esett volna Szerednyeyt a vásznon látni, de tetszett volna, ha olyan szöveget írnak neki, ami nem ennyire művi. A műviség a díszletvilágra is igaz. Még az egyébként tényleg alságos karácsonyi vásárok világát is kissé díszletszerűvé teszi. A patikatiszta tűzoltóautók is erősítik ezt az érzeményt. De mivel ez egy karácsonyi romkom, végül is belefér.

Gyanús persze, hogy Tiszekerék nemigen váltják meg a műfajt ezzel az alkotásukkal, de nem is ez volt a cél. Az első magyar karácsonyi romkom vélhetően nem hódítja meg a külföldi mozikat vagy a streaming-felületeket, de az sem mondható, hogy a hasonló és nagyobb költségvetésű filmek sorában nem állja meg a helyét. A *Nagykarácsony* nem nagy film, de a fa alatt elfért.

BERETVÁS GÁBOR

Megyünk Tüzessel (a hetvenes évek elején, közepén, mindig Tüzessel) a Gongtól a Fő utcán az állomás felé, valakit vagy valakire váránk. Azt hiszem. Nincs még Cyrano – ah, dehogy! –, de van szemben az akkori, de akkor már egykori Orsolyában az iskolánk, és vannak a villamossínek az út közepén.

Ugorjunk fel a Fuxhoz! Felugrunk, mielőtt kivándorolna Palesztinába.

Nehéz ugrás volt ez az Apolló palota tetőterébe, a műtermek szintjére, a harmadik emelet fölé. Azelőtt soha nem jártam ott (Később Jakobovitséknál, Miklósnál és Mártánál, Ujvárossy Lacinál, de az már egy másik élet, a kilencvenes éveké). Lift akkor sem működött.

Előhívás

KŐRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a Noran Libro könyvkiadó vezetője. Márkházán él.

Közlekedési, útjelző és a fatüzelés veszélyeire figyelmeztető táblák, ezeket festette ipari olajfestékekkel Fux. Mire vigyázz, ha tűzben omlani kezd a fal és te éppen alatta vagy; és ha nem muszáj ne hajts be abba az utcába, amelynek az elején ezt a táblát látod: tányér vörös mezejében vastag fehér sáv keresztbe, vízszintesen. Ha még nem vezettél, most majd megtanulsz, gépkocsit. A város megbízásából kresztáblák festéséből élt azokban a hónapokban – mekkora szerencsével. Ki is lakathatták volna, elvehették volna a műtermét, de nem: az a rendszer még hagyott reménykedve nyomorogni! Nem úgy, mint a későbbi, amely teljes reménytelenségben nyomorgatott.

Alig voltak benzines járművek Váradon, engem addig rendszeresen csak bicikli vagy szekér ütött el többnyire a Teleki utcában, miközben a Kossuth felé gyalogoltam, hogy majd át a Szent

László hídon a Nagysándor utca felé menve bekopogjak Boda Boriska hegedűorájára.

Kőrössi P. József Fux Pál, útjelzőtáblák és háztetővárosok

De most onnan már messzire vagyunk, Fux műtermében, a kresztáblagyárban. Így utólag, ma, fejben kinézve azokon az ablakokon, ismét látom, hogy még mitől is van gyakran Párizs hangulata ennek a városnak. És miért is kell elhagyni dolgozóvárosként. Nem Pece-parti Párizs hangulata, hanem

Párizs hangulata miatt. A tornyos tetői alatt rejtőzködő tetőterei miatt maradnál is, meg mennél is. Várad, Nagyvárad, a tetők és tetőterek városa. Tetőtérváros tornyokkal. Mint Párizs, ahol később a rue Bonaparte egyik palotájának legfelső, tetőtéri ablakából nézhettem ki néhány alkalommal, a Párizsi Magyar Kulturális Intézet jóvoltából. Lehet, hogy egy művész, történetesen Fux műtermének hangulata is bekavar itt, de elvihettem a szememet a Sas palota tetőire is, mocskos közösségi piszoárjainak látványa előtt a szagot kiköpve, meg az Ullmann palota tetőtereiben is jártam, már csecsemő koromban, hiszen ott, pontosabban oda születtem, s amelynek műtereimlakásaiba költöcs-

Fux Pál egyik Shakespeare-szonett illusztrációja

Az illusztrált Shakespeare-kötet bemutatóján az Írók Boltjában

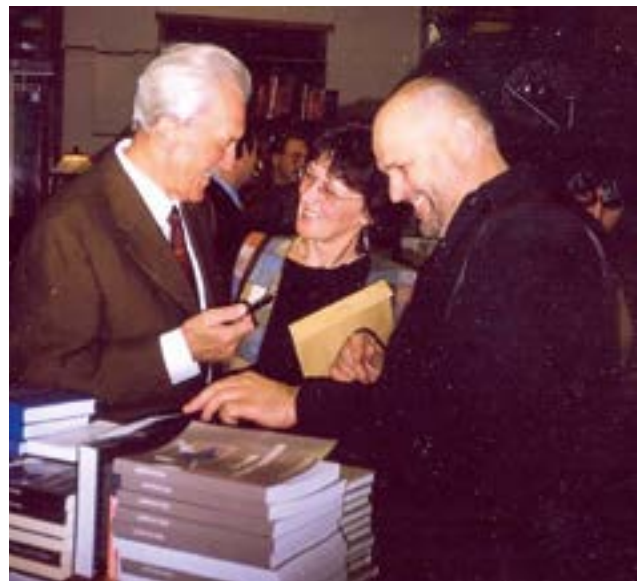

ke fejemmel, riporter felkészültséggel gyakran visszatértem. Párizsban pedig egy a Luxembourg kerthez közeli hotel tetején, ahol ahhoz, hogy vendéget fogadhassak, az apró szobámban föl kellett állítanom az ágyat, hogy az ajtón beengedhessem őket. Na de amit abból az ablakból láttam... Annyi torony, olyan kis területen az egész világon nincs...

Fuxot az első találkozásunk után sohasem látogattam, ő látogatott meg, már Budapesten. De őt, mindig ilyen, az Apolló tetején tágasuló műteremlakásban képzelem el: néz ki az ablakon, hatalmas toronycsúcsokat lát és tenyéryei festményeket alkot. Soha nem gondoltam rá, vajon Palesztinában számára olyan-e a tetőtéri látvány, mint Váradról a tenger... Akkoriban még mindig nem Izraelbe, hanem Palesztinába vándoroltak ki az emberek.

De vissza a Fő utcai Fuxhoz, az Apolló tetejére. Nem tudom, talán utána lehetne nézni, már akkor is ő volt-e az egyik legnagyobb magyar miniatűr festő (nem csak Nagyváradon), Balogh István után és mellett? Tény, bizonyára mindent a fejében meg a kezében vitt ki magával Palesztinába, és így lehetett később, jóval később a párizsi székhelyű európai miniatűr festők szervezetének titkára. Most meg itt a Fux Feszt...

A kresztáblás, viccelődös, borozgatós délelőtt után csak Pesten találkoztam vele (és család-

jával, feleségével, nagyobbik fiával és annak román származású párjával – románul beszélgettünk). Shakespeare 154 szonettjéhez készített színes, miniatűr illusztrációkat, és én azt (többször is) megjelentettem kétnyelvű, angol-magyar kiadásban. Ebből az alkalomból az Andrassy úti Írók Boltjában Takács Feri irodalomtörténész beszélt, Ónody Eszter hol angol, hol meg magyar nyelven szavalt. Utána vacsora. vagy mi.

Később elküldte a Paul Valery szerelmes verseihez készített miniatűrjainak fotóit, reprodukcióit is, de azok megjelenését már egyikőnk sem érte meg...

